

Bakalářská práce

Osudy rodiny dr. Rudolfa Krause

Studijní program:

B7106 Historická studia

Studijní obor:

Kulturněhistorická a muzeologická studia

Autor práce:

Bc. Tereza Knoflíčková

Vedoucí práce:

Mgr. Kateřina Portmann, Ph.D.

Katedra historie

Liberec 2023

Zadání bakalářské práce

Osudy rodiny dr. Rudolfa Krause

<i>Jméno a příjmení:</i>	Bc. Tereza Knoflíčková
<i>Osobní číslo:</i>	P19000769
<i>Studijní program:</i>	B7106 Historická studia
<i>Studijní obor:</i>	Kulturněhistorická a muzeologická studia
<i>Zadávací katedra:</i>	Katedra historie
<i>Akademický rok:</i>	2021/2022

Zásady pro vypracování:

Cílem bakalářské práce je rekonstruovat za pomoci analýzy, komparaci pramenů a jejich syntézy s poznatky získanými z odborné literatury osud liberecké rodiny advokáta Rudolfa Krause. Životy členů rodiny fatální způsobem poznamenalo tzv. konečné řešení židovské otázky. Obecně známé poznatky tak budou konkretizovány na příběhu jedné zapomenuté liberecké rodiny. Cílem této práce je přispět k poznání dějin libereckého regionu, a to především v kontextu rasové perzekuce německým nacionálním socialismem.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování práce:

Jazyk práce:

tištěná/elektronická

čeština

Seznam odborné literatury:

Prameny:

Fondy Národního archivu

Orální historie

Stavební archiv, Magistrát města Liberec

Státní okresní archiv Liberec

Yad Vashem

Databáze obětí holocaust.cz (holocaust.com)

Literatura:

ENGELMANN, Isa. Židé v Liberci: k dějinám obyvatel města pod Ještědem. Liberec: KAL pro Židovskou obec v Liberci, 2007. ISBN 978-80-239-9169-7.

KÁRNÝ, Miroslav. Terezínský pamětní kniha: židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945. Praha: Melantrich, 1995. ISBN 80-7023-225-0.

KÁRNÝ, Miroslav. Konečné řešení: genocida českých Židů v německé protektorátní politice. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0389-4.

LAGUS, Karel a Josef POLÁK. Město za mřížemi. Praha: Baset, 2006. ISBN 80-7340-088-X.

MELANOVÁ, Miloslava, Rudolf ANDĚL, Robert KVAČEK, Markéta LHOTOVÁ, Kateřina PORTMANN a Milan SVOBODA. Liberec. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017. Dějiny českých, moravských a slezských měst. Dějiny českých měst. ISBN 978-80-7422-484-3.

PETRŮV, Helena. Právní postavení Židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941). Praha: Institut Terezínské iniciativy, 2000. ISBN 80-85924-25-0.

PETRŮV, Helena. Zákonné bezpráví: Židé v Protektorátu Čechy a Morava. Praha: Auditorium, 2011. Edice 20. století. ISBN 978-80-87284-19-3.

SNYDER, Timothy. Černá zem: holocaust – historie a varování. Přeložil Martin POKORNÝ. Praha: Paseka, 2015. ISBN 978-80-7432-655-4.

Vedoucí práce:

Mgr. Kateřina Portmann, Ph.D.

Katedra historie

Datum zadání práce:

13. června 2022

Předpokládaný termín odevzdání: 14. července 2023

L.S.

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

doc. PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 13. června 2022

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

Poděkování

Ze všeho nejdříve poděkovat vedoucí mé bakalářské práce, Mgr. Kateřině Portmann, Ph. D., za možnost se tomuto tématu věnovat podrobněji a za její cenné rady a podněty, jež mi v průběhu psaní práce poskytla.

Dále bych ráda poděkovala všem, kteří byli ochotní odpovídat na moje náročné a mnohdy těžko zodpověditelné dotazy a mohla jsem tak s nimi sdílet jejich rodinné osudy. Další díky patří Robu Pearmannovi za cenné informace, protože díky němu mám pocit, že mám v Anglii přítele. Susan Dwyer Loveridge, jež se mi snažila zodpovědět moje dalekosáhlé dotazy, předávané z generace na generaci, a já tak díky jejím odpovědím mohla svůj výzkum posunout dál a rozšířit jej.

Svoji rodině, která musela vždy poslouchat nové, mnou probádané informace, protože jsem měla pocit, že se s nimi o ně musím podělit. (A stejně vím, že je to zajímavé.) Mojí sestře Lucii, která se nemohla dočkat, až si moji práci přečte, přitom spisovatelkou je v naší rodině právě ona.

V těžkých dobách covidu, kdy byly archivy zavřené, Mgr. Janě Pažoutové, která mi pomohla s množstvím dotazů a informací, kterými jsem jí zahltila.

Kolegům ze Severočeského muzea za podporu ve studiu a pomoci, když jsem si nevěděla rady. Za výpis z liberecké Židovské obce děkuji paní Lee Květ.

Také bych nerada opomenula Národní archiv, Státní okresní archiv a Stavební archiv města Liberec za jejich ochotu a pomoc při hledání materiálů.

Anotace

Tzv. konečné řešení židovské otázky, založené na zvrácených rasových teoriích a jejich převedení v děsivou praxi nacionálně socialistickým Německem, připravilo o život 6 milionů mužů, žen a dětí. Podle současných poznatků bylo 771 původních libereckých občanů deportováno do některého z ghatt, koncentračních či vyhlazovacích táborů. Přežilo pouze 55 z nich. Mezi ty, kteří přešli o život patřil i právník Rudolf Kraus, s manželkou Gertrud a jejich synem Walterem. Tato bakalářská práce za pomoci analýzy pramenů a jejich komparaci s poznatky z odborné literatury rekonstruuje životní příběh Rudolfa Krause a jeho rodiny. Tímto způsobem se tak jejich životní příběh vrací alespoň symbolicky do dějin města Liberce, které museli nuceně opustit.

Klíčová slova

holocaust, Liberec, antisemitismus, emigrace, židovství, advokacie, Rudolf Kraus

Annotation

The so-called final solution to the Jewish question, based on perverted racial theories propagated by National Socialist Germany and later on converted into terrifying practice, took the lives of 6 million men, women and also children. According to current knowledge, 771 original citizens of Liberec were deported to ghettos, concentration or extermination camps. Even worse – only 55 of them survived. Lawyer Rudolf Kraus and his wife Gertrud and their son Walter were among those who lost their lives. This bachelor's thesis reconstructs the life story of Rudolf Kraus and his family through analysis of the sources and their comparison with knowledge from the academic literature. In this way, their life story returns, at least symbolically, to the history of the city of Liberec, which they were forced to leave.

Keywords

holocaust, Liberec (Reichenberg), anti-semitism, emigration, Jewishness, advocacy, Rudolf Kraus

Obsah

Seznam použitých zkratk	10
Úvod	11
1 Kritika pramenů	13
2 Kritika literatury	16
3 Historie židovského obyvatelstva a odkud přišlo	18
3.1 Nenávist k Židům a antisemitismus	22
3.2 Křišťálová noc v Liberci	28
3.3 Emigrace	30
4 Liberečtí židovští obyvatelé	34
4.1 Advokáti ze Železné ulice	40
5 Rodina Kraus	49
5.1 Rodina advokáta Rudolfa Kraus	56
5.2 Život rodiny během okupace	60
5.3 Ghetto Lodž	63
5.4 Osudy příbuzných Rudolfa Kraus – rodina Neumann a Pollak	69
5.5 Osudy příbuzných Rudolfa Kraus – rodina Lažansky	71
6 Závěr	87
7 Seznam použitých pramenů a literatury	91
7.1 Prameny	91
7.1.1 Archivy	91
7.1.2 Emailová korespondence	91
7.1.3 Online zdroje	92
7.1.4 Tištěné prameny	94
7.2 Literatura	95

7.2.1. Tištěné publikace.....	95
8 Seznam obrazových příloh.....	99

Seznam použitých zkratek

NSDAP	Národně socialistická německá dělnická strana (<i>Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei</i>)
tj.	to je
USA	Spojené státy americké
tzn.	to znamená
SA	Sturmabteilung (Úderné či útočné oddíly)
SS	Schutzstaffel (Ochranný oddíl)
tzv.	takzvaný
např.	například
SHF	Sudetoněmecká vlastenecká fronta (<i>Sudetendeutsche Heimatfront</i>)
SdP	Sudetoněmecká strana (<i>Sudetendeutsche Partei</i>)
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
JUDr.	Doktor práv (<i>juris utriusque doctor</i>)
MUDr.	Doktor medicíny (<i>medicinae universae doctor</i>)
NA	Národní archiv
s.	strana
sign.	signatura
gestapo	Tajná státní policie (Geheime Staatspolizei)
ÚŽVP	Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze
RSHA	Hlavní říšský bezpečnostní úřad v Berlíně (<i>Reichssicherheitshauptamt</i>)
vid.	viděno
čp.	číslo popisné

Úvod

Holocaust je snad již minulostí, ale přesto se zařadil do nejsmutnější kapitoly dějin dvacátého století. Takzvané konečné řešení židovské otázky zasáhlo do života rodin židovského původu mnohdy až fatálním způsobem. Z tohoto důvodu bylo hlavním cílem této práce na základě metod analýzy, komparace a syntézy pramenů společně s poznatky z odborné literatury, zpracovat studii rekonstruuující život jedné liberecké židovské rodiny – rodiny advokáta Rudolfa Kraus, jejíž život předčasně ukončila rasová politika nacistického Německa. Příslušníci této rodiny byli takzvanými Norimberskými zákony označeni za Židy a jejich životy byly předčasně ukončeny v polském ghettu Lodž.

Problémem samotné rekonstrukce životních osudů rodin byl ten, že rodiny často nepřežily nacistické řádění a jejich příběh se ztratil v pouhém čísle. Podle statistických údajů došlo k vyvraždění okolo šesti milionů Židů. Jejich bohaté, obyčejné i neobyčejné životy často upadly v zapomnění, protože jim německá rasová politika tento život odepřela. Jedním z těchto případů byly významné rodiny právníků, mezi které se řadila rodina libereckého advokáta Rudolfa Kraus. Původ této rodiny se váže k jednomu ze spolumajitelů firmy *Ludwig & Carl Kraus*, která se zaměřovala na obchod se sukrem.¹ Avšak pokud jde o očité svědectví přeživších, z nejužší rodiny Kraus nepřežil holocaust nikdo, kdo by jej mohl podat. Z libereckých občanů židovského původu bylo 771 z nich deportováno do ghatt, koncentračních a vyhlazovacích táborů, z nichž 55 osob se dočkalo osvobození.² K přeživším však rodina Kraus nepatřila, proto nebylo možné získat údaje o tom, jak rodina žila před válkou, případně během samotné okupace. Kvůli této skutečnosti se práce věnovala i příbuzným – přeživším rodiny Kraus, vzhledem k tomu, že mohli poskytnout více informací potřebných k lepšímu pochopení jejich života před i v průběhu okupace.

V rámci struktury práce byl text rozdělen do pěti kapitol vycházejících z odborné literatury, které byly následně propojeny s archivním výzkumem rodiny. V první části práce byl nastíněn původ židovského obyvatelstva příšlého do českých zemí, a jeho postavení ve společnosti z pohledu historického kontextu. Zároveň nechybí specifické zaměření na židovské komunity v Liberci, či mezníky tzv. konečného řešení židovské otázky, a s tím související nastínění Křišťálové noci. Snahou bylo poukázat na to, jak zvrácené bylo tehdejší smýšlení obyvatel, kteří uvěřili nacistické ideologii, a nechali tak svoje židovské

---

¹ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 130.

² SKRBKOVÁ, Linda: *Děti z Liberce v tzv. konečném řešení židovské otázky*. Diplomová práce, Technická univerzita v Liberci 2022, str. 55-56.

spoluobčany napospas nacistické politice. Pro Židy byla jedním z východisek, jak uniknout a přežít tuto situaci, emigrace do států nespádajících pod nacistickou správu. V těchto případech si lidé často zachránili život.

Následující kapitola byla věnována dalším třem libereckým židovským advokátům, kteří, stejně jako Rudolf Kraus, také provozovali svoji advokátní kancelář v Železné ulici, dříve *Eisengasse*, a kterým podobně jako rodině Kraus rasová politika nacistického Německa obrátila život vzhůru nohama. Tato kapitola by mohla být podrobena dalšímu výzkumu v rámci srovnání jednotlivých rodin a jejich životů během okupace v možné diplomové práci.

Stěžejní kapitola této studie byla věnována rekonstrukci životních osudů rodiny Rudolfa Kraus, jejíž členové byli prostřednictvím nacistické rasové politiky, tj. Norimberskými zákony, označeni za Židy. Po vydání těchto zákonů a následném podepsání mnichovského diktátu odešla rodina Kraus do Prahy. Vzhledem k předčasně ukončeným životům příslušníků rodiny jsem se zaměřila na jejich příbuzné, kteří by mi byli schopni zodpovědět moje otázky. Jejich odpovědi dokázaly, že širší rodina byla v kontaktu během války i po ní. Z přeživších v Liberci po válce zůstali jen manželé Ettrichovi, ostatní včas emigrovali do Spojených států amerických, Argentiny, a část odešla do Izraele a Spojeného království.

Co se týče gramatiky, v textu nebylo použito české skloňování s koncovkou *-ová* v případech, v nichž se jednalo o obyvatele hlásící se k německé národnosti. V případech národnosti české bylo uplatňováno přechylování s příslušnou koncovkou.

Bakalářská práce byla na svém konci doplněna o obrazovou dokumentaci týkající se především dochovaných fotografií jednotlivých osob, fotografií Liberce a v poslední řadě dochované korespondence mezi rodinou Lažansky a Fischl.

1 Kritika pramenů

Bakalářská práce byla zpracována za pomoci komparace pramenů a analýzy, které byly postupně doplněny o poznatky badatelského výzkumu.

Hlavním zdrojem informací se pro tento výzkum staly informace uložené v Národním archivu ve fondu *Policejní ředitelství Praha*. V archivu bylo možné naleznout uložené spisy jednotlivých osob, které v Praze žily, ať se jedná konkrétně o policejní přihlášky, osvědčení o zachovalosti, pokuty, žádost o vydání cestovního pasu, nebo různé výslechy či dopisy ze stran jednotlivých osob nebo úřadů. V případě této práce šlo například o dopis z pražské *Židovské náboženské obce (Praha)* nebo dopis od notáře související s opatrovnickým soudem, které mě v mém výzkumu posunuly vpřed.

Významným zdrojem poznatků se staly *Sčítací operáty Liberec 1921* uložené ve Státním okresním archivu v Liberci. Z těchto operátů bylo možné vyčíst bydliště rodiny v roce 1921, počet rodinných příslušníků, datum narození, pohlaví, národnost, náboženství; popřípadě kdy do Liberce přišli a jejich domovská obec; zda měli služebnou, hospodyně, nebo kuchařku a zda ovládali znalost čtení a psaní, a jaké bylo jejich výdělečně činné povolání do roku 1914.

Jedním z dalších důležitých zdrojů posloužily internetové databáze týkající se obětí holocaustu. Jedná se především o *holocaust.cz/holocaust.com* a databáze *Yad Vashem*. Část dat byla také čerpána z genealogické webové stránky *geni.com* a v minimální míře *MyHeritage.com*.

Pokud jde o zaměření výzkumu na otázku židovství, jedním z klíčových pramenů se staly židovské matriky. Tyto matriky byly zdigitalizované a přístupné online, což bádání značně ulehčilo. S plynoucím časem bylo těžké získat informace od přeživších, pokud to bylo vůbec možné, a podělit se o jejich příběh, mnoho osob se na hrůzy holocaustu snažilo zapomenout a vytěšnit tuto epizodu ze svých životů a to jim nikdo nemůže mít za zlé. Pakliže byli samotní rodiče, stejně tak jako jejich děti, zapsaní v židovských matrikách, dokazovalo to, že si daná rodina byla vědoma svého původu, a hlásila se k němu. Jak aktivně se zapojila z etnického či náboženského hlediska a do jaké míry se se svým původem ztotožňovali už záviselo na daných jedincích. Co dalšího bylo možné v matrikách nalézt byl původ a zaměstnání rodičů, místo narození a místo bydliště, popřípadě zda konvertovali k jiné církvi, nebo z církve vystoupili a zůstali bez vyznání.

Jednou z dalších informací odkazující na to, zda se rodina hlásila k židovství a jak aktivně tuto víru praktikovala, se stal pláštík na Tóru, věnovaný rodinou Kraus liberecké synagoze. Pláštík je uložen v Židovském muzeu v Praze.

Po zjištění skutečnosti, že životní osudy všech příslušníků rodiny Kraus skončily v polském ghettu Lodž, byl výzkum zaměřen také na rodinu Lažansky, která byla početná, a bylo by proto možné dohledat někoho, kdo by nacistické pronásledování přežil. Taková osoba by mi byla schopna poskytnout informace o rodině, která reagovala na nacistickou politiku opožděně a šance na její přežití byla tudíž mizivá. K tomu mi pomohl výpis ze Židovské obce v Liberci, díky ochotě paní Lee Květ.

V další fázi výzkumu mi posloužila metoda takzvané orální historie.³ Po nastudování metod orální historie, jsem následně vyvozovala postup v dalším zpracování. Je však nutné poznamenat, že limitem v provedení plnohodnotného výzkumu bylo to, že ne všichni se k historii svojí rodiny chtěli vracet. To ostatně dokazuje skutečnost, že se mi sice podařilo dohledat přeživší rodiny advokáta Franze Kraus ve Spojených státech, ale i přes jejich kontaktování skrz webovou síť, mi nazpět nikdo neodpověděl. V této práci nešlo o klasickou metodu, vedenou osobním kontaktem a rozhovorem, nýbrž o čistě emailovou korespondenci vzhledem ke vzdálenosti, která mezi námi byla.

Pokud jde o přeživší, se kterými jsem byla v kontaktu; prvním z nich byl Rob Pearman, manžel Michaely Růženy Galatové⁴ (dnes Michele Ruzeny Pearman). Dalším potomkem přeživší, byla Susan Dwyer Loveridge, pravnučka Therese Fleischer. Díky ní, jsem mohla poskládat příběh a byla jsem zase o krok blíže příběhu, který byl sestaven do této bakalářské práce. Samotná Susan mi ochotně poskytla další pramen, a sice dopis z poloviny 19. století, který se týkal vývodu jejich předků a zbytku rodiny Hersch (dříve Hirsch), která emigrovala do USA. Kromě genealogických informací obsahoval dopis také rodinné pomluvy. Georg Julius Fleischer (později George Julius Fletcher), syn Therese Fleischer, jeden z těch, kdo holocaust přežil, dodal mnoho informací souvisejících s židovskými oběti na databázi *Yad Vashem*.

---

³ VANĚK, Miroslav a Pavel MŮCKE: *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 3., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2022. Orální historie a soudobé dějiny. ISBN 978-80-246-5335-8.

⁴ Dcera Waltera Gutwilliga/Galata, jehož první ženou byla Gertrude Freund (rozená Lažansky).

Získané informace o rodině Rudolfa Kraus nejsou celistvé, i přesto jsem se snažila dát jim ucelenější tvar. Při komparaci veškerých dostupných informací, které byly poskytnuty přeživšími, bylo třeba mít na paměti, že ne vždy se tyto informace shodovaly s realitou. V důsledku uplynutí doby, byly tyto informace předávány ústně z generace na generaci a mohlo dojít k záměně nepravdivých informací se skutečností. Přesto však byly tyto zdroje velmi cenným a užitečným pramenem k nahlédnutí do dané problematiky, na kterou se práce zaměřuje.

Celkový seznam použitých pramenů je uveden na konci práce.

2 Kritika literatury

V průběhu zpracování teoretické části této bakalářské práce jsem využila množství literatury, která se věnovala především dějinám Československa, holocaustu, pochopení náboženské otázky a židovské víry, vnímání Židů v kontextu doby, a především tedy problematikou tzv. konečného řešení židovské otázky.

Stěžejním titulem, jakýmsi odrazovým můstkem k dějinám libereckého židovského obyvatelstva a osudu jednotlivců z rodiny Rudolfa Kraus, se mi při zpracování této bakalářské práce stala publikace od Isy Engelmann *Židé v Liberci*.⁵ Základní informace o holocaustu mi poskytla kniha od Františka Emmerta s názvem *Holocaust*.⁶

K obecným informacím zabývajících se dějinami první poloviny 20. století, nacismu a především tedy myšlenkou „konečného řešení židovské otázky“ mi přispěly publikace od Miroslava Kárného⁷ a Timothy Snydera s názvem *Černá země*.⁸ Mezi další bych zmínila knihy od Jörga Osterloha⁹, který se ve své knize zaměřoval na pronásledování Židů v Říšské župě Sudety; Jana Gebharta ve spolupráci s Janem Kuklíkem¹⁰ a Jana Bendy¹¹, věnujícím se teroru, příčinám útěků a vyhánění, páchaných především na židovském obyvatelstvu. K lepšímu pochopení židovské víry, zvykům, vnímání židovských komunit, ale také antisemitismu v kontextu doby, mi pomohly tituly od Kateřiny Čapkové¹², Tomáše Pěkného¹³ a Václava Vebera¹⁴.

Liberec byl v 19. a 20. století průmyslovým, převážně tedy textilním městem důležitým pro monarchii. Stěžejními tituly, na které se práce odkazuje jsou publikace od Miloslavy Melanové a kolektivu s názvem *Liberec*¹⁵ a kniha mapující dějiny Liberce od založení první osady přes průmyslový rozvoj Liberce do dnešních dob od Romana Karpaše¹⁶.

Ke zpracování bakalářské práce byla použita literatura především od Markéty Lhotové¹⁷, která se židovskou problematikou dlouhodobě zabývá.

---

⁵ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007. ISBN 978-80-239-9169-7.

⁶ EMMERT, František: *Holocaust*. Mladá fronta, Praha 2018. ISBN 978-80-204-4817-0.

⁷ KÁRNÝ, Miroslav: „*Konečné řešení*“. *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*. Academia, Praha 1991. ISBN 80-200-0389-4.

⁸ SNYDER, Timothy: *Černá země: Holocaust - historie a varování*. Prostor, Praha 2015. ISBN 978-80-7260-322-0.

⁹ OSTERLOH, Jörg: *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v říšské župě Sudety v letech 1938-1945*. Argo, Praha 2010. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-0213-0.

¹⁰ GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan: *Druhá republika 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Paseka, Praha 2004. ISBN 80-7185-626-6.

Sekundárními, doplňkovými zdroji se staly již vypracované bakalářské a diplomové práce mých kolegů-studentů, především tedy diplomová práce od Jitky Pánkové, která se zabývala případem čtyř libereckých advokátů z Moskevské ulice¹⁸, bakalářská a diplomová práce Sabiny Laušmanové¹⁹ a Michala Žukova²⁰, který se zabýval vývojem názvů ulic libereckých čtvrtí I-IV od roku 1858. Mezi další zdroje patřila diplomová práce Lindy Skrbkové²¹, která věnovala pozornost libereckým dětem v kontextu s konečným řešením židovské otázky, diplomová práce Tomáše Bendáska²², který zpracoval život rodiny Goltz a zatím nepublikovaný text od Kateřiny Portmann a Veroniky Rohličkové o životních osudech Siegfrieda Freund.²³ Dalším zdrojem se stalo odborné periodikum *Fontes Nissae - Prameny Nisy*, zaměřující se na Liberecký region, a to především na historii, památky a umění.²⁴

Celkový seznam použité literatury je uveden na konci práce.

---

¹¹ BENDA, Jan: *Teror v pohraničí českých zemí v letech 1938-1939: k příčinám útěků a vyhánění Čechů, Židů a německých antifašistů*. Powerprint, Praha 2021. ISBN 978-80-7568-429-5.

¹² ČAPKOVÁ, Kateřina: *Češi, Němci, Židé? : národní identita Židů v Čechách: 1918-1938*. 2., přeprac. vyd. Paseka, Praha 2013. ISBN 978-80-7432-294-5.

¹³ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer, Praha 1993. Judaika. ISBN 80-900895-4-2.

¹⁴ VEBER, Václav: *Židé v novodobých dějinách: soubor přednášek na FF UK*. Karolinum, Praha 1997. ISBN 80-7184-412-8.

¹⁵ MELANOVÁ, Miloslava a kol.: *Liberec*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2017. ISBN 978-80-7422-484-3.

¹⁶ KARPAŠ, Roman a kol.: *Kniha o Liberci*. Nakladatelství Roman Karpaš, Liberec 2022. ISBN 978-80-87100-49-3.

¹⁷ LHOTOVÁ, Markéta: *Synagogy v plamenech. Křišťálová noc 1938 v českém pohraničí*. Severočeské muzeum v Liberci, Liberec 2013. ISBN 978-80-87266-14-4.

¹⁸ PÁNKOVÁ, Jitka: *Tzv. konečné řešení židovské otázky - případ advokátů z Moskevské ulice v Liberci*. Diplomová práce, Technická univerzita v Liberci 2020.

¹⁹ LAUŠMANOVÁ, Sabina: *„Nechtění obyvatelé“ - osud rodiny Perlmann*. Bakalářská práce, Technická univerzita v Liberci 2019; LAUŠMANOVÁ, Sabina: *Životní příběh rodiny Theodory Freund*. Diplomová práce, Technická univerzita v Liberci 2022.

²⁰ ŽUKOV, Michal: *Vývoj názvů ulic libereckých čtvrtí I-IV od roku 1858*. Bakalářská práce, Technická univerzita v Liberci 2020.

²¹ SKRKBKOVÁ, Linda: *Děti z Liberce v tzv. konečném řešení židovské otázky*. Diplomová práce, Technická univerzita v Liberci 2022.

²² BENDÁSEK, Tomáš: *Příběh rodiny Goltz*. Diplomová práce, Technická univerzita v Liberci 2020.

²³ PORTMANN, Kateřina a ROHLÍČKOVÁ, Veronika: *Osud rodiny lékaře Siegfrieda Freund*.

Nepublikovaný text.

²⁴ <https://www.fontesnissae.cz/>.

3 Historie židovského obyvatelstva a odkud přišlo

Na otázku - *Odkud vlastně Židé přišli?*, budeme-li se bavit čistě o českém území, neexistuje jednoznačná odpověď. Židé přišli na středoevropský kontinent s římskými družinami, a okolo 9. a 10. století se usadili nejprve na Moravě, poté odešli do Čech.²⁵ Je jistě možné, že sem přicházeli mnohem dříve, a to pravděpodobně především za obchodními účely. Nejdříve se usidlovali poblíž dálkových cest, teprve s rozvojem středověkých měst se židovská komunita stala součástí skladby obyvatelstva.²⁶ Nemáme k dispozici žádné dochované žádné zprávy, které by se zmiňovaly o přesném počtu Židů nacházejících se na českém území. Až v 16. století se setkáváme se soupisy židovských poddaných, které nechal panovník pořídit pro berní účely. V dalších stoletích se pak provádělo sčítání židovských poddaných, avšak ani tyto soupisy nejsou zcela věrohodné, a není možné se o ně opírat. Na vině je to, že v některých soupisech byli opomíjeni nejhudší poddaní, stejně jako cizinci, případně studenti a ty osoby, které nebyly schopné pravidelně platit daně.²⁷

To, že se Židé na českém území usadili, popřípadě se zde nejprve potulovali jako obchodníci, nám dokazuje několik nejstarších pramenů zmiňujících se o jejich působení v českých zemích. Jedním z dochovaných dokumentů byla zpráva židovského kupce a diplomata Ibráhíma ibn Jákúba, který nám kromě záznamu o Praze, zanechal zprávu také o přítomnosti Židů, kteří byli již v Praze usazení.²⁸ Právě díky své neustálé podnikavosti byli Židé schopni obstarat žádané a mnohdy nedostatkové zboží pro místní podnikatele. Z tohoto důvodu se z nich postupem času stali vážení obchodníci, kteří se tak měli možnost podílet na hospodářském vývoji domácího, ale i zahraničního obchodu. Důležitost jejich existence byla napříč historií vratká, v jednotlivých historických obdobích byli buď žádanými obchodníky, nebo naopak oběťmi obviněnými z nejrůznějších činů, ať už se jednalo o různé náboženské rituály související s vraždami, šíření nemocí, špionáže a jiné.²⁹

Až do 13. století bylo toto obyvatelstvo považováno za cizince, přesto však mělo větší autonomii a práva, a to do doby první křížové výpravy. Již za Vladislava II., a poté Soběslava II., jim byla zaručena privilegia coby *hospites* (hosté), kteří měli přiznanou jistou

---

²⁵ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, str. 15.

²⁶ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer, Praha 1993. Judaika, s. 13.

²⁷ Tamtéž, str. 389.

²⁸ Tamtéž, str. 13.

²⁹ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, str. 15.

autonomii v osobních, správních i podnikatelských věcech.³⁰ Situace se naopak změnila za vlády knížete Břetislava II., který jim zabavil veškerý majetek. V této době docházelo k pronásledování židovských obyvatel, jejich majetek byl zkonfiskován a byli obviňováni z různých přečinů. Naproti tomu se v *Kronice české* od Václava Hájka z Libočan, kromě zpráv o pronásledování, dozvídáme o tom, že se židovské obyvatelstvo zasloužilo v křesťanském boji proti pohanům. V době prvních křížových výprav se setkáváme s pogromy spáchanými na židovských obyvatelích ve městech jako byla Praha a Brno. Docházelo k nim proto, že si část křížáckých vojsk uvědomila, že není nutné táhnout až do Svaté země, když „Kristovy vrazi“ žijí ve společnosti mezi nimi. Křížáci tak Židům dali na výběr, konverze ke křesťanství nebo smrt těm, kteří odmítnou.³¹

Život v českých zemích se i přesto po dlouhou dobu vyvíjel pod vlivem české, německé, ale také i židovské kultury.³² První zmínky o usazení Židů pocházejí z Prahy, kde se obyvatelstvo usadilo především v podhradí pod Vyšehradem a na Újezdě (do roku 1850 Židovské ghetto, Židovské město, poté Josefov). Jedna z největších pražských židovských obcí se nacházela právě v Josefově.³³ Mimo pražské prostředí se další židovská ghetta nalézala v Polabí, Brně a Olomouci. Od 13. století se Židé usadili také v Litoměřicích a Příbrami. Existence židovských obyvatel je později doložena také v Plzni, Českém Krumlově, Kolinci, Klatovech, Chebu, Kadani aj. Židovské obce vznikaly i v moravských královských městech, a vyjma Brna a Olomouce se jednalo o města Jihlava, Znojmo, Uherské Hradiště a pravděpodobně i Uničov. Od 14. století se podle dochovaných zpráv přítomnost židovského obyvatelstva rozšiřuje i do dalších moravských měst. V 16. století byla většina obyvatel soustředěna především do pražského Židovského města, menší část obyvatel byla rozdrobena do menších měst, obcí a venkova.³⁴ V druhé polovině 17. století naopak došlo k částečnému vypovězení židovských obyvatel z českých měst, jsou jimi například města Kadaň, Hradec Králové, Tábor, Pardubice a další.³⁵

Židé byli již od samého počátku nuceni usazovat se v samostatných hrazených dvorcích, později kumulovaných do malých sídlišť - ghett. Segregaci, která byla dodržována až do roku 1848, nepodléhali však někteří jedinci. Většinou se jednalo o neprivilegované

---

³⁰ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer, Praha 1993. Judaika, s. 13-16.

³¹ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer, Praha 1993. Judaika, s. 17.

³² Tamtéž, str. 13-15.

³³ Josefov byl jedním z pražských centrálních čtvrtí, které na přelomu 19. a 20. století podlely radikální přestavbě. Systematická přestavba, či likvidace historických staveb vyvolala reakce veřejnosti a dala tak podněty v oblasti památkové péče.

³⁴ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer, Praha 1993. Judaika, s. 392.

³⁵ Tamtéž, str. 397.

židovské rodiny, které bydlely v menších obcích s nepatrnou židovskou komunitou, nebo na venkově, kde nebyla izolace uskutečnitelná a nebylo zde možné předpisy plně dodržovat. V 16. století byli Židé podle nařízení zákona vypovězeni z horních měst.³⁶ Až teprve v druhé polovině 19. století bylo Židům dovoleno vrátit se zpět do těchto měst, ale také například do Plzně, Chebu, či Litoměřic. Postupem času se židovskému obyvatelstvu podařilo úspěšně se svým okolím asimilovat. Tato společnost, jak židovská, tak i česká, se však začala postupně germanizovat. Židovská komunita se tak propojila s českým prostředím, ale vztahy byly vůči židovskému obyvatelstvu stále chladné a odtažité a obyvatelé s nimi zacházeli jako s cizinci.³⁷

V 18. století byl přijat tzv. familiantský zákon³⁸, který reguloval počet Židů, v Čechách na 8 541 rodin, přičemž na Moravě se jednalo o 5 106 rodin. Zákon nařizoval Židům dodržovat několik předpisů, jakožto např. odejít za bydlením do měst, kde do té doby nežili žádní další Židé. Jedním z nařízení vyplývajících z tohoto zákona byl také zákaz stěhovat se z venkova do měst. Toto privilegium bylo umožněno jen velmi bohatým Židům.³⁹ Ve městech, kde již židovské obyvatelstvo žilo, byl počet nově vzniklých rodin přísně regulován, to znamenalo, že v každém městě bylo dovoleno pouze jednomu synovi z rodiny, založit si rodinu vlastní a získat povolení k pobytu, tzv. inkolát.⁴⁰

Po prohrané prusko-rakouské válce bylo snahou Marie Terezie v letech 1744 a 1745 vypudit všechny Židy z Čech. Tato nucená emigrace nejvíce postihla obyvatele pražského Židovského města, venkovští židovští obyvatelé se proti tomuto nařízení postavili na odpor a odmítli se ze svých domovů odstěhovat. Po několika letech vypuzení, jim byl nabídnut příslib tolerance v zemi, a to po dobu deseti let, který si však museli zaplatit. Za vlády Josefa II. k žádnému dalšímu vypovězení nedošlo. Segregace byla uvolněna jen v nepatrné míře, stále platilo sdružování do ghett, stejně jako se nesměli bez povolení stěhovat a usidlovat. V případě, že se židovští obyvatelé chtěli přestěhovat do dalších zemí rakouské monarchie, byli nuceni zaplatit daň ve výši 10% svého majetku, do cizích zemí to platilo dvojnásobek.⁴¹ Jedním z císařských nařízení z roku 1787 bylo například udělování příjmení i vlastního

---

³⁶ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer, Praha 1993. Judaika, s. 393.

³⁷ VEBER, Václav: *Židé v novodobých dějinách: soubor přednášek na FF UK*. Karolinum, Praha 1997, s. 43-44.

³⁸ Byl zrušen v roce 1849.

³⁹ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer, Praha 1993. Judaika, s. 397.

⁴⁰ ČAPKOVÁ, Kateřina: *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách: 1918-1938*. 2., přeprac. vyd. Paseka, Praha 2013, s. 76; ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 15.

⁴¹ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer, Praha 1993. Judaika, s. 399.

jména, a docházelo tak k většinovému poněmčování židovských jmen. Tuto správu vedlo úřednictvo, které si za vykonanou práci nechalo dobře zaplatit.⁴² Ten, kdo měl peníze, si své nové jméno mohl zvolit dle libovůle, naopak člověku bez peněz bylo úředníky přiděleno. Avšak ne všechna jména byla nutně poněmčena, značná část jmen, především zeměpisného původu, zůstala v českém jazyce.⁴³ Zásadní důvod, proč se v první polovině devatenáctého století židovské obyvatelstvo přiklonilo k německému jazyku, byl ten, že čeština teprve do vyšší společnosti pronikala.⁴⁴ Postupné poněmčování také spočívalo ve správě vedení židovských knih v německém jazyce a samotný rabín musel mít německé vzdělání.⁴⁵ Židům, kteří vyznávali židovskou víru bylo i nadále odepřeno vlastnit půdu a hlásit se k cechům, pokud vyznávali židovskou víru a v neposlední řadě jim byla odepřena úřednická práce. Naopak to, v čem jim jako v jediném nebylo bráněno byl obchod a lichva. To bylo jednou z příčin, proč většina židovského obyvatelstva časem zbohatla a zároveň také rostoucí negativní postoj zbylého obyvatelstva, které židovské obyvatelstvo považovalo za hamižníky.⁴⁶

V roce 1848 došlo ke zrušení familiantského zákona, což obyvatelům židovského původu umožnilo jejich svobodný pohyb i pohyb jejich majetku. Následná první migrační vlna způsobila velké změny v osídlení Čech a Moravy, židovští občané se stěhovali do blízkých měst a vesnic. V roce 1867 bylo Židům umožněno právo svobodného osídlení a výkon povolání bez omezení. Díky tomu tak postupně docházelo k úplné asimilaci obyvatelstva. Židovští obyvatelé se hromadně stěhovali za lepšími pracovními příležitostmi do větších, průmyslových měst, mnohdy vzdálenějších a perspektivnějších k danému výkonu povolání.⁴⁷ Industrializace se nejvíce rozvíjela v pohraničních oblastech, převážně na severu a severozápadě Čech.⁴⁸ Rokem 1867 tak byl legislativně ukončen proces emancipace a Židé nabyli stejných práv jako ostatní obyvatelé na českém území.⁴⁹ Druhá migrační vlna pokračovala do dvacátého století, během které došlo k židovskému přesídlení především ze středních a východních Čech do severních. Kromě samotné Prahy se jednalo

---

⁴² ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 15.

⁴³ ČAPKOVÁ, Kateřina: *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách: 1918-1938*. 2., přeprac. vyd. Paseka, Praha 2013, s. 70.

⁴⁴ Tamtéž, str. 73.

⁴⁵ VEBER, Václav: *Židé v novodobých dějinách: soubor přednášek na FF UK*. Karolinum, Praha 1997, s. 44.

⁴⁶ Tamtéž, str. 47.

⁴⁷ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer, Praha 1993. Judaika, s. 399.

⁴⁸ ČAPKOVÁ, Kateřina: *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách: 1918-1938*. 2., přeprac. vyd. Paseka, Praha 2013, s. 76.

⁴⁹ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer, Praha 1993. Judaika, s. 13.

o další města, jako byla Plzeň, Teplice-Šanov, Liberec, Jablonec nad Nisou, Ústí nad Labem, Karlovy Vary, Žatec a České Budějovice.⁵⁰ Na Moravě došlo k přesídlování se zpožděním, a obyvatelé se stěhovali do měst jako například Brno, Olomouc, Moravská Ostrava, Prostějov a Jihlava. Většinou se jednalo o mladé motivované židovské obyvatele z venkova, kteří se rozhodli jít do větších měst za lepšími podmínkami.⁵¹

Migrace židovského obyvatelstva do pohraničních oblastí způsobila následný příklon tohoto nově příchozího obyvatelstva k německé kultuře a jazyku. Jen výjimečně zde docházelo k užívání češtiny v židovských domácnostech.⁵² Migrační vlny se nevyhnuly ani Liberci, kam přicházely nové židovské rodiny a trvale se zde usadily. Odchod těchto rodin do větších průmyslových měst zapříčinil úpadek starých židovských náboženských obcí. V Liberci se do dob migračních vln žádná židovská komunita či ghetto nenacházelo, protože židovští obchodníci, kteří v Liberci provozovali svoji činnost, zde neměli právo trvalého bydliště. Židovská náboženská obec byla v Liberci založena v roce 1863.⁵³ Během sčítání lidu, které proběhlo v roce 1921, se k liberecké židovské obci hlásilo 1 602 osob.⁵⁴ Při posledním předválečném sčítání v roce 1930 se k židovskému náboženství na českém území hlásilo 117 551 osob, z toho se téměř 43 tisíc hlásilo k české národnosti, 37 tisíc k národnosti německé a zbytek k jiné národnosti. V těchto číslech nejsou zahrnuti lidé, kteří se nehlásili k židovskému náboženství, přesto se však stali oběťmi židovské genocidy.⁵⁵

3.1 Nenávist k Židům a antisemitismus

„Pojmy přítel, nepřítel a boj dostávají svůj skutečný význam právě proto, že odkazují na skutečnou možnost fyzického zabití. Válka vyplývá z nepřátelství. Válka je existenciální negací nepřítele.“

- Carl Schmitt: *Pojem politična*

---

⁵⁰ ČAPKOVÁ, Kateřina: *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách: 1918-1938*. 2., přeprac. vyd. Paseka, Praha 2013, s. 76.

⁵¹ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer, Praha 1993. Judaika, s. 399-400.

⁵² ČAPKOVÁ, Kateřina: *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách : 1918-1938*. 2., přeprac. vyd. Paseka, Praha 2013, s. 77.

⁵³ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 15.

⁵⁴ LHOTOVÁ, Markéta: Příspěvek k historii židovských komunit na Jablonecku a Liberecku v období 1938-1939, in: *Fontes Nissae*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2002, s. 105.

⁵⁵ Genocida českých Židů, in: *holocaust.cz* [online], 17.3.2021 [vid. 2.2.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/odborne-a-dalsi-texty/genocida-ceskych-zidu/>.

Dějiny židovského národa se v daných obdobích historie setkávaly s odporem jejich okolí. V určitých obdobích byli Židé považováni, a to zejména proto, že oplývali bohatstvím a bylo možné si od nich půjčit peníze. Přesto v jiných obdobích právě peníze způsobovaly odpor vůči Židům a potřebu se jich se zjištnými úmysly zbavit. Více než majetek a bohatství bylo hlavním důvodem nenávisť vůči židovskému obyvatelstvu jejich nepřijetí víry v Krista a přesvědčení, že to oni jsou ti, kteří mohou za jeho ukřižování. Na základě rozdílné víry souviselo hanobení Židů s různými židovskými rituály související s vraždami křesťanských panen, modlení se ke zvířatům a šíření nemocí. Ještě v 19. století byly vykonány soudy s židovskými osobami, které údajně zabíjeli mladé křesťanské dívky pro jejich krev do macesů.⁵⁶

Na Židy se začalo pohlížet spíše jako na odlišnou národnost. S tímto novým pohledem se do společnosti začal šířit nový pojem *antisemitismus*, tedy protižidovství, jehož název byl odvozen od semitského původu Židů. Tato jistá nevraživost se postupně střídala s rasovou nesnášenlivostí, aniž by bylo bráno v potaz členství jedince v židovské komunitě, vystoupení z církve, pokřtění nebo úplné vystoupení z církve a následné bezkonfesijní vyznání.⁵⁷ Antisemitismus se objevoval už od počátku podnikání židovského obyvatelstva, v jejich obviňování z lichvářství, mamonu či hamižnosti. Židé byli podle potřeby označeni za lichváře, kapitalisty, socialisty a revolucionáře. Zkrátka byli vykreslováni do nejrůznějších podob; od primitivních materialistů, ničitelů umění a kultury, po konspirátory a spiklence.⁵⁸ Z historie víme, že Židé často půjčovali peníze a za půjčku si nechali platit vysoké úroky.⁵⁹

Antisemitismus nebyl pro tehdejší společnost ničím novým, silněji se však začal projevovat na přelomu 19. a 20. století. Tento pojem se do širší veřejnosti dostal zásluhou publicisty a novináře Wilhelma Marra teprve v roce 1879. Nutno podotknout, i přesto, že se antisemitismus šířil z německého území, přesněji ze samotného Berlína, stal se evropským jevem, který zasáhl nejen společenskou sféru, ale stal se také součástí politického hnutí.⁶⁰

---

⁵⁶ EMMERT, František: *Holocaust*. Mladá fronta, Praha 2018, s. 15.

⁵⁷ EMMERT, František: *Holocaust*. Mladá fronta, Praha 2018, s. 23.

⁵⁸ VEBER, Václav: *Židé v novodobých dějinách: soubor přednášek na FF UK*. Karolinum, Praha 1997, s. 142.

⁵⁹ Obviňování Židů z lichváření, in: *holocaust.cz*, [online], 26.9.2011 [vid. 10.2.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/antisemitismus-2/antisemitismus-po-druhe-svetove-valce/tradicni-protizidovske-predsudky-v-soucasnosti/obvinovani-zidu-z-lichvareni/>.

⁶⁰ OSTERLOH, Jörg: *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v říšské župě Sudety v letech 1938-1945*. Argo, Praha 2010, s. 36.

V té době došlo k historicky známému silně nacionálně antisemitskému projevu, tzv. hilsneriádě.⁶¹ Jednalo se o soudní proces vycházející z obvinění židovského mladíka Leopolda Hilsnera z údajně rituální vraždy mladé křesťanské dívky Anežky Hružové. Ve snaze přesvědčit tehdejší společnost o vykonstruovanosti procesu a očištění českého národa od antisemitismu, se na stranu mladého Hilsnera postavil tehdejší univerzitní profesor a budoucí otec vlasti Tomáš Garrigue Masaryk. V opozici proti němu stála mladá generace studentů.⁶²

Antisemitismus se postupem času spojil také s rasismem a nacionalismem. Vedle těchto forem se nacisté snažili propagovat tzv. sociální darwinismus, tj. „právo silnějšího“.⁶³ V polovině 19. století pronikl do evropské společnosti vliv romantismu spojený s národním cítěním. Jednotlivé státy rozšiřovaly své území o další kolonie, a tak bylo třeba ujasnit si, jaký význam s sebou nese slovo národ.⁶⁴ Poklidnou situaci ve 20. letech totálně zničil nástup Adolfa Hitlera k moci. Nacistická moc a politika ukázala židovským občanům, že jim jejich práva mohou být znovu odejmuta. Šikanováno bylo nejen české, ale také židovské obyvatelstvo.⁶⁵

Následného pronásledování Židů se ujaly jednotky SA (*Sturmabteilung*, úderný oddíl). Dne 28. března vyzvala nově zvolená vláda k bojkotu židovských obchodů a podniků, a to s platností od následujícího měsíce. Nacistickou politikou byla snaha izolovat obyvatelstvo židovského původu od obyvatelstva čisté rasy a jejich podnikání ekonomicky zruinovat. Uniformované složky SA vyzývaly v ulicích Němce, aby nenakupovali od Židů, nenavštěvovali židovské lékárny, provozovny a obchody se polepily nejrůznějšími antisemitskými plakáty. Tento první bojkot o živelné vyčlenění Židů skončil fiaskem. Důvod, proč se tomu tak stalo, byl zřejmě ten, že tyto útoky neměly podobu zákona, či vyhlášky, jednalo se o čistě dobrovolný a demonstrativní projev „lidové vůle“.⁶⁶

Nacistická politika si plně uvědomovala, že do veřejnosti stále ještě nepronikly antisemitské myšlenky, a proto se nacisté rozhodli o pozvolnější postup. Na oko vzniklo tzv. *Říšské zastoupení německých Židů*, které mělo hájit zájmy Židů v Německu, aby se situace načas uklidnila. Vztahy mezi Židy a Němci byly přesto napjaté a židovské

---

⁶¹ K tzv. hilsneriádě více viz KOVTUN, Jiří: *Tajuplná vražda. Případ Leopolda Hilsnera*. Sefer, Praha 1994.

⁶² STEHLÍKOVÁ, Jana: *Hilsnerův proces a projevy antisemitismu na počátku 20. století*. Bakalářská práce, Západočeská univerzita v Plzni 2016, s. 25.

⁶³ EMMERT, František: *Holocaust*. Mladá fronta, Praha 2018, s. 23.

⁶⁴ Tamtéž, str. 15.

⁶⁵ ČAPKOVÁ, Kateřina: *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách: 1918-1938*. 2., přeprac. vyd. Paseka, Praha 2013, s. 188.

⁶⁶ EMMERT, František: *Holocaust*. Mladá fronta, Praha 2018, s. 29-30.

obyvatelstvo bylo stále terčem diskriminací, v podobě stíhání a šikanování. Nacisty ani v této chvíli neopustila myšlenka okamžitého a trvalého vypuzení Židů z německé kultury, a tak německá propaganda pokračovala i nadále.⁶⁷ O antižidovskou propagandu, v podobě šíření letáků a vylepování plakátů do výloh, se staral říšský ministr propagandy Josef Goebbels, který do úřadu nastoupil v březnu roku 1933. Pozornost byla soustředěna především na střední a vyšší vrstvu židovské společnosti a židovskou inteligenci.⁶⁸

Důležitým mezníkem v historii židovského obyvatelstva se staly Norimberské zákony vyhlášené 15. září 1935 během 7. říšského sjezdu v Norimberku. Jednalo se o tři zákony; *Zákon o říšském občanství*, *Zákon o ochraně německé krve a německé cti* a *Zákon o říšských vlajkách*. Prvním zákonem byli lidé rozděleni do dvou skupin; plnoprávní občané a na státní příslušníky s omezenými právy, kam spadalo židovské obyvatelstvo. Zákon o ochraně německé krve a německé cti zase zasahoval do soukromého života obou výše zmíněných skupin. Poslední ze zákonů se týkal říšské vlajky, která byla ustanovena na barvy červeno-bílo-černé s hákovým křížem. Podle slov Markéty Lhotové bývá poslední ze zákonů opomíjen a často nahrazován nařízením vztahujícím se k *Zákonu o říšském občanství*, vyhlášeném 14. listopadu 1935. Toto nařízení pak vymezilo postavení židovského obyvatelstva podle rasového původu a rozřadilo jej do kategorií Židů a míšenců 1. a 2. stupně. Právě toto nařízení a jeho § 5 se stalo rozhodující v následném tzv. konečném řešení židovské otázky.⁶⁹

Pokud jde o ustanovení, kdo je Žid „plnohodnotný“, a kdo není; vedle plné diskriminace osob židovského původu, které měli tři nebo čtyři židovské prarodiče, zde byly další dvě kategorie; míšenci prvního a druhého stupně. Míšenci prvního stupně byly osoby mimo náboženskou obec se dvěma židovskými prarodiči. Minimální diskriminace se týkala osob mimo náboženskou obec s jedním židovským prarodičem. Míšencům prvního a druhého stupně nebylo dovoleno žít v manželství se Židem, v tomto případě by byli považováni za „plnohodnotné“ Židy.⁷⁰ Zatímco byl první stupeň určen z větší části k deportaci do vyhlazovacích táborů, míšenci druhého stupně měli být ve větší míře asimilováni mezi německé obyvatelstvo. Část jich byla odvedena do wehrmachtu a pro jejich nečistý původ jim však byl zakázán výkon některých profesí a politických funkcí.⁷¹

---

⁶⁷ Tamtéž, str. 31.

⁶⁸ Tamtéž, str. 32.

⁶⁹ LHOTOVÁ, Markéta: *Synagogy v plamenech. Křišťálová noc 1938 v českém pohraničí*. Severočeské muzeum v Liberci, Liberec 2013, s. 17-21.

⁷⁰ Tamtéž, str. 37.

⁷¹ Tamtéž, str. 37.

Říšský zákon o občanství jasně stanovoval, kdo byl považován za právoplatného říšského občana, mohl jím být pouze příslušník národa německé nebo germánské krve. Židé byli naproti tomu definováni jako státní příslušníci bez říšského občanství, a byli postupně zbaveni občanských a politických práv. Za Židy byli považováni všichni členové židovských náboženských obcí, ale také ti, kteří konvertovali, nebo zůstali bez vyznání. Zvláštnímu „privilegiu“ se dostalo Židům, kteří za první světové války utrpěli vážná zranění a nebo byli vyznamenáni válečnými poctami. I když tito lidé nebyli deportováni do vyhlazovacích táborů, rasová perzekuce se jim přesto nevyhnula.⁷²

Boj mezi rasami znamenal boj za německou důstojnost. Pojem tzv. *Lebensraum* (Životní prostor, prostor pro život) se v němčině objevil po vzoru francouzského slova *biotope*, jež Hitler spojoval s přírodním zápasem, tj. nekončícím bojem o přežití mezi rasami.⁷³ Hitler v tomto boji jako hlavní cíl spatřoval zničení veškerých rasových jednotek. Tuto svou tezi přitom opíral o Darwinovu teorii přirozeného výběru.⁷⁴ Na konci 19. století sílil *kult árijské rasy*, jež měla být nadřazená všem ostatním. Za její nejdokonalejší větev považovali nacisté tzv. nordickou rasu, složenou z Němců a ostatních germánských národů. Víra v tohoto člověka, postaveného nad příslušníky všech ostatních lidských ras, se stala pro německé obyvatele skoro náboženským přesvědčením. Nutno podotknout, že se našlo jen málo jedinců, kteří by se mohli ztotožňovat s tímto ideálem.⁷⁵ Co se týče ostatních ras, byly podřadné a netvůrčí.⁷⁶

V opozici nordické rase stál „židovský podčlověk“. Pokud jde o postoj A. Hitlera vůči Židům, podle něj se lidský druh dělil na rasy, avšak Židé do této skupiny nepatřili. Židé byli podle něj „*rasovým nic*“ nebo také „*opakem rasy*“, protože se vzpírali přírodě a odmítali se spokojit s tím, co jim bylo dáno. Zastával názor, že myslet bylo židovské a lidé byli bráni jako zvířata. Heinrich Himmler, hlavní organizátor masového vyvraždění židovského obyvatelstva a nejdůležitější Hitlerův pobočník, obhajoval masové vraždění coby dobrý skutek, který pomůže budoucnosti rasy.⁷⁷ Do podřadné rasy se nicméně řadili i Slované. Jedním z nacistických plánů bylo tuto rasu vystěhovat do Ruska, kde by byli Slované využíváni k nuceným pracem v pracovních táborech. Ve východní Evropě tak měl

---

⁷² EMMERT, František: *Holocaust*. Mladá fronta, Praha 2018, s. 37.

⁷³ Tamtéž, str. 24.

⁷⁴ NEDOMOVÁ, Romana: *Rasové a nacionalistické prvky v německé nacistické ideologii*. Bakalářská práce, Technická univerzita v Liberci 2016, s. 39-40.

⁷⁵ EMMERT, František: *Holocaust*. Mladá fronta, Praha 2018, s. 24.

⁷⁶ Tamtéž, str. 15.

⁷⁷ SNYDER, Timothy: *Černá zem: Holocaust - historie a varování*. Prostor, Praha 2015, s. 15.

být vytvořen nový životní prostor určený pro německý populační zbytek. K následnému poněmčení společnosti mělo také dojít v Českých zemích, Polsku, západní Ukrajině a Pobaltí.⁷⁸

Na prvním místě nacistických idejí však byli Židé bráni jako nebezpečný cizorodý prvek, přesto však leckdy inteligentní, který se vyskytoval všude v Evropě. Antisemitismus se stal hlavním bodem programu nacistické Národně socialistické německé dělnické strany (NSDAP, *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*), tj. odstranění židovské menšiny z veřejného života. Antisemitská politika se začala soustředit na postupné vytlačování bohaté židovské vrstvy ze společnosti. Židovským lékařům, právníkům a částečně i maloobchodníkům byl postupně výkon jejich povolání odepřen. Následovalo propouštění židovských úředníků ze státní správy, kam byli dosazováni lidé tzv. árijského původu. Čistky se nevyhnuly ani univerzitám. Nacistická politika také začala zasahovat do veřejného a kulturního života. Po přijetí Norimberských zákonů v září roku 1935 byli Židé zařazeni do kategorie občanů druhého řádu. Diskriminační politika a rostoucí antisemitismus se výrazněji projevil právě v pohraničních oblastech, kam směřovali první židovští uprchlíci z Německa a následně i Rakouska. Situaci už vůbec neprospělo vítězství Sudetoněmecké strany (SdP) v československých parlamentních volbách v roce 1935. Liberec bylo město s většinovou skladbou německého obyvatelstva, sousedícího při hranicích s Německem, ale bylo také zároveň centrem henleinovského hnutí, a proto se zde vlna antisemitismu projevila mnohem dříve než v samotném vnitrozemí.⁷⁹ K zesílení protižidovských opatření došlo v letech 1937-1938, kdy vznikla přihlašovací povinnost pro židovské obyvatelstvo, díky které se nacistům podařilo zaregistrovat a následně vyvlastnit židovský majetek, tzv. *arizace*.⁸⁰

Od 19. září 1941 vstoupilo v platnost nařízení, které prikazovalo všem Židům (od šestého roku života) nosit našitou žlutou Davidovu hvězdu s nápisem „*Jude*“ na levé straně svého oděvu, a to všech jeho dílů; košile, vesty, kabátu. Tato značka velikosti dlaně se zaryla do mnoha vzpomínek všech Židů, pro které toto stigma znamenalo nejen vyčlenění ze společnosti, ale mnohdy krutější osud. Na území Německé říše bylo jedním z dalších projevů nacistické politiky uznání druhého jména; pro ženy - *Sara*, pro muže - *Izrael*, z důvodu

---

⁷⁸ EMMERT, František: *Holocaust*. Mladá fronta, Praha 2018, s. 26.

⁷⁹ LHOTOVÁ, Markéta: *Synagogy v plamenech. Křišťálová noc 1938 v českém pohraničí*. Severočeské muzeum v Liberci, Liberec 2013, s. 21.

⁸⁰ EMMERT, František: *Holocaust*. Mladá fronta, Praha 2018, s. 41.

odlišení se od árijské rasy, a aby tak bylo zřetelné, že se jednalo o obyvatele židovského původu.⁸¹

Samotné vyčlenění židovského obyvatelstva z veřejného života a uzavírání Židů do ghett však přestalo dostačovat.⁸² Novou myšlenkou se stala otázka tzv. konečného řešení. S touto novou ideou korespondoval vznik koncentračních a vyhlazovacích táborů, kde životy Židů mnohdy skončily smrtí v důsledku nedostačujících životních podmínek nebo byly jejich životy ukončeny v plynových komorách.

3.2 Křišťálová noc v Liberci

Rok 1938 se stal pro mnohé obyvatele židovského původu zlomovým. Podmínky, ve kterých žily se stále zhoršovaly, až do míry únosnosti. Podle Františka Emmerta politika nacistického Německa začala na židovské obyvatelé pořádat doslova „hony“ spojené s lynčováním a ponižováním. Tato diskriminační opatření se vyhrtila až do násilné akce, která byla zorganizována z 9. na 10. listopadu roku 1938. V tuto noc byly zničeny a vypáleny židovské synagogy, podniky, obchody a domy, která řadu občanů připravila o domov. Kvůli sklu, které bylo poseto po ulicích měst, se této události začalo říkat Křišťálová noc (německy *Kristallnacht*).⁸³

Této nejrozsáhlejší předválečné násilné akci páchané na Židech nebyl ušetřen ani Liberec. Přesné statistické údaje o míře nacistického řádění se nezachovaly, přesto se podle Heleny Krejčové často citované útoky uskutečněné v průběhu let 1938-1939, tj. 44 synagog, 3 modlitebny, ve třech synagogách bylo zničeno pouze interiérové vybavení, 63 židovských hřbitovů bylo zničeno, a ve dvou případech byla zhanobena židovská oddělení při hřbitovech.⁸⁴

Záminkou k rozpoutání celoněmeckého pogromu se dne 7. listopadu 1938 stal atentát spáchaný na legačního sekretáře německého velvyslanectví v Paříži - Ernsta vom Ratha. Původním terčem útoku měl být samotný německý velvyslanec Johannes von Welzeck, ale židovský emigrant Herschel Grynszpan, odpovědný za atentát, si jej spletl právě se

---

⁸¹ Před 80 lety nařídili nacisté židům nosit žlutou hvězdu. Brzy poté došlo na koncentrační tábory, in: *iRozhlas.cz* [online], 19.9.2011 [vid. 1.3.2023], dostupné z: https://www.irozhlas.cz/veda-technologie/historie/pred-80-lety-naridili-naciste-zidum-nosit-zlutou-hvezdu-brzy-pote-doslo-na_2109191056_voj.

⁸² EMMERT, František: *Holocaust*. Mladá fronta, Praha 2018. s. 15-16.

⁸³ Tamtéž, str. 42.

⁸⁴ LHOTOVÁ, Markéta: *Synagogy v plamenech. Křišťálová noc 1938 v českém pohraničí*. Severočeské muzeum v Liberci, Liberec 2013, s. 62. (Viz KREJČOVÁ, Helena: Židovská komunita v Sudetech a její osudy po Mnichovu - 1938, in: OTTE, Anton et al. *Židé v Sudetech = Juden im Sudetenland*. Česká křesťanská akademie, Portál, Praha 2000, s. 134-135.

sekretářem německého velvyslanectví Ernstem vom Rathem. Ten na následky svého zranění o pár dnů později v nemocnici zemřel. Grynszpan se k tomuto zoufalému činu odhodlal ve snaze upozornit na bezmocné postavení polských Židů, svých rodičů a sestry, kteří byli hromadně deportováni k hranicím, konkrétně blízko měst Zbaszyń (*Bentschen*) a Bytom (*Beuthen*).⁸⁵

Na tuto událost reagovala nacistická propaganda označením za židovské spiknutí. Heinrich Himmler proto vyzval německý národ k odplatě. Okamžitě po rozšíření této zprávy byly po celé Německé říši páhány násilnosti v podobě hořících synagog, vymlácených skleněných vitrín obchodů a živností, rozbití výkladních skříní a pomalování veškerého židovského majetku.⁸⁶ Podle statistik bylo v českých zemích zničeno 60 židovských budov, ve městech jako bylo Brno, Liberec, České Budějovice a další.⁸⁷ V československém pohraničí, v budoucí tzv. Říšské župě Sudety, přibyla na seznam také stovka obětí.⁸⁸ Německá nacistická vláda tento pogrom označila jako spontánní, nikým organizovanou akci.⁸⁹

Život židovských obyvatel byl čím dál tím více omezován, byli vytlačováni ze společnosti a organizováni do ghett - „zatím bez zdí a ostatných drátů“. Židé měli na výběr ze dvou možností; emigrace se zanecháním veškerého majetku na místě, nebo tichý boj ve snaze nepřestat věřit, že se situace uklidní. Mimo to došlo také ke zpřísnění rasových zákonů, v židovských dokumentech se začala objevovat označení *J* jako *Jude* (Žid) nebo *Jüdin* (Židovka).⁹⁰

Pogromy páchané na židovském obyvatelstvu se nevyhnuly ani Liberci. Liberecká synagoga vzplála kolem půl druhé hodiny odpoledne dne 10. listopadu roku 1938.⁹¹ Z liberecké synagogy, dominanty stojící v centru města, zbyly jen ruiny. Město tak přišlo o jednu se svých architektonicky významných staveb. Za viníky byli nacisty označeni Židé, kteří byli nuceni zaplatit pokutu ve výši jedné miliardy říšských marek.⁹² Nutno říci, že ne

---

⁸⁵ LHOTOVÁ, Markéta: *Synagogy v plamenech. Křišťálová noc 1938 v českém pohraničí*. Severočeské muzeum, Liberec 2013, s. 39.

⁸⁶ EMMERT, František: *Holocaust*. Mladá fronta, Praha 2018, s. 42.

⁸⁷ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer, Praha 1993, s. 380.

⁸⁸ EMMERT, František: *Holocaust*. Mladá fronta, Praha 2018, s. 42.

⁸⁹ LHOTOVÁ, Markéta: *Synagogy v plamenech. Křišťálová noc 1938 v českém pohraničí*. Severočeské muzeum, Liberec 2013, s. 47.

⁹⁰ EMMERT, František: *Holocaust*. Mladá fronta, Praha 2018, s. 42.

⁹¹ LHOTOVÁ, Markéta: *Synagogy v plamenech. Křišťálová noc 1938 v českém pohraničí*. Severočeské muzeum, Liberec 2013, s. 54.

⁹² Tamtéž, str. 47.

všichni Němci byli pro úplnou destrukci synagogy.⁹³ Přesto však byla většina synagog během křišťálového pogromu vypálena a zničena. Synagogy a modlitebny, které se podařilo uchránit před běsněním nacisticky zmanipulovaného obyvatelstva, byly nakonec určeny k demolici, aby neškodily tváři města. Pokud bylo rozhodnuto o trvalé změně jejich účelu, mohly zůstat na svém místě.⁹⁴ Podobně jako i v jiných městech, bylo nutné ruiny co nejdříve odklidit. V Liberci byly nakonec vyklizeny až na jaře roku 1939.⁹⁵

3.3 Emigrace

Jak již bylo zmíněno výše, hrozba vypuzení z daného území nebyla pro židovské obyvatelstvo v historii ničím neobvyklým. V případě, že byli Židé nuceni žít podle regulí, tzv. familiantského zákona, odcházelo za hranice mnoho z těch, kteří se hlásili k židovské víře.⁹⁶ Po roce 1848 pozbyla platnost omezení, i přesto však mnoho židovských obyvatel odešlo za hranice v důsledku nepřijetí židovských práv českými a německými občany. Většina jich mířila do Vídně, později do západní Evropy, USA, Palestiny a dalších zemí. Hlavním motivem emigrace byl především ekonomický důvod.⁹⁷

Zlom nastal v roce 1933, kdy se k moci dostal Adolf Hitler. Původním plánem nacistů však nebylo vypuzení židovského obyvatelstva z německého území, snažili se je pouze soustředit do jednoho prostoru. Německé úřady samotné emigraci nebránily, ale ani se nijak nepodílely na její organizaci. Dne 25. srpna 1933 byla dokonce podepsána dohoda tzv. *Haagava*, která usnadňovala emigraci obyvatel do Palestiny.⁹⁸ V letech 1933 až 1941 opustilo Německo 270 tisíc židovských obyvatel, tj. více než polovina z původní půlmilionové populace. Jejich počet se postupem času snižoval, nárůst se zvýšil teprve v letech 1938 až 1939 po „anšlusu“ Rakouska a Křišťálové noci, kdy se počet zvýšil na 40 tisíc (1938) a 70 tisíc (1939). Samotný počet uprchlíků byl omezován restriktivní uprchlickou politikou ostatních zemí. Ti, kteří odešli z Německa do Československa tvořili zhruba polovinu židovských uprchlíků, jejich počet se po roce 1938 zvyšoval především

---

⁹³ KVAČEK, Robert: V čele Říšské župy Sudety (1938-1945), in: MELANOVÁ, Miloslava a kol.: *Liberec*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2017, s. 301.

⁹⁴ Tamtéž str. 57, 61.

⁹⁵ LHOTOVÁ, Markéta: *Synagogy v plamenech. Křišťálová noc 1938 v českém pohraničí*. Severočeské muzeum, Liberec 2013, s. 57.

⁹⁶ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer, Praha 1993. Judaika, 2., s. 402.

⁹⁷ Tamtéž, str. 402.

⁹⁸ EMMERT, František: *Holocaust*. Mladá fronta, Praha 2018, s. 47.

díky jejich židovskému původu.⁹⁹ Židovská menšina se v Československu cítila bezpečně, narozdíl od Německa sem nepronikl rasový antisemitismus.¹⁰⁰ Židovské obyvatelstvo se asimilovalo se zdejšími obyvatelstvem, což lze považovat za překvapivé vzhledem k procesu s Leopoldem Hilsnerem proběhlým pár desítek let dříve, a sice koncem první světové války, kdy se český národ spolupodílel na antisemitském teroru a diskriminaci.¹⁰¹

Příchod uprchlíků, především tedy Židů do Československa přestal být pro československé úřady zvládnutelný, a tak úřady začaly jejich počet regulovat.¹⁰² Pokud šlo o ostatní země, situace s přijímáním uprchlíků zde byla obdobná. Řešení uprchlické otázky se, na popud amerického prezidenta Franklina D. Roosevelta, věnovala konference v Évian-les-Bains. Jedním z hlavních bodů stala otázka židovského vystěhovalectví. Zúčastnilo se jí 32 států, stranou však zůstalo Československo, které nebylo považováno za azylovou zemi, nýbrž jako zemi přestupní, poskytující pouze dočasný azyl, odkud uprchlíci následně žádali o možnost emigrace do jiných států Evropy nespádajících pod správu nacistické říše. Konference však nedospěla k žádnému řešení. Některé země zavřely své hranice před uprchlíky úplně, jiné země nastavily přistěhovalecké kvóty.¹⁰³

Důležitou roli hrála Palestina, jakožto původní židovská země, uzavřela své hranice před náporu emigrantů. *Židovská agentura pro Palestinu* se hrála prostředníka mezi britskou a palestinskou stranou v otázce židovského přistěhovalectví. Všechny země se obávaly masové migrace, a proto bylo snahou USA a Velké Británie umístit uprchlíky i do jiných států. Jedním z řešení, jak regulovat příval uprchlíků do Palestiny, bylo udělení přistěhovaleckých víz, která se dělila do tří kategorií určující židovské obyvatelstvo; podnikatelé s dostatečným kapitálem, speciálně vyškolení rolníci, tzv. *chalicim* a příbuzní těch, kteří v Palestině již žili. V roce 1939 však, vzhledem k rostoucím nepokojům v Palestině, došlo k omezení vydávání víz a přijímání migrantů. Po vypuknutí druhé světové války pokračovala emigrace Židů do ostatních zemí již v menší míře. Ke konci roku 1941 byla nacisty definitivně ukončena.¹⁰⁴

---

⁹⁹ ČAPKOVÁ, Kateřina a Michal FRANKL: *Nejisté útočiště: Československo a uprchlíci před nacismem 1933-1938*. Praha: Paseka, 2008, str. 198.

¹⁰⁰ ČAPKOVÁ, Kateřina: *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách: 1918-1938*. 2., přeprac. vyd. Paseka, Praha 2013, s. 191.

¹⁰¹ ČAPKOVÁ, Kateřina: *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách: 1918-1938*. 2., přeprac. vyd. Paseka, Praha 2013, s. 189.

¹⁰² LHOTOVÁ, Markéta: *Synagogy v plamenech. Křišťálová noc 1938 v českém pohraničí*. Severočeské muzeum, Liberec 2013, s. 23.

¹⁰³ LHOTOVÁ, Markéta: *Synagogy v plamenech. Křišťálová noc 1938 v českém pohraničí*. Severočeské muzeum, Liberec 2013, s. 23-24.

¹⁰⁴ EMMERT, František: *Holocaust*. Mladá fronta, Praha 2018, s. 50-51.

Začátkem podzimu 1938, po šíření zpráv o dění v Německu a Rakousku, a zejména po Hitlerově projevu, kde promluvil o zničení židovské rasy v Evropě, se řada židovských rodin rozhodla z pohraničí odejít.¹⁰⁵ Židovská společnost v Liberci byla díky své poloze a německé většině dobře informovaná o událostech v Říši. Rostoucí antisemitismus donutil obyvatele z pohraničí k odchodu do československého vnitrozemí.¹⁰⁶ Nejvíce uprchlíků směřovalo do velkých měst, konkrétně do Prahy, Brna, Moravské Ostravy, Olomouce, ale také na venkov. Po obsazení *Sudet* se zhruba 17 tisíc Židů odstěhovalo do vnitrozemí. Avšak ani zde nebyli vítáni a úřady jim povětšinou neudělily domovské právo.¹⁰⁷ Část židovského obyvatelstva brala tento odchod za trvalý, majetnější obyvatelstvo dalo přednost emigraci do zahraničí a Prahu považovalo pouze za jakési přechodné bydliště k vyřízení všech potřebných dokumentů k vystěhování. Nutno podotknout, že úspěšně emigrovat se ve většině případů nikomu nepodařilo.¹⁰⁸

V červenci roku 1939 byla v Praze zřízena *Ústředna pro židovské vystěhovalectví* (*Zentralstelle für jüdische Auswanderung*, ÚŽVP, později jako *Zentralamt für Regelung der Judefrage in Böhmen und Mähren*), která bylo přímo podřízené *Hlavnímu říšskému bezpečnostnímu úřadu v Berlíně* (RSHA).¹⁰⁹ Do března roku 1939 se podařilo zhruba 14 tisícům Židů emigrovat do cizích států. Československo bylo jednou ze zemí, kde se podařilo emigrovat menšímu počtu pronásledovaných obyvatel.¹¹⁰ Ne vždy znamenala emigrace záchranu života. Důležitým faktorem byla emigrace do státu, do kterého se osoba stěhovala. Některé státy bezpečné útočiště poskytovaly, minimálně do doby, než se dostaly pod správu represivního režimu Německé říše. Podle statistik se v letech 1939 až 1941 podařilo zachránit zhruba 25 tisíc lidí, z celkového počtu 135 tisíc.¹¹¹

Část židovského obyvatelstva, která se rozhodla svou zemi neopustit, do vnitrozemí odešla většinou až po roce 1938, mnohdy se totiž domnívala, že se jedná pouze o situaci dočasnou a mnohdy si proto si sebou vzali jen to nejnnutnější. O samotnou emigraci zažádali tito jedinci většinou až v poslední chvíli, kdy jim už emigrace umožněna nebyla. Ti, kteří zastávali názor, že situace bude jen dočasná, tak často ani nijak nenakládali se svým

---

¹⁰⁵ LHOTOVÁ, Markéta: *Synagogy v plamenech. Křišťálová noc 1938 v českém pohraničí*. Severočeské muzeum, Liberec 2013, s. 24.

¹⁰⁶ LAUŠMANOVÁ, Sabina: *Životní příběh rodiny Theodory Freund*. Diplomová práce, Technická univerzita v Liberci 2022, str. 34.

¹⁰⁷ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer, Praha 1993. Judaika, 2., s. 402.

¹⁰⁸ LHOTOVÁ, Markéta: *Synagogy v plamenech. Křišťálová noc 1938 v českém pohraničí*. Severočeské muzeum, Liberec 2013, s. 26-27.

¹⁰⁹ Tamtéž, str. 27.

¹¹⁰ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer, Praha 1993. Judaika, 2., s. 403.

¹¹¹ Tamtéž, str. 403.

majetkem a zanechali jej v pohraničí. Mnohým přistěhovalcům z pohraničí bylo úřady odepráno nové státní občanství, a stali se tak cizinci ve vlastní zemi. Podle odhadů žilo v Protektorátu Čechy a Morava přibližně 135 tisíc lidí, z nich se zhruba jedna čtvrtina zachránila včasnou emigrací. Ti, kteří tu zůstali, byli deportováni transporty do ghatt a následně do koncentračních či vyhlazovacích táborů.¹¹² Část obyvatel našla jediné řešení sebevraždou.¹¹³ Do poloviny roku 1943 se podařilo zachránit včasnou emigrací už jen 184 osobám.¹¹⁴ Osobám z tzv. smíšeného manželství se podařilo pronásledování do jisté doby přečkat, přesto byly nacisty dostiženy a v lednu 1945 pro ně byly vypraveny transporty. Toto se týkalo zhruba 4 tisíců osob. Nacistické řádění a pronásledování židovského obyvatelstva přežilo zhruba 40 tisíc lidí, a to včetně těch, kterým se podařilo emigrovat. Celkový počet obětí přesahuje 80 tisíc Židů z Čech, Moravy a Slezska.¹¹⁵

---

¹¹² EMMERT, František: *Holocaust*. Mladá fronta, Praha 2018, s. 48-51.

¹¹³ Více viz GOESCHEL, Christian: *Sebevražda v nacistickém Německu*. Přeložil Jiří KASL. Praha: Academia, 2021. Historie (Academia).

¹¹⁴ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer, Praha 1993. Judaika, 2., s. 403.

¹¹⁵ Tamtéž, str. 404.

4 Liberečtí židovští obyvatelé

Za podrobné informace o libereckém židovském obyvatelstvu vděčíme profesoru Emilu Hoffmannovi, prvnímu rabínovi Židovské náboženské obce v Liberci, který navštěvoval jednotlivé archivy větších měst Libereckého kraje a zkoumal původ libereckých židovských rodin.¹¹⁶ Díky jeho výzkumu bylo možné vycházet z údaje, kdy po roce 1827 žilo v Liberci 57 židovských občanů, kteří pocházeli především z Prahy, Mnichova Hradiště, Mladé Boleslavi, Nového Bydžova, ale také z Moravy a Vídně.¹¹⁷ Po zrušení familiantského zákona se v Liberci začaly natrvalo usazovat první židovské rodiny.¹¹⁸ Nově příchozí židovské obyvatelstvo se však v prvopočátcích potýkalo s odporem a odmítnutím ze strany libereckých občanů a města, které bylo silně konzervativní a odmítalo udělovat domovské právo lidem židovského původu.¹¹⁹

Přesto se postupem času podařilo Židům natrvalo usadit v Liberci a úspěšně se tak asimilovat s původními obyvateli. Již v roce 1861 žily v Liberci tři desítky rodin, které se hlásily k židovství.¹²⁰ Koncem šedesátých let devatenáctého století bylo v Liberci zapsáno 90 židovských rodin.¹²¹ Mnozí z nich se přivdaly, či přiženili do rodin vyznávající jiná náboženství, především tedy římskokatolické a dobrovolně vstoupili do tzv. smíšeného manželství, nebo se z vlastního přesvědčení rozhodli přestoupit na křesťanskou víru. A to vše ze svobodné vůle ještě před vyhlášením Norimberských zákonů. Vzhledem k tomu, že v Liberci nevzniklo žádné židovské ghetto, se nově příchozí židovská komunita ze společenského života nevyčlenila, naopak napomohla rozvíjet město a postupně se asimilovala.¹²²

Samotná výstavba synagogy, ke které došlo v centru města, dokazuje, že bylo na židovské obyvatelstvo pohlíženo jako na rovnocenné občany.¹²³ Než však došlo k samotné výstavbě chrámu, předcházela jí provizorní modlitebna nacházející se v budově soukeníka

---

¹¹⁶ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 15.

¹¹⁷ HOFFMANN, prof. Dr. Emil: *Geschichte der Juden in Reichenberg*. Brünn 1934, s. 538, [online], [vid. 23.2.2023], dostupné z: <https://digi.landesbibliothek.at/viewer/fullscreen/AC07942390/566/>.

¹¹⁸ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 22.

¹¹⁹ Tamtéž, str. 23.

¹²⁰ MELANOVÁ, Miloslava: Průmyslové a politické centrum v monarchii (1848-1918), in: *Liberec*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2017, s. 176.

¹²¹ Tamtéž, str. 176.

¹²² LHOTOVÁ, Markéta: Příspěvek k historii židovských komunit na Jablonecku a Liberecku v období 1938-1939. *Fontes Nissae*. Liberec: Technická univerzita: 2002, s. 104-120.

¹²³ Tamtéž, str. 104-120.

Friedricha Knolla v ulici Rochlická 2 čp. 116-IV (dříve *Röchlitzer Strasse*). Už v roce 1868 přestaly tyto vyhrazené modlitební prostory s přibývajícím obyvatelstvem vyznávajícím židovskou víru dostačovat a bylo tedy nutné upravit stávající prostor. Jedním z hlavních důvodů bylo umístění lisu, který se v tomto domě nacházel. V tak malém prostoru, nebyl žádoucí, proto bylo v roce 1870 rozhodnuto o navýšení dvou pater v domě čp. 241-I v dnešní Frýdlantské ulici (dříve *Friedländergasse 10*). V roce 1877 vznikla Asociace pro izraelskou náboženskou komunitu, která založila chrámový fond a v roce 1881 se židovská komunita rozhodla postavit vlastní chrám. Nutno podotknout, že největším procentem na výstavbu přispěla samotná židovská komunita (50%), kromě ní přispělo také nežidovské obyvatelstvo (30%), zbytek dotací bylo poskytnuto z Vídně, Prahy a dalších měst.¹²⁴

Poté se pozornost obrátila na samotný výběr pozemku. V roce 1884 byl odkoupen pozemek v Rumjancevově ulici (dříve *Lerchenfeldgasse*). Při pohledu na zástavbu synagog v ostatních městech, byly tyto stavby obvykle situované na místech, sousedících s obytnými budovami. Případ liberecké synagogy byl výjimečný v tom, že i když byla vystavěna v centru města, na rozdíl od ostatních synagog nedošlo k zástavbě okolními domy. Na tuto skutečnost se myslelo již v době samotné výstavby, protože byla ke stavebnímu pozemku přikoupena sousední parcela tak, aby se vyloučila případná výstavba kolem chrámu. Synagoga byla postavena na skalním výběžku nad příkopem, a díky svojí vyvýšené poloze se stala spolu s libereckou radnicí, divadlem F. X. Šaldy a kostelem sv. Antonína, jednou z dominant města, které utvářely bohaté panorama Liberce.¹²⁵

Ve druhé polovině devatenáctého století byl Liberec nejvýznamnějším politickým, společenským a průmyslovým městem a největším německým městem v Čechách, se zaměřením především na textilní výrobu.¹²⁶ Hospodářský a kulturní život měla v rukou převážně německá společnost.¹²⁷ Jedním z odvětví, kterým se židovské obyvatelstvo živilo, byl právě textilní průmysl. Židé byli schopni obstarat a zásobovat místní podniky surovou vlnou, či zprostředkovat odbyt jejich látek.¹²⁸ S rozvojem průmyslu se Liberec začal rychle rozvíjet a se zvyšujícím se počtem nově se usazujících židovských obyvatel byla vedena snaha založit vlastní židovskou náboženskou obec. Do počátku šedesátých let devatenáctého

---

¹²⁴ RIEGLER, Evelin: *Virtuelle Rekonstruktion der Synagoge in Liberec*. Diplomová práce, Technická univerzita ve Vídni 2013, s. 23.

¹²⁵ Tamtéž, str. 31.

¹²⁶ *100 let Severočeského muzea v Liberci*. [kol. pracovníků SM]. Severočeské muzeum v Liberci, Liberec 1973, s. 9.

¹²⁷ Tamtéž, s. 12.

¹²⁸ MELANOVÁ, Miloslava: Soukenické centrum a počátky průmyslu (1740-1848), in: *Liberec*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2017, s. 133.

století spadala liberecká náboženská obec pod židovskou správu měst Turnova. V roce 1863 byl z iniciativy libereckého židovského obyvatelstva založen Židovský náboženský spolek a v roce 1877 dostalo město Liberec povolení k vytvoření samostatné náboženské obce.¹²⁹

Jak již bylo zmíněno výše liberecká synagoga byla postavena v centru města, na dobře viditelném místě, což značí její pospolitost s libereckým obyvatelstvem nežidovského původu.¹³⁰ Konec devatenáctého století byl spojen s rozrůstajícím se nacionalismem a antisemitismem. Ačkoli se Židé spolu s původním libereckým německým, ale i menšinovým českým obyvatelstvem úspěšně asimilovali, antisemitské myšlenky se nevyhnuly ani Liberci. Jedním z příkladů projevů antisemitismu se stal spor v německém tělovýchovném spolku, v němž jeho příslušníci žádali očištění od židovských členů, jakožto neprávoplatných občanů německého národa. Tyto názory a myšlenky na jistou dobu liberečtí liberálové potlačili, přesto se silný nacionalismus dále šířil společností právě od německých hranic.¹³¹

Na podzim roku 1918 v důsledku porážky Centrálních mocností došlo k rozpadu Rakouska-Uherska, na jehož základech postupně vzniklo 28. října 1918 Československo a Německé Rakousko, které však usilovalo o připojení k Německu. Součástí tohoto celku měly být i pohraniční německé oblasti českých zemí. Již následujícího dne 29. října byl ve Vídni deklarován vznik provincie *Deutschböhmen* se sídlem v Liberci. Tato oblast sahala od západních Čech, přes severní Čechy, až k Orlickým horám. Na území severní Moravy a Slezska vznikla provincie *Sudetenland* se sídlem v Opavě, dále provincie *Deutschsüdmähren*, která měla na správu jih Moravy a poslední provincie *Böhmerwaldgau* se sídlem v Prachaticích. Tyto oblasti byly ještě koncem roku 1919 obsazeny improvizovanými československými jednotkami, a 10. září 1919 byly Saintgermainskou mírovou smlouvou postoupeny Československému státu. Mírová smlouva s Rakouskem uznala celistvost českých zemí.¹³²

Liberec byl, i přes nevoli většinového německého obyvatelstva, které tuto situaci považovalo spíše za dočasnou, nakonec přičleněn k Československu. Tehdejší starosta města, angažující se v řadách umírněnějších německých nacionalů, Franz Bayer byl jednou

---

¹²⁹ MELANOVÁ, Miloslava: Průmyslové a politické centrum v monarchii (1848-1918), in: *Liberec*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2017, s. 176.

¹³⁰ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 15.

¹³¹ KVAČEK, Robert: *Liberec v Československu (1918-1938)*, in: MELANOVÁ, Miloslava a kol.: *Liberec*, s. 193.

¹³² PAŽOUT, Jaroslav: *Konference: Vznik Československa a provincie Deutschböhmen v Liberci*, in: *Fontes Nissae*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2018, s. 75.

z hlavních osobností, která stála za vytvořením samostatné země Deutschböhmen s hlavním městem Libercem. Nesouhlasil se vstupem československé armády do města a odmítl se vzdát. Krátce po poledni nakonec předal Liberec do rukou československým velitelům praporečkovi Janu Markovi a místodržitelskému radovi Josefu Kladrubskému. Primárním zájmem bylo rozvinout v pohraničních oblastech výrobu a obchod, aby se tak zároveň uklidnily sociální nepokoje.¹³³ Na post libereckého starosty nastoupil 17. května 1929 demokrat Karl Kostka.¹³⁴ Optimistické tendence nového vedení radnice narušil úder hospodářské krize, která nejenže postihla většinu hospodářského odvětví (sever nejprůmyslovější částí českých zemí), ale pronikla do financí a zahraničního obchodu, se kterým souvisel vývoz, převažující nad dovozem, ale také ničila sociální poměry. Společnost této krizi nedokázala čelit a uvrhla tak miliony lidí do osobních krizí a strádání. Do Československa krize pronikala postupně a pomaleji, nejhlubší pokles nastal až v roce 1933. Zhroutil se zahraniční obchod, který se týkal především sklářského, textilního a spotřebního průmyslu a v důsledku došlo k propouštění mnoha zaměstnanců, lidé se bouřili a stávkovali, některé podniky musely dokonce i zavřít.¹³⁵

V Liberci bylo nuceno zavřít třináct závodů, příkladem byla Neumannova továrna, která ukončila provoz v roce 1932. Situace se razantně změnila rokem 1935, kdy byly v Německu vydány Norimberské rasové zákony, které začaly výrazně ovlivňovat životy obyvatel židovského původu. V důsledku sousedních hranic s Německem se do Liberce začaly šířit zprávy o pogromech páchaných na tamějším židovském obyvatelstvu.¹³⁶ Ve snaze utéct před nacistickou perzekucí, prchaly tyto lidé mimo jiné do Československa, nejprve do pohraničí, poté do vnitrozemí, nejvíce tedy do hlavního města Prahy.¹³⁷

Na začátku třicátých let udeřila hospodářská krize, která se nejvíce postihla obchody německých podnikatelů, kteří tak ztratili kontakty za hranicemi. Do čela nové strany *Sudetendeutsche Heimatfront* (Sudetoněmecká vlastenecká fronta, SHF) se postavil rodák z Bratislavic, Konrád Henlein.¹³⁸ Strana se těšila velké podpoře, netajila se svými sympatiemi k fašismu a Adolfu Hitlerovi a od dubna 1935 byla přejmenována na *Sudetendeutsche*

---

¹³³ KVAČEK, Robert: Liberec v Československu (1918-1938), in: MELANOVÁ, Miloslava a kol.: *Liberec*, s. 260-268.

¹³⁴ Tamtéž, str. 278.

¹³⁵ Tamtéž, str. 278.

¹³⁶ LHOTOVÁ, Markéta: *Synagogy v plamenech: křišťálová noc 1938 v českém pohraničí*. Severočeské muzeum v Liberci, Liberec 2013, str. 23.

¹³⁷ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer, Praha 1993. Judaika, 2., s. 402.

¹³⁸ KVAČEK, Robert: Liberec v Československu (1918-1938), in: MELANOVÁ, Miloslava a kol.: *Liberec*, s. 281-282.

Partei (Sudetoněmecká strana, SdP) vstoupila do volebního boje. Ostatní nacionální politické strany, které působily v té době v Liberci byly zrušeny, nebo jim byla zastavena činnost. Město se tak zanedlouho stalo centrem nově vybudované Henleinovy sudetoněmecké strany.¹³⁹ Pod vliv SdP se dostal do té doby liberální deník *Reichenberger Zeitung*¹⁴⁰, který naposledy vyšel 5. listopadu 1938. Od následujícího dne byl nahrazen deníkem SdP *Die Zeit*.¹⁴¹

V září 1938 byla situace v Liberci, ostatně jako v ostatních pohraničních oblastech ve znamení agresivity a útoků. Přestože bylo hlavním cílem české obyvatelstvo, útoky se nevyhnuly ani židovskému obyvatelstvu a jejich majetku.¹⁴² V reakci na tyto útoky, ve snaze uklidnit situaci bylo v Liberci, ostatně jako v dalších okresech, ve kterých došlo ke značnému rozsahu nepokojů, vyhlášeno stanné právo. Tyto výtržnosti dospěly do fáze hlášených obětí na životech. Dne 16. září byla vládou zakázána Sudetoněmecká strana, což situaci v pohraničí na čas zklidnilo.¹⁴³

Dne 29. září 1938 byla v podvečerních hodinách podepsána tzv. Mnichovská dohoda, která přenechala pohraniční oblasti Československé republiky nacistickému Německu.¹⁴⁴ O samotných důsledcích Mnichovské dohody se obyvatelé dozvěděli v ranních hodinách následujícího dne. V Liberci tyto zprávy vyvolaly okamžitou reakci, tehdejší starosta Eduard Rohn reagoval na tuto situace vydáním prostých informací a výzev občanům. Později se jednalo již o přímé pokyny a příkazy. Situace nabrala rychlý spád; byl zrušen výjimečný stav, aniž by o tom někdo informoval liberecké občany, samotné noviny nezvládaly dostatečně včas informovat veřejnost o dění, místní rozhlas byl jen částečně využíván a stejně tak lid byl vyzýván k určité zdrženlivosti.¹⁴⁵

Zábor pohraničí měl předznamnat osvobození sudetských Němců od Československa. Pro nacisty se naopak mělo německé obyvatelstvo stát oporou v jejich politice. „*Německý Liberec*“ byl obsazen německou armádou v tzv. pátém pásmu, a to dne

---

¹³⁹ PÁNKOVÁ, Jitka: *Tzv. konečné řešení židovské otázky - případ advokátů z Moskevské ulice v Liberci*. Diplomová práce, Technická univerzita v Liberci 2020, s. 32.

¹⁴⁰ KVAČEK, Robert: *Liberec v Československu (1918-1938)*, in: MELANOVÁ, Miloslava a kol.: *Liberec*, s. 291-292.

¹⁴¹ KARPAŠ, Roman a kol.: *Kniha o Liberci*, Nakladatelství Roman Karpaš, Liberec 2022, s. 362.

¹⁴² OSTERLOH, Jörg: *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v Říšské župě Sudety v letech 1938–1945*.

Argo, Praha 2010, s. 141.

¹⁴³ Tamtéž, str. 143-144.

¹⁴⁴ KVAČEK, Robert: *Liberec v Československu (1918-1938)*, in: MELANOVÁ, Miloslava a kol.: *Liberec*, s. 295-296.

¹⁴⁵ KARPAŠ, Roman a kol.: *Kniha o Liberci*, Nakladatelství Roman Karpaš, Liberec 2022, s. 362.

8. října 1938 a byl většinou vítán německým obyvatelstvem s radostí.¹⁴⁶ S touto skutečností se ztotožňuje i Jan Benda ve své knize. Pro sudetské Němce bylo připojení Rakouska k Německé říši důležitým mezníkem, který se stal vzorem pro jejich budoucí vývoj.¹⁴⁷ Přesto však se část německého obyvatelstva netajila svým postojem k událostem v Německu. Jedním z nich byl také výše zmíněná demokratický starosta Karl Kostka, který zastával funkci libereckého starosty do července 1938. V návaznosti na zábor pohraničních oblastí nacistickým Německem, na základě podepsání Mnichovské dohody, vznikla 15. dubna 1939 Říšská župa Sudety. Hlavním městem se stal Liberec a Sudety se tak staly součástí německé Třetí říše. Do jeho čela funkce byl od 1. října 1938 jmenován Konrad Henlein^{148, 149}

Na území nově vzniklé Říšské župy Sudety začaly platit Norimberské zákony již od samého počátku. Antisemitismus se i zde začal projevovat v plné míře, ať už šlo o ponižování, násilnosti, nebo označování a rabování židovských obchodů a podniků. Nacistická politika se kromě zatýkání odpůrců nacismu a demokratů začala soustřeďovat i na osoby židovského původu. Úřady a gestapo uplatňovaly metody rasové perzekuce, což mělo Židy přimět k odchodu z říšského území. Nacistická politika se zaměřila na hospodářskou činnost, tj. podniky, obchody a živnosti; dále finanční kapitál pronásledovaných osob, které byly pod správou židovských majitelů. Podle nařízení ze dne 3. prosince 1939 byla ukončena veškerá hospodářská činnost židovského obyvatelstva. Do těchto obchodů a podniků byly následně dosazovány osvědčené árijské osoby.¹⁵⁰ Těmito opatřeními však represe proti Židům neskončily, naproti tomu se protižidovské útoky protáhly až do přelomu let 1938 a 1939.¹⁵¹

Od 20. listopadu 1938 bylo zakázáno uzavírat smíšené sňatky z náboženského hlediska. V souvislosti s těmito událostmi a následujícími antisemitskými perzekucemi narostl počet osob, které se z obav z války a před nacistickou protižidovskou politikou rozhodli přestěhovat do vnitrozemí. Represivní složky dokonce usilovaly o jejich odchod.

---

¹⁴⁶ Tamtéž, str. 362.

¹⁴⁷ BENDA, Jan: *Teror v pohraničí českých zemí v letech 1938-1939: k příčinám útěků a vyhánění Čechů, Židů a německých antifašistů*. Powerprint, Praha 2021, s. 14.

¹⁴⁸ Konrad Henlein se měl plně ujmout funkce až po odstoupení vrchního velitele pozemní armády generálplukovník Walter von Brauchitsch. To se stalo dne 20. října 1938. Více viz GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan: *Druhá republika 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Paseka, Praha 2004. ISBN 80-7185-626-6.

¹⁴⁹ KVAČEK, Robert: V čele Říšské župy Sudety (1938-1945), in: MELANOVÁ, Miloslava a kol.: *Liberec*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2017, s. 298-300.

¹⁵⁰ GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan: *Druhá republika 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Paseka, Praha 2004, s. 32-33.

¹⁵¹ KARPAS, Roman a kol.: *Knihy o Liberci*, Dialog, Liberec, s. 364.

Dne 8. října 1938 odjel z libereckého nádraží poslední evakuační vlak.¹⁵² Pro některé se odchod do vnitrozemí stal pouhou přestupní stanicí před samotnou emigrací. Nutno říci, že tyto útoky donutily k odchodu většinu libereckého židovského obyvatelstva.¹⁵³ V Liberci žilo ke dni 17. května 1939 pouhých 269 obyvatel židovského původu z celkového počtu 1 392 osob, zjištěného během sčítání lidu z roku 1930.¹⁵⁴ V důsledku malého počtu členů židovské náboženské obce bylo zastaveno i působení liberecké organizace.¹⁵⁵

Smutným faktem bylo zjištění, že Židé, kteří byli Norimberskými zákony označeni za Židy, svou víru mnohdy ani nepraktikovali aktivně, nýbrž byli pouze formálně zapsáni v židovské matrice, a nebo se za Židy vůbec nepovažovali. To však žádný vliv na osud těchto obyvatel nemělo. Německá nacistická politika nerozlišovala, kdo se za Žida považoval, nebo kdo se jako Žid narodil, bohužel ani to, zda židovskou víru praktikoval, nebo zda ze svobodné vůle konvertoval.

4.1 Advokáti ze Železné ulice

Železná ulice (dříve *Eisengasse*) je jednou z nejstarších ulic města Liberce. Dříve tudy vedla cesta z Čech ke hradu Hamrštejn, která dále pokračovala na Hrádek a Žitavu. Její nejstarší zástavba byla nejspíše umístěna na severní straně, kde stálo prvních pět domů, jejichž pozemky sahaly až k Frýdlantské ulici. Tato stavení byla postavena nejspíše ve stejné době jako horní osada s tržištěm. Původně se jednalo o dřevěné domy, které se začátkem devatenáctého století začaly přestavovat na zděné dvoupodlažní domy. Od druhé poloviny století dostaly domy dnešní podobu v novorenesančním stylu.¹⁵⁶ Samotný název ulice byl pojmenován podle řemesel, nebo obchodů, které se v této ulici v minulosti nacházely.¹⁵⁷

Liberec již ve druhé polovině devatenáctého století rozvíjel svůj potenciál průmyslového města, zaměřující se především na textilní odvětví, dále také na obchod a řemesla. S rozvojem průmyslu a hospodářství se otevřely dveře i pro další pracovní odvětví. Jedním z nich byla advokacie. V roce 1938 podle Isy Engelmann činně provozovalo

---

¹⁵² Tamtéž, str. 364.

¹⁵³ LHOTOVÁ, Markéta. Příspěvek k historii židovských komunit na Jablonecku a Liberecku v období 1938-1939, in: *Fontes Nissae*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2002, s. 115.

¹⁵⁴ KARPAŠ, Roman a kol.: *Kniha o Liberci*, Nakladatelství Roman Karpaš, Liberec 2022, s. 365.

¹⁵⁵ LHOTOVÁ, Markéta (ed.): *Likvidace židovských organizací na českém pohraničním území připojeném v říjnu 1938 k nacistickému Německu*. Severočeské muzeum v Liberci ve spolupráci s Židovským muzeem v Praze, Liberec 2015, s. 10-11.

¹⁵⁶ KARPAŠ, Roman a kol.: *Kniha o Liberci*, Nakladatelství Roman Karpaš, Liberec 2022, s. 177.

¹⁵⁷ ŽUKOV, Michal: *Vývoj názvů ulic libereckých čtvrtí I-V od roku 1858*. Bakalářská práce, Technická univerzita v Liberci 2020, s. 24.

svou kancelář 35 židovských advokátů. Samotné kanceláře byly, vzhledem ke svojí důležitosti, situovány nejčastěji v centru města.¹⁵⁸

V Železné ulici provozovali advokátní kancelář kromě Rudolfa Kraus také další tři liberečtí židovští občané hlásící se k německé národnosti; JUDr. Egon Freund (čp. 12), JUDr. Franz Kraus, jeho syn JUDr. Kurt Kraus (čp. 16) a JUDr. Rudolf Klein (čp. 22). Jedním z hlavních důvodů, proč byli v této práci zmíněni i další advokáti provozující kancelář ve stejné ulici jako Rudolf Kraus, byla snaha poukázat na důsledky jednání a osudy těchto advokátů. Většina z advokátů žila ve stejných společenských podmínkách, a to i v případě nástupu nacistů k moci. Někteří z nich se snažili žít jako doposud, i když jim život postupem času stěžovala německá rasová politika, jiní se naopak snažili skrýt svůj židovský původ vystoupením z církve, či konverzí ke křesťanství a v neposlední řadě tu byli tací, kteří se stali členy německých politických stran. Přesto se však většině z výše zmíněných nepodařilo před svým osudem zachránit, jen v malé míře se tyto lidé zachránili a to včasnou emigrací.

V prvních migračních vlnách stěhujícího se židovského obyvatelstva do Liberce, docházelo ke sňatkům především uvnitř židovské komunity, což mělo za následek propojení příbuzenských vztahů. To byl případ dvou rodin advokátů ze Železné ulice. Po první světové válce naopak docházelo ve větší míře k tzv. smíšeným manželstvím, ať už z národnostního nebo náboženského hlediska.¹⁵⁹

Prvním z výše zmíněných advokátů, kterému bych se v této kapitole ráda věnovala, byl JUDr. Egon Freund, který se narodil 15. ledna 1885 v Mostě, Sigmundovi a Anně Freund. Domovskou příslušnost měl v Karlových Varech.¹⁶⁰ Dne 27. listopadu 1919 dobrovolně vystoupil z židovské náboženské obce a od této doby byl bez vyznání. Co ho k tomuto kroku vedlo, nebylo možné zjistit. Jeho jméno nebylo uvedeno v libereckých sčítacích operátech z roku 1921 a neměl zde neměl hlášené trvalé bydliště. V této době bydlel v Karlových Varech, a to od 5. října 1914, kdy se odhlásil z liberecké adresy, kde bydlel u jistého Adolfa Sandera.¹⁶¹ Co ho vedlo k přestěhování se zpět do Karlových Varů

---

¹⁵⁸ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 99.

¹⁵⁹ Tamtéž, str. 164.

¹⁶⁰ NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 1301, matrika narozených Liberec N 1872-1895.

¹⁶¹ SOKA Liberec, fond Archiv města Liberce, fondová část IV., policejní přihlášky, Freund Egon.

nebylo dosud zjištěno. Nicméně se do Liberce vrátil znovu v roce 1930, jako nejpravděpodobnější důvod byla zřejmě právní praxe.¹⁶²

Na začátku roku 1931 se oženil s Helenou, rozenou Feitisovou.¹⁶³ V době sňatku příslušela domovská přihláška na adresu dnešní Masarykovy třídy 501-I, číslo 7 (dříve *Bayerstrasse*). Jejich sňatek byl zaznamenán v občanské matrice v Liberci, což ostatně souvisí s tím, že byl Egon bezkonfesijní.¹⁶⁴ Helene byla již jednou provdána, k židovství se stále hlásila a jejím prvním manželem byl Frederic Neuburg, který byl také židovského původu.¹⁶⁵ Z prvního manželství měla Helene tři děti - Evu, Miriam a Johannese, kteří s nimi v Liberci již nebydlely. Všem třem dětem i jejímu prvnímu manželovi Fredericovi se podařilo holocaust přežít včasnou emigrací do zahraničí.¹⁶⁶ Vzhledem k pokročilému věku manželů Freund zůstalo manželství bezdětné. Z libereckých pobytových přihlášek bylo patrné, že se rodina Freund často stěhovala. Zda za tím stály osobní zájmy či finanční, se zjistit nepodařilo.¹⁶⁷ Jak již bylo zmíněno výše, Egon Freund provozoval svou kancelář v Železné ulici čp. 12. Helene se živila jako operní pěvkyně a podle vzpomínek své dcery Evy Erdélyi skládala také básně, zajímala se o umění, literaturu a hudbu. Ráda trávila čas v přírodě, kam brala i své děti.¹⁶⁸

Manželé Freund se z liberecké adresy odhlásili v červenci 1938, tedy ještě před Mnichovem a přestěhovali se do Prahy.¹⁶⁹ V žádosti o vydání cestovního pasu je připsána poznámka, že „*žadatel byl dříve advokátem v Liberci. Zde v Praze kancelář nemá. Chce se vystěhovati do Palestiny. Bere s sebou ženu. Na cestu má asi 15 tisíc korun. Dceru Miriamu Alkanovou má v Palestině, v Jeruzalémě [...], která jim zašle vystěhovalecký certifikát. Dosud od palestinského úřadu povolení nemá.*”¹⁷⁰ Rodina povolení vystěhovat se do Palestiny nakonec nezískala. Jejich osud byl ukončen zařazením do transportu B dne

---

¹⁶² SOKA Liberec, fond Archiv města Liberce, fondová část IV., policejní přihlášky, Freund Egon.

¹⁶³ Narozená 12.1.1886 v Praze, domovskou příslušnost měla v Litoměřicích.

¹⁶⁴ SOA Litoměřice, Občanská matrika, Matriční obvod Liberec, inv. č. 10619, sig. C12/12, O 1931, dostupné z:

<http://vademecum.soalitomeric.cz/vademecum/permalink?xid=09ddd7cea03b9b8d:18223211:1295e72213a:-7f15&scan=6cd3009fb0d04358a1cf9f956957f50e>.

¹⁶⁵ Narozen 18.8.1876 v Budapešti. Sňatek 31.10.1909 v Praze, manželství rozloučeno 30.10.1930 Krajským soudem v Litoměřicích.

¹⁶⁶ Fritz (Fredric) Neuburg, in: *geni.com* [online], [vid. 1.3.2023], dostupné z:

<https://www.geni.com/people/Fritz-Fredric-Neuburg/6000000000481509037>.

¹⁶⁷ SOKA Liberec, fond Archiv města Liberce, fondová část IV., policejní přihlášky, Freund Egon.

¹⁶⁸ Helene Neuburg, in: *The Edinburgh Star* [online], [vid. 24.10.2021], dostupné z:

<https://www.edinburghstar.info/wp-content/uploads/issues/star-11-20.pdf>.

¹⁶⁹ SOKA Liberec, fond Archiv města Liberce, fondová část IV., policejní přihlášky, Klein Rudolf.

¹⁷⁰ NA, fond Policejní ředitelství v Praze, 1941-1950, sign. F 1560/1 Freund Egon.

21. října 1941.¹⁷¹ Co se týče statistik deportovaných osob transport B, směřující z Prahy do polského ghetta Lodž, deportoval 1003 osob, z nichž přežilo válku pouhých 81.¹⁷² Manželé Freund takové štěstí neměli, stali se oběťmi holocaustu.¹⁷³

Dalším advokátem byl JUDr. Rudolf Klein. Jeho manželka pocházela z rodiny Hersch, se kterou byla spřízněna i manželka advokáta Rudolfa Kraus. Rudolf Klein, který se narodil 1. května 1881 v Postoloprtech, provozoval svou kancelář v Železné ulici čp. 22. Do Liberce se přestěhoval pravděpodobně po absolvování praxe okolo roku 1916.¹⁷⁴

Dne 9. listopadu 1916 se oženil s Marií Rosou „Mizze“¹⁷⁵, dcerou právníka Wilhelma Fleischer a Amalie Idy¹⁷⁶, která byla předsedkyní Izraelitského ženského spolku.¹⁷⁷ Podle sčítacích operátů z roku 1921 bydlela rodina Rudolfa Kleina ve vilové čtvrti v Mozartově ulici čp. 651-I (dříve *Mozartstrasse*), v bytě číslo 2. Rodina se hlásila k německé národnosti a k židovské víře. Ve sčítacím operátu z roku 1921 byla také uvedena dvě další jména Carolina Effenberger a Hermína Jamrusch (?)¹⁷⁸. Obě ženy byly německé národnosti a římskokatolického vyznání. S největší pravděpodobností byly obě ženy zaměstnány u rodiny Klein jako pomocnice v domácnosti.¹⁷⁹

Rodina Fleischer měla podle vzpomínek jedné z přeživších také syna, který zemřel v první světové válce, ale jeho jméno jsem v matrice nenalezla.¹⁸⁰ Druhým dítětem byla dcera Hanna Marie, přezdívkou „*Hannerl*“, která se narodila 29. června 1919 v Liberci. Poté, co roku 1921 zemřel Wilhelm Fleischer na chřipku¹⁸¹, se rodina Klein přestěhovala

---

¹⁷¹ Helene Neuburg Freund (Feitis), in: *geni.com* [online], [vid. 25.4.2023], dostupné z: <https://www.geni.com/people/Helene-Neuburg-Freund/600000000481046902?through=6000000003598989213>.

¹⁷² Transport B (21.10.1941 Praha -> Lodž), in: *holocaust.cz* [online], [vid. 10.2.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/transport/111-b-praha-lodz/>.

¹⁷³ Helena Freundová, in: *holocaust.cz* [online], [vid. 25.4.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/142176-helena-freundova/>; Egon Freund, in: *holocaust.cz* [online], [vid. 25.4.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/142168-egon-freund/>.

¹⁷⁴ SOKA Liberec, fond Sčítací operáty 1921 - Liberec, sign. Liberec I. 394-398.

¹⁷⁵ Narodena 8.12.1895 v Liberci.

NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 984, matrika narozených Liberec N 1878-1900.

¹⁷⁶ NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 989, matrika oddaných Liberec O 1892-1924.

¹⁷⁷ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 37.

¹⁷⁸ Jméno obtížně čitelné.

¹⁷⁹ SOKA Liberec, fond Sčítací operáty 1921 - Liberec, sign. Liberec I. 394-398.

¹⁸⁰ Korespondence s paní Susan Dwyer Loveridge, 16.10.2021.

¹⁸¹ JUDr. Wilhelm Fleischer, in: *geni.com* [online], [vid. 10.07.2023], dostupné z: <https://www.geni.com/people/Wilhelm-Fleischer/6000000035052550934>.

zpátky k vdově Amálii Idě Fleischer do jejího domu v ulici Zborovská čp. 789-I (dříve *Fichtestrasse*), kde zůstali až do září roku 1938.¹⁸²

Amálie Ida Fleischer byla dne 9. července 1942 zařazena do transportu AAP, který mířil z Prahy do terezínského ghetta.¹⁸³ Život Amálie Idy skončil v polském vyhlazovacím táboře Treblinka, kam byla deportována transportem Bw v listopadu ještě téhož roku a následně byla poslána do jedné z plynových komor. Podle dochovaných statistik se podařilo přežít pouze dvěma osobám, z celkového počtu 2002 deportovaných osob.¹⁸⁴

V roce 1939 se podařilo emigrovat její dceři Marii spolu s dcerou Hannou Marií do Palestiny. Podle slov Susan Dwyer Loveridge o nich již nikdo neslyšel, její jediná přeživší teta si do svých poznámek uvedla: „*doufám, že žili šťastně až do smrti, protože o nich již nikdo nikdy neslyšel.*”¹⁸⁵ Co se však stalo s Rudolfem Kleinem, zda odcestoval spolu s manželkou Marií a dcerou Hannou Marií, nebo zda zemřel ještě před emigrací, se zjistit nepodařilo.

Poslední z advokátů JUDr. Franz Kraus se narodil 31. října 1885 v Nymburku.¹⁸⁶ Původ rodiny Franze Kraus se váže k pekaři a obchodníkovi s potravinami v Ruprechticích Jakobu a Rosalii Kraus.¹⁸⁷ Franz Kraus se hlásil k německé národnosti a vyznával židovskou víru.¹⁸⁸ Stal se také prvním předsedou židovského sportovního spolku Makabi, který vznikl v Liberci v roce 1922.¹⁸⁹

Studium práv úspěšně ukončil na německé Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze.¹⁹⁰ V letech 1913 až 1914, a poté znovu roku 1918 byl hlášen jako právní koncipient v kanceláři u židovského advokáta Waltera Perlmana.¹⁹¹ Walter Perlmann provozoval kancelář společně se svým o několik let mladším společníkem židovského původu

---

¹⁸² SOKA Liberec, fond Sčítací operáty 1921 - Liberec, sign. Liberec I. 394-398.

¹⁸³ Transport AAP (09.07.1942 Praha -> Terezín), in: *holocaust.cz* [online], [vid. 18.5.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/transport/79-aap-praha-terezin/>.

¹⁸⁴ Transport Bw (19.10.1942 Terezín -> Treblinka), in: *holocaust.cz* [online], [vid. 18.5.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/transport/31-bw-terezin-treblinka/>.

¹⁸⁵ Korespondence s paní Susan Dwyer Loveridge, 16.10.2021.

¹⁸⁶ NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 2710, matrika oddaných Praha O 1914.

¹⁸⁷ SOKA Liberec, fond Archiv města Liberec, policejní přihláška, Kraus Franz.

¹⁸⁸ SOKA Liberec, fond Sčítací operáty 1921 - Liberec, sign. Liberec I. 304-307.

¹⁸⁹ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 39.

¹⁹⁰ Archiv Univerzity Karlovy, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 3, s.103, Matrika doktorů německé Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze/ Německé univerzity v Praze (1904-1924), [online], [11.3.2023], dostupné z: <http://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/book/bo/1971898055542710/107/?lang=cs>.

¹⁹¹ SOKA Liberec, fond Archiv města Liberec, policejní přihláška, Kraus Franz.

Gustavem Glaessnerem na ulici 5. května čp. 12 (dříve *Schützengasse*).¹⁹² Po smrti Waltera Perlmana v roce 1935 přešla kancelář plně do vlastnictví Gustava Glaessnera, který ji následně přemístil do Moskevské ulice. Gustav Glaessner byl známý pro své nacionální smýšlení, podle šetření policejního ředitelství v Liberci byl členem Sudetoněmecké strany, ačkoliv jej není možné dohledat v oficiálních seznamech členů SdP.¹⁹³ K židovskému vyznání se však nehlásil, již ve svých čtrnácti letech konvertoval k římskému katolictví.¹⁹⁴ Bylo více než pravděpodobné, že se Franz Kraus nechal ovlivnit názory Gustava Glaessner, nebo s nimi přinejmenším osobně sympatizoval, protože i on vstoupil do Sudetoněmecké strany, a to pravděpodobně v době, kdy již nezastával předsednickou funkci v židovském sportovním spolku.¹⁹⁵ Podle Isy Engelmann byl Franz Kraus členem právního a policejního oddělení, městského výboru pro vzdělání a personálního výboru.¹⁹⁶

V hotelu U Černého koně v Praze se dne 28. června 1914 se oženil s Helenou, rozenou Bojer.¹⁹⁷ Podle sčítacích operátů bydlela rodina advokáta Franze Kraus v ulici Na Okruhu čp. 872-I (dříve *Bergring*), bytem číslo 2. Kromě jmen příslušníků rodiny Kraus, zde bylo uvedeno jméno služebné Růženy Ludvikové, která se hlásila k české národnosti a byla římskokatolického vyznání.¹⁹⁸ Rodina Kraus netrpěla materiální nouzí, sama manželka Franze Kraus - Helene se živila jako soukromnice, v jakém odvětví pracovala, se zatím zjistit nepodařilo.¹⁹⁹

Dne 21. června 1915 se manželům na Starém Harcově narodil syn Kurt.²⁰⁰ Ten šel v otcových stopách a vystudoval práva na Německé univerzitě v Praze, kde úspěšně promoval

---

¹⁹² O osudu Walthera Perlmana a jeho rodiny více viz LAUŠMANOVÁ, Sabina: „*Nechtění obyvatelé*“ – *osud rodiny Perlmann*. Bakalářská práce, Technická univerzita v Liberci 2019.

¹⁹³ PÁNKOVÁ, Jitka: *Tzv. konečné řešení židovské otázky - případ advokátů z Moskevské ulice v Liberci*. Diplomová práce, Technická univerzita v Liberci 2020, s. 64-65.

¹⁹⁴ PÁNKOVÁ, Jitka: *Tzv. konečné řešení židovské otázky - případ advokátů z Moskevské ulice v Liberci*. Diplomová práce, Technická univerzita v Liberci 2020, s. 64.

¹⁹⁵ Tamtéž, str. 168.

¹⁹⁶ Tamtéž, str. 167.

¹⁹⁷ Narodena 19. února 1893 v Trutnově.

NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 989, matrika narozených Liberec O 1892-1924.

¹⁹⁸ SOKA Liberec, fond Sčítací operáty 1921 - Liberec, sign. Liberec I. 304-307.

¹⁹⁹ SOKA Liberec, fond Sčítací operáty 1921 - Liberec, sign. Liberec I. 304-307.

²⁰⁰ NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 986, matrika narozených Liberec N 1915-1947.

v roce 1937.²⁰¹ Podle dochovaných dokumentů byl Kurt Kraus zapsán jako právní koncipient u svého otce od 1. ledna 1938 na adrese Železná ulice čp. 16.²⁰²

Stejně tak jako jeho otec se hlásil k německé národnosti, ale vystoupil z židovské náboženské obce a zůstal bez vyznání.²⁰³ Co přesně ho k tomuto kroku vedlo, se nepodařilo zjistit. S největší pravděpodobností tak činil z důvodu sňatku, dne 16. dubna 1938 v Jablonci nad Nisou s Mathilde, s vnučkou libereckého starosty a očního lékaře doktora Franze Bayera.²⁰⁴ Mathilde se narodila 20. ledna 1918 v Jablonci nad Nisou do rodiny evangelíků.²⁰⁵ Pocházela z lékařské rodiny, otec Friedrich Helm byl primářem v městské nemocnici a její matka, rovněž Mathilde byla také lékařkou.²⁰⁶ Rodina Helm patřila mezi vážené liberecké občany, vlastnila prominentní měšťanský dům na rohu Palachovy a Gutenbergovy ulice, ve kterém bydlely další židovské rodiny.²⁰⁷

Samotná osobnost tehdejšího libereckého starosty stojí za zmínku. Jeho Almu mater se stala lékařská fakulta Univerzity Karlovy. Po získání titulu pracoval v Praze v nemocnici a poté jako asistent oční kliniky na pražské fakultě. V roce 1883 si v Liberci otevřel soukromou oční kliniku a přestěhoval se do města. Nejenže se po založení očního oddělení v tehdejší Štěpánově nemocnici (dnešní Krajská nemocnice Liberec) stal jejím primářem, to až do své smrti, ale také se značně angažoval v politickém dění. Byl členem Německé lidové strany, za kterou stanul v čele městského zastupitelstva, ale také se výrazně zasloužil o rozvoj města, výstavbu městského vodovodu, elektrifikaci. Spolu se svým švagrem MUDr. Václavem Šamánkem se zasloužili o stavbu libereckého krematoria, čímž udělal z Liberce město, které bylo nakloněné „modernějšímu“ způsobu pohřbívání, tj. kremace. Za tyto zásluhy mu bylo mimo jiné uděleno čestné občanství města Liberec.²⁰⁸

---

²⁰¹ Archiv Univerzity Karlovy, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 6, s. 177, Matrika doktorů Německé univerzity v Praze (1936-1939), [online], [vid. 18.5.2023], dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/book/bo/1689099411327390/181/?lang=cs>.

²⁰² SOKA Liberec, fond Archiv města Liberce, fondová část IV., policejní přihláška, Kraus Kurt.

²⁰³ SOKA Liberec, fond Archiv města Liberce, fondová část IV., policejní přihláška, Kraus Kurt.

²⁰⁴ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 164.

²⁰⁵ NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 986, matrika narozených Liberec N 1915-1947.

²⁰⁶ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 164.

²⁰⁷ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 164.

²⁰⁸ BAYER Franz (1.9.1853-27.1.1930) – Personal, in: biography.hiu.cas.cz/, [online], [vid. 18. 5. 2023], dostupné z: http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/BAYER_Franz_1.9.1853-27.1.1930.

Manželství Kurta a Mathilde Kraus bylo jedním z příkladů nábožensky smíšeného manželství, protože Kurt vyrůstal do židovské rodiny, následně však z církve vystoupil a zůstal bez vyznání, naopak jeho manželka Mathilda pocházela z rodiny evangelíků.²⁰⁹ Jejich manželství bylo jedním z důkazů toho, že se židovské rodiny stýkaly podle odpovídajícího společenského postavení s osobami z řad nežidovských libereckých občanů.²¹⁰ Společně se svojí ženou Mathilde bydleli v měšťanském domě na Gutenbergově 5 (dříve *Gutenbergstrasse*).²¹¹

Pokud šlo právě o smíšená manželství, některým lidem mnohdy zachránila život. Naproti tomu někteří v záchranu života marně doufali a již se s partnerem či partnerkou znovu neshledali.²¹² Z Liberce se rodina Franze Kraus odhlásila až po záboru pohraničních oblastí Německem, podepsáním tzv. Mnichovské dohody, zatímco Kurt se z liberecké adresy odhlásil již v létě roku 1938. Mathilde ho následovala až po měsíci.²¹³ Zda se stala rodina Franze Kraus, tj. manželka Helena a syn Kurt oběťmi holocaustu, se zatím zjistit nepodařilo.

Mathildě se podařilo emigrovat do Spojených států amerických, kde o ní byly vedeny zprávy.²¹⁴ Zda bylo manželství Kurta a Mathilde ukončeno německou rasovou politikou, nebo bylo rozloučeno rozvodem, pakliže Kurt Kraus holocaust přežil, se zjistit nepodařilo. Mathilde svůj život dožila za oceánem a znovu se provdala za amerického občana George Bywatera Colinga. Zemřela 11. dubna 2000 v Sarasotě.²¹⁵

Při sestavování jednotlivých osudů rodin advokátů bylo pozoruhodné sledovat životy vyšší společenské třídy tehdejších libereckých občanů, kteří se mohli de facto znát, nebo byli v příbuzenském vztahu, přesto každý z nich jednal podle momentální situace, a na základě vlastního rozhodnutí. Nikdo z výše zmíněných nevěděl, co se bude dít, ať se rozhodli jakkoli. Z Liberce se všechny tři rodiny odhlásily až v roce 1938, někteří před podepsáním Mnichovské dohody, tj. Egon Freund s manželkou, Kurt Kraus s manželkou, nebo až po samotném zabrání pohraničí, jako v případě rodin Rudolfa Kraus a Franze Kraus, to už bylo

---

²⁰⁹ SOKA Liberec, fond Archiv města Liberec, fondová část IV., policejní přihláška, Kraus Franz.

²¹⁰ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 164.

²¹¹ SOKA Liberec, fond Archiv města Liberec, fondová část IV., policejní přihláška, Kraus Kurt.

²¹² ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 183.

²¹³ SOKA Liberec, fond Archiv města Liberec, fondová část IV., policejní přihláška, Kraus Kurt.

²¹⁴ Mathilde Kraus/Coling (Helm), in: *geni.com* [online], [vid. 9.7.2023], dostupné z: <https://www.geni.com/people/Mathilde-Kraus-Coling/6000000157970245842?through=6000000157970103843>.

²¹⁵ Mathilde Kraus/Coling, in: *geni.com* [online], [vid. 16.4.2023], dostupné z: <https://www.geni.com/people/Mathilde-Kraus-Coling/6000000157970245842>.

na záchranu příliš pozdě. Ze tří libereckých židovských rodin advokátů ze Železné ulice, kteří se hlásili k německé národnosti, tedy pravděpodobně přežila jen Marie Rosa Klein, se svou dcerou Hannou Marií, a to díky včasné emigraci do Palestiny. Kromě nich, měli šanci na přežití Franz Kraus a jeho syn Kurt, protože v žádné databázi židovských obětí se jejich jména neobjevila. Pravděpodobně holocaust přežili včasnou emigrací a nebo byli po válce odsunuti.²¹⁶ Egon Freund a Helene zahynuli v Lodži a stali se oběťmi holocaustu. Ani vystoupení z židovské náboženské obce, ať to bylo z jakéhokoli důvodu, nepomohlo Egonovi k záchraně před vlastním osudem a byl odsouzen Norimberskými rasovými zákony.

---

²¹⁶ Neteř Franze Kraus, Marie Pollak holocaust společně se svým manželem Ing. Ernestem Friedrichem Pollak přežili. Měli spolu dvojčata Franzisku, zemřela v roce 1939 na otevřenou formu tuberkulózy v Hagiboru; a Viléma byl deportován společně s otcem z Terezína do Osvětimi, poté pokračoval dál do Buchenwaldu. Zemřel během pochodu smrti u Tachova, pár dní před koncem války. Manželé se znovu shledali na pardubickém nádraží kam přijel vlak s vězni z koncentračních táborů z východu, převážně z Osvětimi. Manželé Pollak holocaust přežili, ale ztratili své děti. Po válce uvažovali o dalších potomcích, ale Marie tvrdá práce v Terezíně podlomila zdraví. Manželé svůj život dožili v Chrudimi, kam ještě před válkou přišli na pozvání továrníka Františka Wiesnera, u kterého byl Ernst Pollak zaměstnaný. Bydlely v domě proti nádraží v ulici Čsl. armády v přízemí, v roce 2020 jim zde byly položeny Stolpersteine.

5 Rodina Kraus

‘‘Dám (jim) ve svém domě a na svých hradbách památník s jménem lepším než synů
a dcer: Dám jim jméno věčné, jež nebude vymýceno.’’

- (Jad Vašem: Věčné jméno) Izaiáš 56,

5

Tzv. konečné řešení židovské otázky zasáhlo do života rodin židovského původu mnohdy až fatálním způsobem. Problémem samotné rekonstrukce životních osudů rodin BYL ten, že rodiny mnohdy nepřežily nacistické řádění a jejich příběh tedy neměl kdo vyprávět a nenašel se nikdo, kdo by na ně vzpomínal. Jejich bohaté, někdy obyčejné životní osudy často upadly v zapomnění, protože se jejich životy staly v historii pouhým číslem. Jedním z těchto případů z řady inteligence a elity města byla skupina právníků, mezi nichž se řadila rodina libereckého advokáta Rudolfa Kraus.

V Liberci žilo více jak sto židovských občanů s příjmením Kraus. Rudolf Kraus pocházel z rodiny obchodníka se sukrem Karlem Kraus.²¹⁷ Karl Kraus pocházel z Dubče, kde se narodil někdy okolo roku 1849, Jakobu Krausovi a Theresii, rozené Süss.²¹⁸ Jeho otec Jakob pocházel z Prahy, matka Theresie z malé vesničky Vojetín (Doksy) a měli spolu čtyři děti; nejstaršího Karla, Johannu²¹⁹, Adolfa²²⁰ a Emanuela²²¹. S největší pravděpodobností se rodina Kraus přestěhovala do Liberce kvůli obchodu. Samotná evidence obyvatelstva byla zavedena teprve v roce 1886, a tudíž obsahuje jména židovských občanů, kteří se v Liberci již narodili, avšak jejich rodiče v ní zapsáni ještě nebyli. Až jméno Karla Kraus bylo roku 1887 zapsáno do liberecké evidence obyvatel, a to včetně údaje o udělení domovského práva.²²²

---

²¹⁷ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 130.

²¹⁸ Karl Kraus, in: *geni.com* [online], [vid. 24.2.2023], dostupné z: <https://www.geni.com/people/Karl-Kraus/6000000021942235445?through=6000000021951490949>.

²¹⁹ Také „Jenny“. Narodila se 12.7.1854 v Dubči. V roce 1915 žila v Praze. Zemřela 9.7.1935 v Praze.

²²⁰ Narodil se 30.12.1857 v Dubči. Jeho ženou byla Alice Kraus, rozená Bondy, pocházející z Prahy. V roce 1915 žil ve Vídni, kde 22.1.1921 zemřel.

²²¹ Narodil se 14.2.1860 v Dubči. V roce 1915 žil v Praze. Emanuel Kraus zemřel 20.10.1918 v Praze. Jeho manželka Ernestine Kraus se stala obětí holocaustu a zemřela okolo roku 1942 v Treblince. NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 984, matrika narozených Liberec N 1878-1900.

²²² ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 67.

Karl Kraus byl jedním ze spolumajitelů textilní firmy - *Ludwig & Karl Kraus*.²²³ Obchodu se velmi dařilo, protože soukenický dům byl jedním z předních textilních obchodů v monarchii. Tato firma, ostatně jako i další liberecké textilní podniky přispěly k rozmachu místní výroby a obchodu.²²⁴ Ani liberecký rabín Emil Hoffmann, ani Isa Engelmann nevěnovali ve svých publikacích větší pozornost příbuzenské otázce Ludwiga a Karla Kraus. S největší pravděpodobností se jednalo pouze o shodu jmen.

Kromě spolupodílení se na vedení firmy se Ludwig Kraus²²⁵, coby člen komitétu, zasloužil také o stavbu synagogy. Oženil se s Philippine²²⁶ a spolu měli dvě dcery - Idu²²⁷, Mathilde²²⁸ a tři syny - Roberta²²⁹, Rudolfa²³⁰ a Emanuela²³¹. Ludwig se stal se příkladnou osobou pro asimilaci židovského obyvatelstva, protože jeho děti vstoupily do nábožensky smíšených manželství²³² a jeden ze synů dokonce konvertoval na katolickou víru.²³³ Ludwig Kraus zemřel 22. listopadu 1926 v Liberci.²³⁴

---

²²³ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 67.

²²⁴ HOFFMANN, prof. Dr. Emil: *Geschichte der Juden in Reichenberg*. [online], Brünn 1934, s. 546, dostupné z: <https://digi.landesbibliothek.at/viewer/fullscreen/AC07942390/566/>.

²²⁵ Narodil se roku 1855 v Klučově, příslušný do Českého Brodu.

NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 993, matrika zemřelých Liberec Z 1925-1938.

²²⁶ Narodila se 31.3.1859 v Kácově (německy *Katzow*), okres Kutná Hora.

²²⁷ Narodila se 30.3.1882 v Liberci.

NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 984, matrika narozených Liberec N 1878-1900.

²²⁸ Narodila se 15.6.1885 v Liberci.

NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 984, matrika narozených Liberec N 1878-1900.

²²⁹ JUDr. Robert Kraus, který se narodil 25.3.1883 v Liberci, provozoval advokacii na Slovensku, v Prešově, kde také roku 1925 zemřel. (Viz ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 102.)

NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 984, matrika narozených Liberec N 1878-1900.

²³⁰ Rudolf Kraus se narodil 11.3.1888 v Liberci. Živil se obchodem a usadil se v Brně. Byl odsouzen stanným právem pro rušení veřejného pořádku, následně byl zatčen gestapem a jeho veškerý majetek byl zabaven. Poslední adresou byla Na špitálce (dříve *Spitalwiese*). Stal se obětí holocaustu, zemřel 20.10.1941 v Mauthausenu. (viz Encyklopedie města Brna, dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=37640.)

NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 984, matrika narozených Liberec N 1878-1900.

²³¹ Emanuel Kraus se narodil 8.2.1892 v Liberci.

NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 984, matrika narozených Liberec N 1878-1900.

²³² ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 68.

²³³ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 68.

²³⁴ Zemřel 22. listopadu 1926 v 23 hod 45 minut. Jeho poslední adresou byla Palachova ulice čp. 7 (dříve *Klothildenstrasse*).

Rudolfova maminka Pauline²³⁵ pocházela z Prahy-Troji. Narodila 31. října 1860 pražskému soukromníkovvi z Holešovic Danielovi Oplatkovi a jeho manželce Magdaléně.²³⁶ Rudolf byl nejstarším z potomků, kromě něj měli manželé Kraus ještě další tři děti; Ottokara, Viktora a nejmladší dceru Magdu.²³⁷

Všechna výše zmíněná jména byla zapsána do židovské matriky, rodina se k židovskému původu hlásila a víru i aktivně provozovala. Jedním z dalších dokladů této skutečnosti, kterou po sobě rodina zanechala, byl pláštík na Tóru²³⁸, který je nyní uložen v Židovském muzeu v Praze. Také se velice aktivně podílela na životě v liberecké židovské komunitě. Liturgický textil byl věnován roku 1899, pravděpodobně k desátému výročí výstavby liberecké synagogy. V překladu je na něm napsáno „*Koruna Tóry, Zasvěceno Hospodinu. Věnováno ženou pana Karla Kraus, Liberec 659 p. m. p. (1899)*”.²³⁹

Podle Milana Janča, kurátora sbírky textilu z Židovského muzea v Praze, byl „*Pláštík na Tóru z bílého hedvábného moiré, zdobený výšivkou plným podkládaným stehem zlatým dracounem. V obdélném rámu s úponky se stylizovanými výběhy vyšitá koruna, po jejích stranách jsou hebrejská písmena KT (zkratka Koruna Tóry). Pod tím je umístěn oválný medailon s mřížkovou výplní, a v něm je pětiřádkový donační nápis hebrejským písmem německy. Zbylá plocha je pokryta neobvykle tvarovanými zdvojenými úponkovitými motivy. Zadní strana pláštiku je ze stejného materiálu, a je podšit bílým klotem.*” Po uzavření synagogy byly některé textilní předměty, včetně tohoto pláštiku, odvezeny do Prahy, zatímco část stříbra, která se z Liberce podařilo zachránit, byla naopak odvezena do Turnova.²⁴⁰

Rudolf, jakožto nejstarší syn, měl v kolonce místa narození uveden právě Liberec. Z toho plyne, že se sem rodina musela přestěhovat někdy před rokem 1881.²⁴¹

NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 993, matrika zemřelých Liberec Z 1925-1938.

²³⁵ Pozdější německy psaná varianta jména: Paula, česky Pavla.

²³⁶ Paula Kraus, in: geni.com [online], [vid. 10.07.2023], dostupné z: <https://www.geni.com/people/Paula-Kraus/6000000019882149896?through=6000000021951490949>.

²³⁷ Pauline Kraus, in: geni.com [online], [vid. 10.07.2023], dostupné z: <https://www.geni.com/people/Paula-Kraus/6000000019882149896?through=6000000021951490949>.

²³⁸ Do Židovského muzea (tehdejšího Židovského ústředního muzea) se dostal jako součást tzv. válečného svozu Praha, Vinohrady.

²³⁹ Pláštík na Tóru, in: *Židovské muzeum v Praze* [online], [vid. 22.2.2023], dostupné z: https://collections.jewishmuseum.cz/index.php/Detail/Object/Show/object_id/201928.

²⁴⁰ Korespondence s kurátorem sbírky textilu Milanem Jančem, kurátor sbírky textilu, Židovské muzeum v Praze, 3.3.2023.

²⁴¹ NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 984, matrika narozených Liberec N 1878-1900.

Druhý z Rudolfových bratrů, Ottokar se narodil 29. dubna 1883 v Liberci.²⁴² Ottokar byl císařským a královským poručíkem pěchoty rakousko-uherské armády v Budapešti. Podle vzpomínek jeho synovce Zviho Schnabel se živil obchodem. I přes málo dochovaných informací o něm, byl jeho život ukončen rukou nacistické rasové politiky. Ottokar stal obětí holocaustu.²⁴³

Poslední z bratrů Viktor se narodil 21. září 1887 v Liberci, na adrese dnešní ulice 5. května (dříve *Schützenstrasse*), kde rodina v této době bydlela.²⁴⁴ Věnoval se obchodu s bavlněnými a vlněnými tkaninami, dokonce si v roce 1915 založil vlastní firmu s pobočkou ve Vídni. V Pražské ulici čp. 25 (dříve *Schückerstrasse*) vlastnil dům, ale dne 9. srpna 1938, tedy ještě před podepsáním Mnichovské dohody se z této adresy odhlásil a přestěhoval se do Prahy.²⁴⁵ S největší pravděpodobností se mu díky obchodu podařilo emigrovat do Velké Británie, protože od roku 1939 byl již veden v registru *England & Wales*. Viktor zemřel v roce 1978 v Bradfordu ve Spojeném království.²⁴⁶ Zda měli Rudolfovi bratři Ottokar a Viktor vlastní rodiny, se doposud zjistit nepodařilo, o jejich osudu se zjistilo zatím jen velmi málo.

Nejmladší ze sourozenců Magdalena se narodila 29. března 1898 v Liberci.²⁴⁷ Provdala se za Petera Schnabela²⁴⁸, vnuka Petera Schnabela, zakladatele stejnojmenné textilní firmy *Peter Schnabel & syn*, která se zaměřovala na obchod se sukrem. Magdin manžel vedl firmu až do roku 1938 a se stal tak jejím posledním majitelem.²⁴⁹

Jeho otcem byl lékař Julius Schnabel, který přišel do Liberce v roce 1887. Svoji ordinaci provozoval ve svém domě v Pražské ulici čp. 28. V reakci na dění v pohraničí se rodina přestěhovala do Prahy, kde v listopadu roku 1938 Julius Schnabel ve věku 80 let

---

²⁴² NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 984, matrika narozených Liberec N 1878-1900.

²⁴³ Otto Kraus, in: *Yad Vashem database of victims* [online], [vid. 28.2.2023], dostupné z: https://yvng.yadvashem.org/index.html?language=en&s_id=&s_lastName=Kraus&s_firstName=Otto&s_place=&s_dateOfBirth=&cluster=true.

²⁴⁴ NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 984, matrika narozených Liberec N 1878-1900.

²⁴⁵ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 68.

²⁴⁶ Viktor Kraus, in: *geni.com* [online], [vid. 22.2.2023], dostupné z: <https://www.geni.com/people/Viktor-Kraus/6000000034632563740?through=6000000021951490949>.

²⁴⁷ NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 984, matrika narozených Liberec N 1878-1900.

²⁴⁸ Narozen 8.4.1891 v Liberci.

NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 984, matrika narozených Liberec N 1878-1900.

²⁴⁹ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 68.

zemřel. Dalo by se říci, že jeho smrt přišla v relativně klidné době, protože jeho šance na přežití transportem, jakožto osoby v pokročilém věku, by byla téměř nulová. Jeho manželka Laura, syn Hans²⁵⁰, právník u okresního soudu, dcera Margarethe²⁵¹, učitelka hry na klavír, se stali oběťmi holocaustu. Jediné, které se podařilo přežít byla druhá dcera Marie²⁵², bankovní úřednice.²⁵³ Byla osvobozena z ghetta Terezína a svůj život dožila v Londýně, kde v roce 1992 zemřela.²⁵⁴

Magdaleně a jejímu manželovi Peterovi se 20. srpna 1922 v Liberci narodil syn Franz (Zvi). V jeho zápisu z židovské matriky byla poznámka, která informuje o tom, že „*chlapec nebyl obřezán*“.²⁵⁵ Důvod, proč se k tomuto kroku rozhodli, nebyl dosud zjištěn. Rodině Schnabel, tj. Peterovi, Magdaleně a Zvimu se podařilo emigrovat a svůj život dožili ve městě Beit Yitzhak-Sha'ar Hefer v Izraeli.²⁵⁶ V jakém roce rodina emigrovala, se zatím zjistit nepodařilo. Zvi se oženil s přeživší pocházející ze židovské rodiny Steckler pocházející z Opavy.²⁵⁷

Rodina Kraus tvořila libereckou elitu a společnost devatenáctého a dvacátého století. Spolupodílela na kulturním životě, a to nejen v židovské komunitě, ale i mimo ni. Ve druhé polovině třicátých let se situace začala razantně měnit, a to nejen pro rodinu Kraus, ale tyto změny se týkaly i dalšího obyvatelstva, které bylo tzv. Norimberskými zákony označeno za Židy. Protižidovská politika nacistického režimu začala na českém území platit hned po okupaci a vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava v březnu roku 1939. Židé byli na základě těchto zákonů diskriminováni a postupně vytlačováni ze společnosti, a to například v podobě propouštění z povolání, vyloučení ze škol a univerzit. Dále jim bylo zakázáno chodit do parků, do kin, jídelen a jezdit dopravními prostředky apod. Jejich živnosti byly uzavírány, draženy a rozprodávány ve veřejných inzercích. Lékařům, právníkům, obchodníkům,

---

²⁵⁰ NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 984, matrika narozených Liberec N 1878-1900.

²⁵¹ NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 984, matrika narozených Liberec N 1878-1900.

²⁵² NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 984, matrika narozených Liberec N 1878-1900.

²⁵³ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 37.

²⁵⁴ Mimi Marie Schnabel, in: *geni.com* [online], [vid. 24.2.2023], dostupné z: <https://www.geni.com/people/Mimi-Schnabel/6000000021946698939>.

²⁵⁵ V německém překladu: *Der Knabe wurde nicht beschnitten*.

NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 986, matrika narozených Liberec N 1915-1947.

²⁵⁶ Magda Schnabel, in: *geni.com* [online], [vid. 17.9.2022], dostupné z: <https://www.geni.com/people/Peter-Schnabel/6000000021946188309>.

²⁵⁷ Zvi (Franz) Schnabel, in: *geni.com* [online], [vid. 17.06.2023], dostupné z: <https://www.geni.com/people/Zvi-Shnabell/6000000021946652979?through=6000000026547464066>.

soukromníkům, zkrátka všem lidem židovského původu bylo postupem času zakázáno vykonávat svoji práci. Výkon povolání byl zakázán i Rudolfovi a dalším libereckým židovským advokátům. Tito lidé, kteří byli nacistickým režimem pronásledováni, se také museli mnohdy stěhovat. S příchodem okupace se podmínky pro žití a bydlení v pohraničí čím dál tím víc zhoršovaly. Rudolf se s manželkou Gertrud přestěhovali do Prahy po podepsání tzv. Mnichovské dohody.²⁵⁸

Na podzim roku 1938 bylo v „*Reichenberger Zeitung*“ otištěno prohlášení, které vydalo liberecké obchodní grémium, aby „*všechny osoby, zvláště majitelé domů a zaměstnanci, kteří vědí o židovských a českých firmách sídlících v Liberci, jejichž majitelé uprchli nebo svoje obchody opustili, aby to oznámili kanceláři grémia v Komenského ulici čp. 9 (dříve Comeniusstrasse)*“.²⁵⁹ Obchody po židovských obyvatelích měly být označeny a bojkotovány. Od této chvíle se do opuštěných domů a obchodů po bývalých židovských majitelích, začali stěhovat noví čeští a němečtí majitelé. Veškerá hospodářská činnost židovského obyvatelstva byla ukončena „nařízením o využití židovského majetku“ ze 3. prosince 1938.²⁶⁰

Závěrem třicátých let se Československo ocitlo v ohrožení nejen zvenčí, ale také rostoucím politickým napětím uvnitř státu.²⁶¹ Po Hitlerově projevu na sjezdu NSDAP, kde se vyjadřoval o útlaku německé menšiny v českém pohraničí, propukly převážně v západních Čechách nepokoje, v podobě demonstrací a útoků, během kterých byly napadány české a židovské obchody. Byly vyvěšeny vlajky s hákovými kříži a odstraněny české nápisy. V návaznosti na toto dění byla podepsána tzv. Mnichovská dohoda, v důsledku čehož bylo Československo donuceno odstoupit pohraniční oblasti Německé říši.²⁶² Nutno podotknout, že většina německého obyvatelstva uvítala nový režim s nadšením, doufajíc tak v pozvednutí životní úrovně a naplnění národního smýšlení sudetských Němců, přesto v opozici k tomu velitelství tajné policie (gestapa) v Liberci uvěznilo do konce roku 1938 na

---

²⁵⁸ Pronásledování Židů v Protektorátu Čechy a Morava, in: *holocaust.cz* [online], 27.8.2019 [vid. 9.2.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/soa/zide-v-ceskych-zemich-a-konecne-reseni-zidovske-otazky/>.

²⁵⁹ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 175.

²⁶⁰ KVAČEK, Robert: V čele Říšské župy Sudety (1938-1945), in: MELANOVÁ, Miloslava a kol.: *Liberec*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2017, s. 300.

²⁶¹ KAŇÁK, Petr, Dalibor KRČMÁŘ a Jan VAJSKEBR. *S jasným cílem a plnou silou: nasazení německých policejních složek při rozbití Československa 1938-1939*. [Terezín]: Památník Terezín, 2014, s. 51.

²⁶² Tamtéž, str. 55-56.

2500 osob.²⁶³ V mnoha případech se postupem času přišlo na to, že udání byla zcela neopodstatněná.²⁶⁴

V novinách „*Die Zeit*“ se zase naopak od začátku roku 1939 začaly objevovat seznamy, které rušily jednotlivé sudetoněmecké spolky a nadace, ale také se zde zveřejnila různá oznámení, týkající se arizace židovských domů, bytů, firem a obchodů a jejich následné dražby.²⁶⁵ Jedno takové oznámení se týkalo i bytu Rudolfovy matky Pauliny Kraus²⁶⁶, vdovy po Karlu Kraus, jež zemřel 5. února 1915 ve věku 64 let.²⁶⁷

Paulina se z Liberce odhlásila v srpnu 1938 ještě před podepsáním mnichovského diktátu, o pár měsíců dříve než její syn Rudolf.²⁶⁸ Od roku 1940 byla pro svůj vysoký věk umístěna do starobince v pražských Dejvicích, odkud byla následně zařazena do transportu s označením AAs²⁶⁹, a to konkrétně dne 20. července 1942, transportem mířícím do terezínského ghetta.²⁷⁰ Tímto transportem byl deportován celkem jeden tisíc osob, z nichž přežilo pouhých 35.²⁷¹

Podle dosavadních výzkumů bylo zjištěno, že terezínským ghettem prošlo 658 občanů, pocházejících původně z Liberce, z nichž bylo 483 osob deportováno z Prahy. Terezínské ghetto bylo místem, kde měli dožít především přestárlí (*Altersghetto*) a zasloužilí Židé z Německé říše.²⁷² Od ostatních se lišilo svým typem, protože jako jediné z ghatt zabíralo rozlohu celého města, nikoli jen jeho část.²⁷³ Nenacházely se zde plynové komory, vězni nebyli týrání, přesto však žili v nuzných podmínkách, mnohdy museli spát na zemi,

---

²⁶³ KVAČEK, Robert: V čele Říšské župy Sudety (1938-1945), in: MELANOVÁ, Miloslava a kol.: Liberec. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2017, s. 298-300.

²⁶⁴ KAŇÁK, Petr, Dalibor KRČMÁŘ a Jan VAJSKEBR. *S jasným cílem a plnou silou: nasazení německých policejních složek při rozbití Československa 1938-1939*. [Terezín]: Památník Terezín, 2014, s. 74.

²⁶⁵ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 175.

²⁶⁶ Paula Kraus, *Die Zeit*, 24.3.1939.

²⁶⁷ NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 992, matrika zemřelých Liberec Z 1895-1925.

²⁶⁸ NA, fond Policejního ředitelství v Praze, 1941-1950, sign. K 5659/8 Krausová Pavla.

²⁶⁹ Transport AAs (20.07.1942 Praha-> Terezín), in: *holocaust.cz* [online], [vid. 10.3.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/en/transport/19-bc-terezin/>.

²⁷⁰ Pavla Krausová, in: *holocaust.cz* [online], [vid. 29.5.2023], dostupné z:

<https://www.holocaust.cz/databaze-dokumentu/dokument/382696-krausova-pavla-nezpracovano/>.

²⁷¹ Transport AAs (20.07.1942 Praha -> Terezín), in: *holocaust.cz* [online], [vid. 24.6.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/transport/82-aas-praha-terezin/>.

²⁷² SKRBOVÁ, Linda: *Děti z Liberce v tzv. konečném řešení židovské otázky*. Diplomová práce, Technická univerzita v Liberci 2022, str. 55-56.

²⁷³ KÁRNÝ, Miroslav. „Konečné řešení“. *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*. Academia, Praha 1991, s. 87.

protože na ně nezbylo místo a jejich samotná likvidace měla pomalejší interval.²⁷⁴ Paulina byla z terezínského ghetta o měsíc později dne 25. srpna 1942 odvezena transportem Bc, který mířil s tisícem osob do vyhlazovacího tábora Malý Trostinec.²⁷⁵ Od té chvíle o ní nejsou žádné zprávy ani záznamy, není tedy sebemenších pochyb, že se Pauline Kraus stala obětí holocaustu.²⁷⁶

5.1 Rodina advokáta Rudolfa Kraus

JUDr. Rudolf Kraus se narodil v Liberci do německé židovské rodiny dne 6. října 1881.²⁷⁷ Od roku 1901 měl v Liberci uděleno domovské právo. Po získání právnického vzdělání ve Vídni roku 1906, vedl svoji kancelář právě v Liberci.²⁷⁸ Jak již bylo zmíněno v předešlé kapitole, byl jedním ze čtyř libereckých židovských advokátů, kteří provozovali svoji kancelář v Železné ulici v domě s číslem popisným 4.²⁷⁹ Kromě advokacie zastával Rudolf Kraus do roku 1932 úřad místopředsedy židovské náboženské obce.²⁸⁰ Z toho faktu můžeme odvodit, že se k židovskému původu nejen hlásil, ale víru i aktivně praktikoval. Datum jeho narození bylo zapsáno v židovské matrice, stejně jako sňatek a narození jeho syna Waltera. Ve sčítacích operátech z roku 1921 bylo v kolonce vyznání uvedeno *mosaisch*, tedy židovství.²⁸¹ Rodina Kraus se hlásila k německé národnosti.²⁸²

V době svého mládí bydlel Rudolf na dnešní Felberově ulici (dříve *Schlossgasse*). Podle zápisu v židovské matrice oddaných se dne 6. dubna 1913 v hotelu U Zlatého lva oženil s Gertrud Lažansky. Za svědky jim šli Walter Ostheim a Victor Kraus.²⁸³ Jeho manželka také pocházela ze židovské rodiny, narodila se 8. září 1886 v Liberci, Josefovi

---

²⁷⁴ POLÁK, Erich: Terezín v „konečném řešení židovské otázky“, in: BROD, Toman, Miroslav KÁRNÝ a Margita KÁRNÁ. Terezínský rodinný tábor v Osvětimi-Birkenau: Sborník... Praha: Melantrich, 1994, Terezínská iniciativa, s. 23.

²⁷⁵ Transport Bc (25.08.1942 Terezín -> Malý Trostinec), in: *holocaust.cz* [online], [vid. 10.3.2023], dostupné na: <https://www.holocaust.cz/en/transport/82-aas-prague-terezin/>.

²⁷⁶ Pavla Krausová, in: *holocaust.cz* [online], [vid. 29.5.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-dokumentu/dokument/382696-krausova-pavla-nezpracovano/>.

²⁷⁷ NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 984, matrika narozených Liberec N 1878-1900.

²⁷⁸ Rudolf Kraus, in: *scopeq.cc.univie.ac.at* [online], [vid. 10.3.2023], dostupné na: <https://scopeq.cc.univie.ac.at/Query/detail.aspx?ID=250335>.

²⁷⁹ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 99.

²⁸⁰ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 36.

²⁸¹ SOKA Liberec, fond Sčítací operáty 1921 - Liberec, sign. Liberec III. 456-459.

²⁸² SOKA Liberec, fond Sčítací operáty 1921 - Liberec, sign. Liberec III. 456-459.

²⁸³ NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 989, matrika oddaných Liberec O 1892-1924.

a Anně Lažansky.²⁸⁴ Byla ženou v domácnosti, zda měla nějaké vedlejší koníčky nebo záliby, se mi zjistit nepodařilo.²⁸⁵

V roce 1921 bydlela rodina Kraus v domě na Nádražní ulici 18 (dříve *Bahnhofstrasse*), která se stala také i jejich poslední libereckou adresou. Rudolf Kraus byl majitelem bytu číslo 3.²⁸⁶ Jednalo se o budovu nejstaršího peněžního ústavu, tehdejší Escompte Bank. Tato neoklasicistní budova byla vystavěna v letech 1911 až 1913 místní stavební společností *Gustav Sachers & Söhne* podle návrhů architektů Maxe Kühna a Heinricha Fanty. O vybudování *K. K. privilegierte Österreichische Kreditanstalt für Handel und Gewerbe* se uvažovalo již v roce 1908. Přízemí sloužilo k účelům samotné banky a jednotlivá patra pak pravděpodobně k ubytování zaměstnanců banky. V roce 1919 budova patřila České eskomptní bance. Po připojení Sudet k Německé říši zde sídlila Drážďanská banka, po osvobození naopak Živnostenská banka.²⁸⁷

Podle informací uvedených v knize Isy Engelmann bydlel na stejné adrese, tj. Nádražní 18 také praktický a ženský lékař dr. Siegfried Freund, který měl v tomto domě i vlastní ordinaci. Doktor Siegfried Freund společně se svou ženou odmítli pro svůj vysoký věk vycestovat ze země, i když jim jejich syn Ludwig zajistil potřebné pasy. Toto rozhodnutí se jim stalo osudným a oba manželé byli převezeni do terezínského ghetta, kde zemřeli.²⁸⁸ Kromě nich zde bydlel také německý obchodník Gottlieb Gloge, který zde provozoval i stejnojmennou firmu zaměřující se na vlněné zboží.²⁸⁹

Domácnost rodiny Rudolfa Kraus tvořili tři členové; Rudolf, Gertrud a jejich syn Walter. Kromě jejich jmen bylo ve sčítacích operátech uvedeno také jméno jisté služebné Anny Huckel, která byla německé národnosti a pocházela z České Lípy. Důkazem o integraci rodiny do většinové společnosti byl fakt, že se služebná na rozdíl od rodiny Kraus hlásila ke katolické víře.²⁹⁰

---

²⁸⁴ NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 984, matrika narozených Liberec N 1878-1900.

²⁸⁵ SOKA Liberec, fond Sčítací operáty 1921 - Liberec, sign. Liberec III. 456-459.

²⁸⁶ SOKA Liberec, fond Sčítací operáty 1921 - Liberec, sign. Liberec III. 456-459.

²⁸⁷ LIBEREC:REICHENBERG - architektura na severu Čech, in: *LIBEREC:REICHENBERG - architektura na severu Čech* [online], [vid. 19.02.2023], dostupné z: <https://liberec-reichenberg.net/stavby/karta/nazev/81-c-k-privilegovany-rakousky-uverovy-ustav-pro-obchod-a-prumysl>.

²⁸⁸ MUDr. Siegfried Freund, in: *holocaust.cz*, [online], [vid. 11.3.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/en/database-of-digitised-documents/document/116902-freund-siegfried-identity-card-application/>.

²⁸⁹ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 74.

²⁹⁰ Narozená 30. prosince 1888, v Liberci je zapsána od 3.11.1919.

SOKA Liberec, fond Sčítací operáty 1921 - Liberec, sign. Liberec III. 456-459.

Vzhledem k tomu, že se rodina Kraus hlásila k německé národnosti, se v rodině pravděpodobně mluvilo jen německy, češtinu zřejmě znali, ale k řeči ji nevyužívali. A to tedy minimálně do doby, než ji potřebovali k vyřízení úředních věcí v budoucím Protektorátu Čechy a Morava. Tuto skutečnost ostatně dokládá jedna z informací uvedená ve spise Rudolfa Kraus „žadatel se hlásí nyní k české národnosti avšak český jazyk dokonale neovládá.”²⁹¹ Ať už Rudolf uměl nebo neuměl český jazyk, snažil se najít jakékoliv východisko pro přežití. Jedním z kritérií během sčítání lidu z roku 1921 a roku 1930 bylo uvedení národnosti podle mateřského jazyka, pro rodinu Kraus to byla němčina. Pokud šlo o přihlášení se k židovské národnosti, pak v takovém případě nebylo nutné dokazovat znalost hebrejštiny nebo jidiš.²⁹²

Rudolfovým jediným dítětem byl syn Walter, který se narodil v Liberci 19. května 1914.²⁹³ Tuto skutečnost ostatně potvrzují sčítací operáty z roku 1921.²⁹⁴ Podle vzpomínek přeživší Carloty Minkus²⁹⁵ byl Walter hodným chlapcem a dobrým žákem, stal se vzorem a šel příkladem všem dětem z rodiny potomků Lažansky.

Podle vzpomínek Susan Dwyer Loveridge si během svého dospívání, coby student německé střední školy, šetřil veškeré svoje peníze, aby si mohl po maturitě za tyto úspory koupit auto, což si v té době nemohl dovolit jen tak někdo.²⁹⁶ Automobily se v Liberci objevují ve větší míře až ve dvacátých letech, přesto se jednalo o pouhou stovku vozidel. Do té doby bylo obyvatelstvo odkázáno na dopravní spojení, jaké nabízela městská doprava. Automobilismus se postupem času stával záležitostí společenské prestiže.²⁹⁷ Walter si svůj sen splnil, do této společenské úrovně postoupil a za ušetřené peníze si koupil automobil značky „Aero”.²⁹⁸ V jeho dokumentech byl také uložen spis o vykonání řídičské zkoušky na osobní automobil a následném vydání řídičského průkazu.²⁹⁹ V jeho dokumentech byl uložen telegram, kde Walter nahlásil ztrátu certifikátu na osobní automobil, který si zakoupil v roce 1932.³⁰⁰

---

²⁹¹ NA, fond Policejního ředitelství v Praze, 1941-1950, sign. K 5606/1 Kraus Rudolf.

²⁹² ČAPKOVÁ, Kateřina: *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách : 1918-1938*. 2., přeprac. vyd. Paseka, Praha 2013, s. 36.

²⁹³ NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 985, matrika narozených Liberec N 1900-1914.

²⁹⁴ SOKA Liberec, fond Sčítací operáty 1921 - Liberec, sign. Liberec III. 456-459.

²⁹⁵ Přeživší teta Susan Dwyer Loveridge, která unikla nacistické perzekuci emigrací do Buenos Aires.

²⁹⁶ Korespondence se Susan Dwyer Loveridge, 7.3.2023.

²⁹⁷ KVAČEK, Robert: *Liberec v Československu (1918-1938)*, in: MELANOVÁ, Miloslava a kol.: *Liberec*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2017, s. 267.

²⁹⁸ NA, fond Policejního ředitelství v Praze, 1941-1950, sign. K 5615/1 Kraus Walter.

²⁹⁹ NA, fond Policejního ředitelství v Praze, 1941-1950, sign. K 5615/1 Kraus Walter.

³⁰⁰ NA, fond Policejního ředitelství v Praze, 1941-1950, sign. K 5615/1 Kraus Walter.

Díky dochované dokumentaci bylo možné se podle popisu vzhledu seznámit s Walterovou osobou. Walter byl popisován coby „*osoba velké postavy, černé vlasy, šedé oči, špičatý nos, bez vousů, souměrná ústa a zdravé zuby. Zvláštní znamení neuvedeno*”. Dále jako muž podlouhlého obličeje, s hnědými oči a hnědými vlasy. V jeho spise se dochovaly i fotografie. Kromě nich zde byla také uložena žádost o sdělení pověsti, osobních poměrů a dřívějších trestů „*Dr. Walter Kraus požívá dobré pověsti, jest nemajetný, bez zaměstnání a podporován svými rodiči. Dřívější tresty nejsou známy.*” Vysvědčení zachovalosti bylo potvrzení ze strany policie, dnes se jedná prakticky o výpis z trestního rejstříku a znamenalo to, že dotyčná osoba nebyla nijak trestně stíhána. V době Protektorátu Čechy a Morava jej Židé potřebovali většinou kvůli vystěhování.³⁰¹

Walter se po maturitě rozhodl jít ve šlépějích svého otce, kromě studia práv na Německé univerzitě v Praze, studoval také Filozofickou fakultu Německé univerzity v Praze.³⁰² Důvodem, proč nešel na univerzitu českou byla zřejmě ta skutečnost, že se rodina hlásila k německé národnosti a v domácnosti se mluvilo pouze německy. Podle Archivu Univerzity Karlovy dne 6. února 1937 na Německé univerzitě ukončil studium a úspěšně promoval.³⁰³ Na univerzitu docházel spolu s Kurtem Kraus, synem dalšího židovského advokáta ze Železné ulice; to zda se znali, si dnes můžeme jen domýšlet. Oba promovali ve stejném roce, byli spolužáky a byli zaměstnání jako právní koncipienti u svých otců, bylo tedy více než pravděpodobné, že se znali. Od 1. března 1937 byl Walter zaměstnán v advokátní kanceláři svého otce v Železné ulici čp. 4.³⁰⁴

V září roku 1938 se v Praze Walter oženil s Ernestine „*Ernou*”, rozenou Pollak.³⁰⁵ Erna se narodila 2. ledna 1919 ve Vídni, Leopoldovi a Marianne Pollak³⁰⁶. Rodina Neumann se řadila mezi další významné liberecké rodiny, která se váže k textilnímu obchodníkovi Sigmundovi Samuelovi Neumannovi a její osudy budou blíže popsány v následující kapitole. Manželství s Ernou trvalo krátce, narušila jej německá rasová politika pravděpodobně díky tomu nepřivedli do manželství žádné potomky.

---

³⁰¹ Vysvědčení zachovalosti, in: *holocaust.cz* [online], 1.12.2016 [vid. 15.1.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/database-obeti/help/typy-dokumentu/vysvedceni-zachovalosti/>.

³⁰² Archiv Univerzity Karlovy, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 6, s. 60, Matrika doktorů Německé univerzity v Praze (1936-1939), [online], [vid. 11.3.2023], dostupné z: <http://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/book/bo/1689099411327390/64/?lang=cs>.

³⁰³ Archiv Univerzity Karlovy, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 6, s. 60, Matrika doktorů Německé univerzity v Praze (1936-1939), [online], [vid. 11.3.2023], dostupné z: <http://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/book/bo/1689099411327390/64/?lang=cs>.

³⁰⁴ SOKA Liberec, fond Archiv města Liberce, fondová část IV., policejní přihláška, Kraus Walter.

³⁰⁵ NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 984, matrika narozených Liberec N 1878-1900.

³⁰⁶ Další varianta jména: Erna Pollack/Pollock.

5.2 Život rodiny během okupace

Život rodiny se výrazně změnil s příchodem německé okupace. Stejně jako většina libereckých židovských obyvatel, se v návaznosti na mnichovské události odhlásila ze svých libereckých adres a odešla do Prahy i rodina Rudolfa Kraus. V policejních přihláškách bylo zaznamenáno jejich odhlášení ze dne 7. října 1938, tedy týden po podepsání Mnichovské dohody a jejich další osudy se odehrály v Praze.³⁰⁷

Výměrem Zemského úřadu v Praze, podle § 5 vládního nařízení č. 15/1939 Sb., bylo Rudolfovi a jeho manželce Gertrud odepráno potvrzení státního občanství Protektorátu Čechy a Morava. Rudolf se proti tomuto výměru snažil odvolat, ale nebylo mu vyhověno.³⁰⁸ V policejních záznamech týkajících se potvrzení protektorátního občanství Rudolfa Kraus bylo zmíněno „[...] *Nemovitý majetek má manželka Gertruda Krausová roz. Lažanská, která je spolumajitelkou domu v Praze II. Jungmannova ul. č. 17 a v Praze XVI. Zborovská ul. č. 715 a 879. [...] Narodil se v Liberci a od 20/IX 1938 jest v Praze. Syn žadatele již domovské právo v Dubči má. Ke všem údajům může na požádání doložiti doklady.*“³⁰⁹ To ostatně dokládá fakt, že rodina netrpěla nouzí o peníze ani po příchodu do Prahy. Rodina peníze investovala do nemovitostí, Gertrud se stala spolumajitelkou tří pražských domů a rodina finančně podporovala i syna Waltera. Život jaký žili v Liberci a následně v Praze se od sebe výrazně lišil, snížením jejich společenského postavení a odepráním výkonu povolání. Rodina Kraus žila pravděpodobně z našetřených úspor. Jejich poslední pražskou adresou před deportací byla ulice U nemocenské pojišťovny čp. 4.³¹⁰

V prosinci 1938 podal Rudolf na policejním ředitelství v Praze žádost o vystavení vysvědčení zachovalosti, a sice za účelem *opce*. Smlouva, zavedená po Mnichovské dohodě, poskytovala možnost vypovědět osoby ze svého území, pokud neměly státní občanství daného státu. Sudetským Němcům, kteří se na odstoupeném území narodili do 1. ledna 1910, a do 10. října 1938 zde měli trvalé bydliště, bylo uděleno německé státní občanství. Pokud příslušníci tyto podmínky nesplňovali, měli zachováno československé občanství. Osobám, které chtěli svoji příslušnost změnit, bylo umožněno do 29. března 1939 optovat pro jinou. Tito optanti se do 31. března 1940 mohli přesídlit do své země s veškerým svým movitým

---

³⁰⁷ SOKA Liberec, fond Archiv města Liberec, fondová část IV., policejní přihlášky, Kraus Rudolf.

³⁰⁸ NA, fond Zemský úřad Praha, státní občanství a matriční záležitosti, č. krabice 531, sign. 9391/1938, Kraus Rudolf.

³⁰⁹ NA, fond Policejního ředitelství v Praze, 1941-1950, sign. K 5606/1 Kraus Rudolf.

³¹⁰ NA, fond Policejního ředitelství v Praze, 1941-1950, sign. K 5606/1 Kraus Rudolf.

majetkem, který vlastnili v den podepsání smlouvy. Jestli však i toto bylo záměrem Rudolfa Kraus, zůstalo ve výzkumu nezodpovězeno.³¹¹

Od roku 1939 se v libereckých novinách začaly objevovat články týkající se dražeb domů, bytů a živností po bývalých, většinou tedy židovských, majitelích. Jeden z těchto případů se tak týkal i bytu a bytového zařízení rodiny Kraus. Gertrud ve spise, týkajícím se soupisu škod na majetku movitém a nemovitém, zmínila: „*Měla jsem v bytě svého manžela v Liberci, Nádražní 18, nábytek pro tři pokoje s příslušenstvím a veškeré šaty, prádlo a jiné potřebné předměty. Škodu spatřuji v tom, že všechny věci, mně patřící, byly z bytu odvezeny, aniž bych o tom dostala nějaké vyrozumění, a sice, jak jsem se dozvěděla, tím způsobem, že lidé tam v Liberci, si všechny věci, nahoře uvedené, knihy atd. atd. odvezli podle libovůle, což jistě nemohli udělati s povolením tamních úřadů.*” Výše škody byla samotnou Gertrud odhadnuta na 150 tisíc korun. Důvod, který znemožnil Gertrud dostavit se dne 13. června 1939 v 8 hodin ráno na Okresní policejní komisařství v Praze, se nepodařilo zjistit. Následně však doložila vlastní odvolání ve věci odcizení libereckého majetku na tamní úřad a napsala: „*[...] dovoluji si tímto uctivě sdělit, že již žádné nároky o náhradu škody neuplatňuji, čímž předmětná záležitost je vyřízena*”.³¹² Jaký pádný důvod měla k tomuto odvolání, nebyl zjištěn.

Jedním z dalších dokumentů související s Rudolfovou manželkou Gertrud byl dopis týkající se uvedení bydliště „*vdovy po advokátu Rudolfu Krausovi*”, datovaný ke dni 13. listopadu 1945.³¹³ Tento dopis se týkal opatrovnického soudu pro Hilde Julii Ettrich³¹⁴, která byla neteří Gertrud.³¹⁵ S největší pravděpodobností se Hilde Julie snažila po válce kontaktovat své příbuzné, ale její snažení bylo bezvýsledné, protože většina příbuzných holocaust nepřežila.

V roce 1939 zažádal Walter o vystavení vysvědčení zachovalosti pro Farní úřad sv. Matěje. S největší pravděpodobností, ve snaze skrýt svůj židovský původ, konvertoval spolu se svojí manželkou Ernou ke křesťanství. Dnes si však jen můžeme domýšlet, jak těžké muselo být, hluboko zakořeněnou židovskou tradici, která se navíc v rodině Kraus dodržovala, opustit.³¹⁶ Tento všemožný boj souvisel se snahou se jakkoli zachránit.

---

³¹¹ 300/1938 Sb. o otázkách státního občanství s Německem, in: *aspi.cz* [online], [vid.10.06.2023] dostupné z: <https://www.bcak.cz/publikace/problematika-statniho-obcanstvi-a-opce/>.

³¹² NA, fond Policejního ředitelství v Praze, 1941-1950, sign. K 5640/16 Krausová Gertruda.

³¹³ NA, fond Policejního ředitelství v Praze, 1941-1950, sign. K 5640/16 Krausová Gertruda.

³¹⁴ Hilde Julie Ettrichová, roz. Ostheim (nar. 7.1.1907 v Liberci - ?). Podle dostupných informací byla osvobozena z Terezína.

³¹⁵ NA, fond Policejního ředitelství v Praze, 1941-1950, sign. K 5640/16 Krausová Gertruda.

³¹⁶ NA, fond Policejního ředitelství v Praze, 1941-1950, sign. K 5615/1 Kraus Walter.

V červenci 1939 bylo Walterovi odepřeno potvrzení státního občanství Protektorátu Čechy a Morava, podobně jako jeho otci. Mladý manželský pár se následně následně snažil vyřešit nelehkou situaci emigrací.³¹⁷

Ve spise Erny Kraus, který se týkal vydání cestovního pasu, byla Erna popisována jako osoba „vyšší postavy, hnědých kaštanových vlasů, šedou barvou očí, tuhým nosem, souměrnými ústy a zdravými zuby“. K její občanské legitimaci byla přiložena také fotografie. Erna byla studentkou, aspoň tak to bylo uvedeno v jejím československém pase.³¹⁸ Co přesně však studovala za obor, nebylobylo zatím zjištěno. Dochované dokumenty a cestovní pas jasně naznačoval, že se snažila zachránit svůj život emigrací do evropských států, především tedy Francie.³¹⁹ Walter také požádal o vydání nového cestovního pasu, narozdíl od svých rodičů, kteří zřejmě tuto možnost ke svému vyššímu věku vyloučili, a nebo marně doufali v lepší situaci. V této době byla jejich adresa Na Slupi čp. 8.³²⁰ Emigrace do Francie, která se později dostala pod nacistickou správu, by jim život pravděpodobně nezachránila. Pro mladý pár tak vyhasla poslední naděje na záchranu. Jejich reakce na dění po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava byla z dnešního pohledu pomalá. Nacistická správa emigraci nebránila, přesto však počet žádostí o vycestování převyšoval nabízené možnosti. Mezi lety 1939 až 1943 se podařilo legálně vycestovat okolo 26 tisícům lidí (nelegálně k číslu 30 tisícům).³²¹

Nelehká situace mladého manželského páru dospěla do fáze, kdy je Walter odkázán na finanční pomoc svých rodičů. Coby mladý vystudovaný právník byl již delší dobu nezaměstnaný a finančně nesoběstačný. Svoje povolání vykonávat nemohl, protože mu v tom bránila německá nacistická politika a s největší pravděpodobností neměl našetřené ani žádné úspory.³²²

Rodina Rudolfa Kraus netrpěla materiální nouzí, to ostatně dokazuje skutečnost, že Gertrud Kraus byla spolumajitelkou tří bytů v Praze, ve kterých i následně, spolu s Rudolfem bydleli až do samotné deportace. Jejich poslední pražskou adresou byla ulice Římská 39 na Praze XII.³²³ Narozdíl od rodičů se Walter spolu s manželkou Ernou museli

---

³¹⁷ Walter Kraus, in: *holocaust.cz*, [online], 02.04.2014 [vid. 28.6.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/142442-walter-kraus/>.

³¹⁸ Erna Kraus, in: *holocaust.cz*, [online], 02.04.2014 [vid. 28.6.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-dokumentu/dokument/372239-krausova-erna-nezpracovano/>.

³¹⁹ NA, fond Policejního ředitelství v Praze, 1931-1940, sign. K 4364/63 Krausová Erna.

³²⁰ NA, fond Policejního ředitelství v Praze, 1941-1950, sign. K 5615/1 Kraus Walter.

³²¹ PORTMANN, Kateřina: „Místa paměti.“ Po stopách bývalých libereckých spoluobčanů. Příběh rodiny Schurových, in: *Fontes Nissae*, Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2018, s. 39.

³²² NA, fond Policejního ředitelství v Praze, 1941-1950, sign. K 5615/1 Kraus Walter.

³²³ NA, fond Policejního ředitelství v Praze, 1941-1950, sign. K 5640/16 Krausová Gertruda.

několikrát stěhovat. Jejich poslední adresou byla ulice Filipa de Monteho čp. 25 (dnešní Maiselova ulice), kde bydleli u jistého Basala (?), a to až do dne, kdy byli přiřazeni do transportu směřující na východ do ghetta Lodž.³²⁴

5.3 Ghetto Lodž

Prvním opatřením, které vedlo k tzv. konečnému řešení židovské otázky, byla urychlená centralizace židovského obyvatelstva do větších měst nacházejících se v blízkosti železničních tratí, což mělo usnadnit následnou deportaci směrem na východ. Podle slov Mečislava Boráka bylo původním nacistickým záměrem vybudování opevněných valů u sovětské hranice, které by rozdělávaly hranice v „*zemi nikoho*” před „*cizojazyčnou župou*”, později nazvanou Generální gouvernement.³²⁵ Diskriminační opatření probíhala rychleji než v samotném Německu, kde byly Norimberské zákony vyhlášeny již v roce 1935, a znamenala předzvěst blížícího se vyhlazování, tzv. holocaustu.³²⁶

Pojem *holocaust* se v 70. letech 20. století uchytil jako pojmenování pro masovou likvidaci zhruba šesti milionů evropských Židů. Nacistická rasová nenávist vzrostla až do takové podoby, kdy se nerozlišovalo, zda se jedná o dítě nebo dospělého jedince. Žádný Žid nesměl přežít. Jednalo se tak na základě „rasové” diskriminace a k vyhlazení byli určeni všichni úplní, poloviční, ortodoxní, bezkonfesijní nebo pokřtění Židé.³²⁷

Již od roku 1940 začalo systematické budování ghett, kam bylo transportováno a soustředěno židovské obyvatelstvo, které zde muselo žít v nelidských a těžko přežitelných podmínkách. Mezi první ghetta, která vznikla, bylo polské ghetto Lodž, ghetto Varšava, nebo také v roce 1941 ghetto Vilnius. Na českém území se nacházelo ghetto Terezín.³²⁸ Ghetta sloužila ke kumulaci židovského obyvatelstva, v nichž byli Židé následně rozřazeni; část z nich byla poslána dál do koncentračních či vyhlazovacích táborů, zbytek zůstal.

Řešením otázky *Co s židovským obyvatelstvem?* byl pověřen šéf bezpečnostní policie Reinhard Heydrich. Nástupem do této funkce došlo k prudkému zostření teroru vůči

---

³²⁴ NA, fond Policejního ředitelství v Praze, 1941-1950, sign. K 5615/1 Kraus Walter.

³²⁵ BORÁK, Mečislav: *První deportace evropských Židů: transporty do Niska nad Sanem (1939–1940)*, in: *mecislavborak.cz* [online], [vid. 10.3.2023], dostupné z: https://www.mecislavborak.cz/dokumenty/publikace/knihy/17-Prvni_deportace_evropskych_Zidu.pdf.

³²⁶ Pronásledování Židů v Protektorátu Čechy a Morava, in: *holocaust.cz* [online], 27.8.2019 [vid. 9.2.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/soa/zide-v-ceskych-zemich-a-konecne-reseni-zidovske-otazky/>.

³²⁷ Holocaust, in: *holocaust.cz* [online], 27.8.2019 [vid. 26.2.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/holocaust/>.

³²⁸ KÁRNÝ, Miroslav: „*Konečné řešení*”. *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*. Academia, Praha 1991, s. 87.

židovskému obyvatelstvu. Jako východisko a odpověď na tuto otázku spatřoval Heydrich ve fyzické likvidaci Židů. Jeho plán na odstranění židovského obyvatelstva byl nakonec odsouhlasen na konferenci ve Wannsee dne 20. ledna 1942.³²⁹ Konferencí se dospělo k rozhodnutí o systematickém vyvraždění rasově nepohodlného židovského obyvatelstva. K tomuto úkolu měly sloužit následně vybudované vyhlazovací tábory, které však nebyly jediným způsobem umožňujícím likvidaci židovského obyvatelstva. K jejich odstranění přispívala samotná deportace, lidé zemřeli během transportu v důsledku vyčerpání nebo byli zastřeleni pro neuposlechnutí rozkazu, či při pokusu o útěk. Nelidské podmínky, ve kterých museli lidé v koncentračních táborech či ghettech žít, nebyly vůbec příznivé pro dlouhodobé přežití. Příčinami častého úmrtí byl zejména hlad, zima a různé nemoci související s hygienickými podmínkami, které byly v ghettech či táborech nastoleny.³³⁰

Konečné řešení židovské otázky oficiálně započalo koncem roku 1941. Legální emigrace byla zastavena a novým úkolem se stal organizovaný odsun Židů do ghatt a vyhlazovacích táborů na východ v rámci „lepšího uspořádání vztahů“, do kterého byly od ledna 1942 zapojeny i židovské rady a židovské obce. Z *Ústředen pro židovské vystěhovalectví* se staly *Ústřední úřady pro uspořádání židovské otázky*.³³¹ Židovské oddělení sestavovalo seznamy deportovaných osob a transportů z jednotlivých měst do jejich cílových stanic. Nacistická správa se také zaměřovala na arizaci židovského majetku, která probíhala ihned po okupaci a její poslední fáze byla dokončena deportací do ghatt.³³² Většinou se jednalo o soukromý majetek; byty, domy, obrazy, šperky a jiné. Výrobní a obchodní majetek byl zabaven již dříve. Šéf hlavního úřadu říšské bezpečnosti (RSHA) Reinhard Heydrich pověřil tímto úkolem německého nacistického funkcionáře Adolfa Eichmanna. Samotné zapojení židovských obcí a rad do židovské otázky mělo evokovat důvěru v deportaci a fakt, že se jednalo pouze o odsun a přesídlení.³³³

Židovští obyvatelé se před samotnou deportací museli zaregistrovat, následně poté obdrželi předvolání do transportu, tvořené listinou s úřední výzvou a s proužkem papíru se jménem a přiděleným číslem. Zaregistrované osoby byly tak povinni dostavit se v daný čas

---

³²⁹ Genocida českých Židů, in: *holocaust.cz* [online], 17.3.2021 [vid. 2.2.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/odborne-a-dalsi-texty/genocida-ceskych-zidu/>.

³³⁰ SAK, Tomáš: *Otázka takzvaného „konečného řešení“ a konference ve Wannsee*. Diplomová práce, Západočeská univerzita v Plzni 2017, s. 77.

³³¹ EMMERT, František: *Holocaust*. Mladá fronta, Praha 2018, s. 106.

³³² Günter Deschner: Reinhard Heydrich. Architekt totální moci. (recenze J. Milotové), in: *holocaust.cz* [online], 31.8.2011 [vid. 9.2.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/bibliografie-knihovny-recenze/recenze/guenter-deschner-reinhard-heydrich-architekt-totalni-moci-recenze-j-milotove/>.

³³³ SAK, Tomáš: *Otázka takzvaného „konečného řešení“ a konference ve Wannsee*. Diplomová práce, Západočeská univerzita v Plzni 2017, s. 72.

na předem určené místo, odkud byli obyvatelé následně deportováni do sběrných táborů. V těchto táborech zůstali několik dní, než byli posláni po železnici dál na východ. Byli nuceni odevzdat klíče od bytů a domů, doplatit veškeré poplatky za bydlení a dokonce si zakoupit i jízdenku. Transporty, nebo také *vlaky smrti*, byly vagony původně určené pro dobytek. Podmínky, ve kterých se židovského obyvatelstvo náhle ocitlo mnohdy vůbec neodpovídalo životní úrovni, na jakou byli doposud zvyklí.³³⁴

Pokud jde o nedalekou historii samotného polského města Lodž, k jeho rozvoji došlo v 19. století. S ním souvisel i příchod židovských obyvatel, kteří se sice izoloval od zbytku společnosti, přesto však tvořili významnou společenskou a inteligentní část společnosti.³³⁵ Z původního druhého největšího polského města Lodž, s původními 672 tisíci obyvateli, se po napadení Německem v listopadu 1939, stalo město spadající pod německou říšskou správu.³³⁶ Od 17. února 1941 se stalo Lodž hlavním městem Říšské župy Povartí (*Warthegau*).³³⁷ Ve stejném roce zde došlo k vybudování přísně střeženého ghetta - ghetto Łódź (*Litzmannstadt*), které se hned po Varšavě, stalo druhým největším ghettem na území Polska. V předválečném období zde žilo celkem 233 000 Židů, následnými deportacemi bylo odhadováno, že se počet obyvatel zvýšil o 160 tisíc. Lidé sem byli deportováni nejen z území Čech, ale také Rakouska, Německa a dalších částí Polska.³³⁸

Samotné ghetto bylo založeno 8. února 1940 a postupem času bylo kompletně izolováno od zbytku města dřevěnými zátarasy a ostnatými dráty. Ghetto bylo situováno do městské části zvané *Baluty*, kde nebyly dostatečně vhodné podmínky na žití, konkrétně zde nebyla plně rozvedená kanalizace, plynové připojení a vodovod. Lodžské ghetto se stalo pracovním táborem, ve kterém byli lidé nejčastěji využíváni k nuceným pracem, a zároveň se také stalo přestupní stanicí do vyhlazovacích táborů, jako byly Chelmno, Majdanek a Osvětim-Birkenau.³³⁹

Deportovaní lidé, kteří byli vyššího věku, děti, nebo lidé těžce nemocní, kteří měli mizivou šanci na přežití, byli posíláni nejčastěji do vyhlazovacího tábora Chelmno

---

³³⁴ Tamtéž, str. 27.

³³⁵ SEEMANN, Richard: *Ghetto Litzmannstadt 1941-1944. Dokumenty a výpovědi o životě českých židů v lodžském ghettu*. Ústav mezinárodních vztahů ve spolupráci s Terezínským památníkem, Praha 2000, s. 45-46.

³³⁶ Tamtéž, str. 45-46.

³³⁷ Tamtéž, str. 49.

³³⁸ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 214.

³³⁹ SEEMANN, Richard: *Ghetto Litzmannstadt 1941-1944. Dokumenty a výpovědi o životě českých židů v lodžském ghettu*. Ústav mezinárodních vztahů ve spolupráci s Terezínským památníkem, Praha 2000, s. 46-47.

(*Kulmhof*). Počet těchto obětí byl odhadnut na 70 tisíc.³⁴⁰ I v lodžském ghettu fungovala tzv. židovská samospráva, která byla přímo podřízena komandatuře SS, a neměla žádné větší pravomoce, které by ji umožňovaly zasahovat do samotného života vězňů. Z Prahy do Lodže bylo mezi dny od 16. října do 26. listopadu 1941 vypraveno pět transportů, konkrétně označených písmeny A, B, C, D, E. Podle statistik bylo v těchto pěti transportech deportováno celkem 5 tisíc lidí, z nich druhou světovou válku přežilo pouhých 277 osob.³⁴¹ V těchto transportech bylo deportováno 84 obyvatel, kteří pocházeli z Liberce, z nichž se osvobození dočkaly jen 3 osoby.³⁴²

S příjezdem prvních transportů probíhala selekce deportovaných lidí. Ti, kteří zůstali v ghettu, byli určeni k práci pro potřeby wehrmachtu, především k výrobě zbraní. Zbylá část selektovaných byla dalšími transporty deportována do koncentračních a vyhlazovacích táborů, kde byla většinou poslána přímo do plynových komor.³⁴³ Tábory, které sloužily k masovému vyvraždění a likvidaci, nejen židovského obyvatelstva, vznikaly na území Generálního gouvěrnementu, Polska, Pobaltských států, Německa, Rakouska.³⁴⁴

Dne 21. října 1941 byl Rudolf Kraus s manželkou Gertrud, jejich synem Walterem³⁴⁵ a jeho manželkou Ernou deportován tzv. *transportem právníků* směřujícím do polského ghetta Lodž. Tento transport označený písmenem B byl vypraven z Prahy.³⁴⁶ V tomto transportu se setkala mnoho libereckých židovských rodin právníků, kteří se mohli osobně znát již z dob studií na univerzitě, nebo z vedení advokátních kanceláří, jakožto aktivní vyznavači židovské víry, sousedé nebo příbuzní. Celkem bylo v transportu B deportováno 34 bývalých libereckých občanů, z nichž dvanáct osob byli liberečtí advokáti s rodinami. Z liberecké intelektuální elity se osvobození nedočkal nikdo.³⁴⁷ Setkání ve stejném transportu

---

³⁴⁰ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci: k dějinám obyvatel města pod Ještědem*. Kruh autorů Liberecka, Liberec 2007, s. 214.

³⁴¹ Podle Miroslava Kárného přežilo deportaci těmito pěti transporty a druhou světovou válku 277 osob (Více viz KÁRNÝ, Miroslav: „Konečné řešení“. *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*. Academia, Praha 1991, s. 155. Dále také např. SEEMANN, Richard. *Ghetto Litzmannstadt 1941-1944: dokumenty a výpovědi o životě českých židů v lodžském ghettu*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2000, s. 307.) Podle dostupné databáze obětí holocaustu je počet deportovaných odhadován na 283 osob. Viz in: *holocaust.cz* [online]. 2.4.2014 [vid. 26.6.2023]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/>.

³⁴² SKRIBKOVÁ, Linda: *Děti z Liberce v tzv. konečném řešení židovské otázky*. Diplomová práce, Technická univerzita v Liberci 2022, str. 46.

³⁴³ EMMERT, František: *Holocaust*. Mladá fronta, Praha 2018, s. 106.

³⁴⁴ PÁNKOVÁ, Jitka: *Tzv. konečné řešení židovské otázky - případ advokátů z Moskevské ulice v Liberci*. Diplomová práce, Technická univerzita v Liberci 2020, s. 21.

³⁴⁵ Walter zemřel 25.10.1942 v lodžském ghettu. Ve spise je uvedena sebevražda (polsky *samobójstwo*), avšak podle úmrtního listu zemřel na pneumonii, tedy zápal plic.

³⁴⁶ Transport B (21.10.1941 Praha -> Lodž), in: *holocaust.cz* [online], [vid. 10.2.2023], dostupné na: <https://www.holocaust.cz/transport/111-b-praha-lodz/>.

³⁴⁷ SKRIBKOVÁ, Linda: *Děti z Liberce v tzv. konečném řešení židovské otázky*. Diplomová práce, Technická univerzita v Liberci 2022, str. 46.

zcela jasně dokazovalo, že nezáleželo na tom, kolik peněz měl občan židovského původu uložených v bance, tedy ještě před německým napadením, protože ty už v této době zřejmě neměl, nebo zda byl dříve vhodným obhájcem árijské rasy, nebo členem Sudetoněmecké strany. Německá nacistická politika od sebe tyto skutečnosti nerozlišovala, naopak je jasně stanovovala. *Žid jako Žid*.

Osudy těchto rodin byly v něčem rozdílné, přesto svému osudu nikdo z nich neuniknul. Většina těch, kterým již nebyla umožněna emigrace, se setkala v tomtéž transportu. Bylo tedy zcela jistě možné, že se rodiny, které navštěvovaly stejná místa, pracovaly ve stejné ulici, nebo bydlely ve stejném domě, v transportu potkaly.

Kromě rodiny Rudolfa Kraus byli tímto transportem deportováni také advokát Egon Freund s manželkou Helene; muž, který zatím z blíže nespecifikovaného důvodu vystoupil z židovské náboženské obce ještě před samotným vyhlášením Norimberských zákonů; advokát Gustav Glaessner, člen Sudetoněmecké strany, označovaný jako „dobrý árijský obhájce“³⁴⁸ společně s rodinou; advokát Leopold Langstein a jeho manželka Irma, ale také vdova po advokátovi Walteru Perlmannovi - Elise Perlmann.³⁴⁹ Osvobození, se z celkového počtu deportovaných, tj. 1003 osob, dočkalo pouhých 81 osob. Nikdo z výše zmíněných se konce války nedožil.³⁵⁰

Vystoupení z církve nebylo ničím neobvyklým, zvláště v případě, kdy se židovské obyvatelstvo snažilo najít jakékoliv východisko, ve snaze utéct před svým osudem. Ani změna příjmení jako v případě další liberecké rodiny Goltz, dříve typicky židovského příjmení Goldschmiedt, než si jej roku 1911 Otto Goltz změnil, nepomohlo k záchraně života.³⁵¹

Rodina Goltz žila v Praze podobně jako rodina Kraus na stejné ulici Římská čp. 35 na Praze XII. Je zcela možné, že tyto byty byly jakými si sběrnými byty pro Židy „*Sammelwohnung*“, jejichž byty byly již nacisty arizovány.³⁵² Nutno podotknout, že rodina Kraus v bytě bydlela sama.³⁵³ Pokud se rodina neznala již za dob působení v Liberci, protože Otto Goltz byl významným textilním průmyslníkem, mohli se minimálně potkat na

---

³⁴⁸ NA, fond Policejní ředitelství Praha II – Zpravodajská ústředna při policejním ředitelství Praha – AMV 200, k. 109, sign. 200-109-45 glaessner.

³⁴⁹ Transport B (21.10.1941 Praha -> Lodž), in: *holocaust.cz* [online], [vid. 10.2.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/transport/111-b-praha-lodz/>.

³⁵⁰ Transport B (21.10.1941 Praha -> Lodž), in: *holocaust.cz* [online], [vid. 10.2.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/transport/111-b-praha-lodz/>.

³⁵¹ BENDÁSEK, Tomáš: *Příběh rodiny Goltz*. Diplomová práce, Technická univerzita v Liberci 2020, s. 37.

³⁵² Tamtéž, str. 79.

³⁵³ NA, fond Policejní ředitelství v Praze, pobytové přihlášky, 1941-1950, sign. K 5606/1, Kraus Rudolf.

této adrese v Praze.³⁵⁴ Otto Goltz zemřel v ghettu Terezín, kam byl spolu s manželkou deportován v roce 1942.³⁵⁵ Anna Marie Goltz byla o rok později deportována transportem Dr, který mířil do vyhlazovacího tábora Osvětim-Birkenau.³⁵⁶

S blížícím se koncem války bylo nutné likvidovat ghetta a tábory a přesunout co se dalo, tj. lidé a práci. Ti, kteří v Lodži přežili do samého konce války, byli následně posláni do vyhlazovacího tábora Osvětim-Birkenau. S postupujícím vojskem Rudé armády bylo v srpnu 1944 ghetto zrušeno a zlikvidováno. Z celkového odhadu přesunutých osob, tj. 65 tisíc, jich přežilo asi jen 6 tisíc.³⁵⁷ Město Lodž bylo osvobozeno 19. ledna 1945 vojskem Rudé armády.³⁵⁸

Souhrnně vzato, genocida byla během druhé světové války páchaná nejen na židovském obyvatelstvu, ale také na Romech, Sintech, homosexuálech, asociálech, mentálně postižených lidech, politických věznicích a na těch, kdo byli nepohodlní pro nacistický režim.³⁵⁹ Podle statistických údajů došlo k vyvraždění zhruba 6 milionů Židů. O čem tato čísla vypovídala? Nevykreslila skutečný obraz lidí, kteří se něčeho dopustili, stejně tak jako nevypovídala o provinění daného jedince, ať už Žida, Roma, homosexuála, nebo člověka mentálně postiženého. Zároveň tato čísla nehovořila o té či oné víře. Tím, čím se oběti provinily bylo to, že se staly nepohodlnými pro nacistický režim (pro Hitlera). V případě židovského obyvatelstva byl důležitý jejich původ vztahující se na jejich prarodiče, následně jejich majetek, který byl později nacisty arizován.³⁶⁰ Každý jedinec z celkového počtu obětí proto by si proto zasloužil, aby bylo jeho jméno čteno a životní osud vyprávěn, poté co o jeho životě rozhodla cizí ruka.³⁶¹

---

³⁵⁴ BENDÁSEK, Tomáš: *Příběh rodiny Goltz*. Diplomová práce, Technická univerzita v Liberci 2020, s. 79.

³⁵⁵ Otto Goltz, in: *holocaust.cz* [online], [vid. 26.6.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/89778-otto-goltz/>.

³⁵⁶ Anna Goltz, in: *holocaust.cz* [online], [vid. 26.6.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/89777-anna-goltzova/>.

³⁵⁷ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci: k dějinám obyvatel města pod Ještědem*. Kruh autorů Liberecka, Liberec 2007, s. 214.

³⁵⁸ SEEMANN, Richard: *Ghetto Litzmannstadt 1941-1944. Dokumenty a výpovědi o životě českých židů v lodžském ghettu*. Ústav mezinárodních vztahů ve spolupráci s Terezínským památníkem, Praha 2000, s. 233.

³⁵⁹ Genocida českých Židů, in: *holocaust.cz* [online], 17.3.2021 [vid. 2.2.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/odborne-a-dalsi-texty/genocida-ceskych-zidu/>.

³⁶⁰ Norimberské zákony (1935), in: *holocaust.cz* [online], 19.8.2019 [vid. 23.1.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/holocaust/historicky-kontext/nacisticka-ideologie/norimberske-zakony-1935/>.

³⁶¹ EMMERT, František: *Holocaust*. Mladá fronta, Praha 2018, s. 9.

5.4 Osudy příbuzných Rudolfa Kraus – rodina Neumann a Pollak

Práce se v následujících dvou kapitolách bude věnovat potomkům rodiny Lažansky a Neumann, kterým byl věnován sekundární badatelský výzkum. Důvodem jejich začlenění do práce byla skutečnost, že životy rodinných příslušníků rodiny Rudolfa Kraus předčasně ukončila německá nacistická politika v polském ghettu Lodž. Mou snahou bylo zaměřit se na tyto dvě rodiny a pokusit se najít přeživší, kteří by mi byli schopni poskytnout bližší informace o rodině Rudolfa Kraus.

Rodina Neumann byla jednou z významných rodin, která po sobě v Liberci zanechala stopu. Do rozvoje Liberce přispěla nejen svým podnikatelským duchem, ale také významnými průmyslovými podniky a rodinnými stavbami, které jsou v Liberci k vidění dodnes. Kromě samotné továrny Samuela Sigmunda Neumanna se jedná o rodinné vily na dnešní Masarykově třídě a na ulici Husova.

Sprízněnost rodiny Neumann s rodinou Kraus byla skrze manželku Waltera Kraus, Ernestine, která se narodila Leopoldu Pollakovi a Marianne³⁶², rozené Neumann.

Původ rodiny Neumann se váže k významnému textilnímu továrníkovi Samuelovi Sigmundovi Neumannovi, který do Liberce přišel z Mladé Boleslavi. Zpočátku se usadil ve Mšeně (dnes část Jablonce nad Nisou), kde nejprve pracoval jako tkadlec v Herzigově továrně. Postupem času si založil vlastní manufakturu a obchod zaměřený na smíšené zboží. Díky neexistujícímu železničnímu spojení byl roku 1868 nucen přesunout tyto podniky do Liberce. V roce 1889 koupil rozsáhlou tovární budovu v Pastýřské ulici čp. 3, kterou později rozšířil o nástavbu a o rok později si nechal postavit i honosný dům.³⁶³

Po jeho smrti převzali řízení továrny jeho čtyři synové; Alois, Karl, Richard a Rudolf. Díky nejstaršímu ze synů, Aloisovi, prezidentovi liberecké Obchodní a živnostenské komory, se z podniku stal jeden z nejvýznamnějších v monarchii. Obchodu se velmi dařilo, především pánské konfekci, která se exportovala do Turecka, Persie a do zámoří. Kromě tkalcovny, která se nacházela v Liberci, byla další ve Stráži nad Nisou, skladiště bylo ve Vídni, agentura v Brně, Praze, Budapešti, Hamburku, Cařihradu a Káhiře.³⁶⁴ V době řízení podniku synem Rudolfem se obchod zmítal v krizi a v roce 1932

---

³⁶² Narodila se 1.2.1894 v Liberci.

³⁶³ KARPAS, Roman a kol.: *Knihy o Liberci*, Nakladatelství Roman Karpaš, Liberec 2022, s. 147.

³⁶⁴ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 80.

byla továrna nakonec uzavřena. Po dvou letech se pokusili o znovuoživení výroby, ale podnik znovu zkrachoval.³⁶⁵

Nejmladší ze synů, Rudolf se narodil 20. dubna 1862 v Jablonci nad Nisou. Vystudoval právnickou fakultu na Německé univerzitě v Praze.³⁶⁶ Kromě vedení podniku byl Rudolf také členem liberecké Obchodní a živnostenské komory.³⁶⁷ V roce 1893 se oženil s Olgou, rozenou Haurowitz. Manželům se narodily tři děti; Marianne, Helene a syn Franz, který se stal posledním ze spolujednatelů firmy S. S. Neumann.³⁶⁸ Rudolf Neumann zemřel na zápal plic dne 3. července 1907 v Liberci.³⁶⁹

Dcera Marianne se provdala za chemika Leopolda Pollaka, se kterým měla dvě dcery, Ernestinu a mladší Evu. S rostoucí vlnou antisemitismu odešla rodina Neumann v roce 1938 do Prahy.³⁷⁰ Od září roku 1939 bydlela Olga Neumannová, matka Marianny, na stejné adrese jako Walter Kraus s manželkou Ernou.³⁷¹

Dne 24. dubna 1942 byla Olga Neumann vypravěna transportem s označením Am, který mířil z Prahy do ghetta Terezín.³⁷² Odtud byla 19. října téhož roku deportována transportem Bw do polského vyhlazovacího tábora v Treblince.³⁷³ Z prvního transportu s počtem 1003 osob, přežilo druhou světovou válku 63 lidí, zatímco deportaci do vyhlazovacího tábora v Treblince přežily z 2002 osob jen dvě. Její dvě dcery; Marianna³⁷⁴ zahynula ve vyhlazovacím táboře Osvětim-Birkenau a Helena³⁷⁵ zahynula v polském ghettu

---

³⁶⁵ KARPAŠ, Roman a kol.: *Kniha o Liberci*, Nakladatelství Roman Karpaš, Liberec 2022, s. 147.

³⁶⁶ Archiv Univerzity Karlovy, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 1, s. 96, Matrika doktorů německé Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze (1882-1892), [online], [11.3.2023], dostupné z: <http://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/book/bo/1620699632684901/101/?lang=cs>.

³⁶⁷ BERAN, Lukáš a Vladislava VALCHÁŘOVÁ, ed.: *Industriál Libereckého kraje: technické stavby a průmyslová architektura: průvodce*. V Praze: ČVUT, Výzkumné centrum průmyslového dědictví, c2007. ISBN 978-80-01-03798-0, s. 111.

³⁶⁸ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 77, 80-81.

³⁶⁹ NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 992, matrika zemřelých Liberec Z 1895-1925.

³⁷⁰ Tamtéž, str. 80.

³⁷¹ Olga Neumannová, in: *holocaust.cz*, [online], [vid. 28.5.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/111509-olga-neumannova/>.

³⁷² Transport Am (24.04.1942 Praha -> Terezín), in: *holocaust.cz* [online], [vid. 11.07.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/en/transport/104-am-prague-terezin/>.

³⁷³ Transport Bw (19.10.1942 Terezín -> Treblinka), in: *holocaust.cz* [online], [vid. 11.07.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/en/transport/31-bw-terezin-treblinka/>.

³⁷⁴ Zahynula v Osvětim-Birkenau. Transport Bd (04.09.1942 Praha -> Terezín), in: *holocaust.cz* [online], [vid. 24.2.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/transport/113-bd-praha-terezin/>.

Transport Ev (28.10.1944 Praha -> Terezín), in: *holocaust.cz* [online], [vid. 24.2.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/transport/61-ev-terezin-osvetim/>.

³⁷⁵ Zahynula v Lodži. Transport C (26.10.1941 Praha -> Lodž), in: *holocaust.cz* [online], [vid. 24.2.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/transport/121-c-praha-lodz/>.

Lodž. Jediný, komu se z rodiny Neumann podařilo přežít byl syn Franz, který emigroval do Spojených států amerických.³⁷⁶

5.5 Osudy příbuzných Rudolfa Kraus – rodina Lažansky

Členové rodiny Lažansky se řadili mezi významné obyvatele Liberce. Nejen, že se jednalo o velmi váženou libereckou rodinu, ale také, co do počtu dětí, velmi početnou. Její členové se zásadně podíleli na libereckém kulturním a hospodářském vývoji. Význam rodiny se váže k osobě Josefa Lažansky, který se nejvíce zasadil o výstavbu židovské synagogy. Architektonickou památkou, která je odkazem po rodině Lažansky, byl velký dům s bohatou fasádou v Rumunské ulici čp. 115/5 (dříve *Bräuhofgasse*), ve kterém rodina bydlela před okupací.³⁷⁷ Mimo to je jejich rodinná hrobka považována za jednu z nejvýznamnějších, která se na libereckém židovském hřbitově nachází.³⁷⁸

Josef Lažansky³⁷⁹ se narodil 6. února roku 1839 v Kolinci.³⁸⁰ O jeho příchodu do Liberce nebyly k dispozici žádné dochované informace, zřejmě přišel za obchodem. Byl jedním z nejvýznamnějších libereckých obchodníků se sukrem a koberci a stěžejní osobností liberecké zakladatelské generace. Jako zasloužilý člen obce, zastávající několik úřadů, předsedal v komitétu na výstavbu synagogy a byl také členem finančního výboru pro její stavbu.³⁸¹ Mimo to zastával také vedoucí postavení představitelů chudinské péče a neúnavně se zasazoval o zájmy pohřebního bratrstva *Chevre kadiša* založeného roku 1864. Coby předseda židovského spolku zde zasedal tři desetiletí, díky čemuž se mu dostalo uznání a byl prohlášen za čestného člena města Liberec.³⁸²

Jak již bylo zmíněno výše, zasloužil se především o stavbu synagogy. Výstavba synagogy, k jejímuž zasvěcení došlo 24. září 1889, se stala nezapomenutelnou událostí a představenstvu, které se neúnavně zasazovalo o její výstavbu, se jistě tímto dostalo zadostiučinění. Samotné zahájení stavby bylo doprovázené potížemi, které souvisely s

---

³⁷⁶ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci: k dějinám obyvatel města pod Ještědem*. Kruh autorů Liberecka, Liberec 2007, s. 77.

³⁷⁷ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatel města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007, s. 44.

³⁷⁸ Výpis židovské obce v Liberci, Příloha 6.

³⁷⁹ Vyskytuje se i verze Laschansky.

³⁸⁰ Josef Lažansky, in: *geni.com* [online], [vid. 8.3.2023], dostupné z: <https://www.geni.com/people/Josef-La%C5%BEansky/6000000035052274446>.

³⁸¹ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci: k dějinám obyvatel města pod Ještědem*. Kruh autorů Liberecka, Liberec 2007, s. 37.

³⁸² The History of the Jews in Reichenberg (Liberec) together with Friedland (Frýdlant Čechách) and Deutsch-Gabel (Jablonné v Podještědí), in: *JewishGen* [online], [cit. 19.2.2023], dostupné z: <https://www.jewishgen.org/yizkor/bohemia/boh554.html>.

bojem mezi majiteli pozemků, na kterých byla synagoga postavena. Po vyřešení sporů se začalo pracovat na výstavbě libereckého chrámu. Židovská komunita také přispěla na stavbu mostu spojujícího ulice Rumjancevovu (dříve *Lerchenfeldgasse*) a Sokolskou (dříve *Turnerstrasse*), jemuž se dodnes přezdívá „Židovský most“, a to i přesto, že židovská komunita přispěla „pouhých“ 500 zlatých.³⁸³

Jeho společníkem ve vedení obchodní firmy se sukrem se stal jeho švagr Ignaz Hersch. Ten v roce 1867 založil manufakturu na výrobu sukna a vlnářského zboží a roku 1892 velkoobchodní firmu se sukrem a vlnářským zbožím v Krátké ulici (dříve *Andreassgasse*) čp. 38 s filiálkou v Brně. Po smrti Ignaze 15. června 1914 vedli firmu synové Julius a Hugo. Synovi Ing. Juliusovi Herschovi, velkoobchodníkovi s látkami, patřila vila na Husově ulici, kterou byl nucen se svou rodinou opustit v návaznosti na vyhlášení Norimberských zákonů, a kterou následně obýval vedoucí sudetské župy Konrad Henlein.³⁸⁴ V září roku 1946 bylo z propagandistických důvodů nacistického režimu v bývalé Henleinově vile otevřeno Muzeum nacistického barbarství.³⁸⁵

Josef Lažansky byl libereckým mecenášem a donátorem a hrdě se hlásil k židovství, to ostatně dokazuje zveřejněná inzerce v *Reichenberger Zeitung* ze dne 13. srpna 1915, týkající se jeho pozůstalosti. Josef zemřel 11. srpna 1915 na následky pyonefrózy ve věku 76 let. Ve své pozůstalosti ochotně odkázal různým libereckým spolkům a komunitám štědré peněžité dary „(přímo do vlastních rukou skupinám a spolkům): 6 000 K izraelské kulturní komunitě, 400 K izraelskému ženskému spolku, 200 K městské chudině, 200 K chudým izraelským Židům, 300 K izraelskému pěveckému spolku; skrze správu *Reichenberger Zeitung*: 300 K pro obchodní spolek, 300 K pro dobrovolný sbor hasičů, 300 K pro přírodní klub. Pozůstalí po Josefu Lažansky složili administrativě *Reichenberger Zeitung*: 100 K pro Červený kříž, 100 K pro invalidy města Liberec, 100 K na vdovské a sirotčí fondy po padlých vojácích, 200 K pro izraelské pohřební bratrstvo a 100 K pro místní židovskou chudinu“.³⁸⁶

---

³⁸³ The History of the Jews in Reichenberg (Liberec) together with Friedland (Frýdlant Čechách) and Deutsch-Gabel (Jablonec v Podještědí), in: *JewishGen* [online], [cit. 19.2.2023], dostupné z: <https://www.jewishgen.org/yizkor/bohemia/boh554.html>.

³⁸⁴ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci: k dějinám obyvatel města pod Ještědem*. Kruh autorů Liberecka, Liberec 2007, s. 42.

³⁸⁵ Henleinova vila, in: *liberecvmnulostiasoucasnosti.cz* [online], [vid. 12.07.2023], dostupné z: <https://www.liberecvmnulostiasoucasnosti.cz/1/kopie-z-v-roce-1906-vystaviste-pozdeji-zajatecky-tabor-a-dnes-prostor-tul/>. Více viz KARPAS, Roman: *Stalo se na severu Čech 1900/2000*. Liberec: Nakladatelství 555, 2001.

³⁸⁶ *Reichenberger Zeitung*, 13.8.1915, str. 10.

Co se týče Josefova osobního života; jeho první manželkou se stala Therese, rozená Hersch.³⁸⁷ V manželství se jim narodilo celkem šest dětí, nejstarší z nich Marie, dále Hugo, Karl, Rosa, Ida a nejmladší Therese. Tři děti z tohoto manželství, tj. Hugo (*1873), Karl (*1875-1876) a Rosa (*1876-1877), se nedožily více jak jednoho roku života. Dospělosti se z šesti dětí dožily pouze tři, z nich holocaust však nepřežilo ani jedno. Jejich matka Therese zemřela 8. března roku 1880. K uctění její památky byl postaven klasicizující náhrobek na židovském hřbitově v Jablonci nad Nisou.³⁸⁸

Nejstarší z dětí, dcera Marie se narodila 3. října 1871 v Liberci.³⁸⁹ V roce 1890 se provdala za Josefa Fischla, majitele obchodu s jemným prádlem určeným pro elitní klientelu. Josef měl již v době sňatku syphilis a z tohoto důvodu spolu s Marií neměli žádné potomky. V důsledku své nemoci zemřel v roce 1901 a Marie se po jeho smrti znovu neprovdala.³⁹⁰ Stejně jako její sestra Therese, žila ve Vídni, odkud byla v roce 1941 deportována transportem do Lodže, kde o rok později zemřela.³⁹¹

Druhá z dcer z Josefova prvního manželství, Ida se narodila 8. května 1878 v Liberci.³⁹² Provdala se za advokáta Salomona Bergera a žili spolu v Praze. Salomon Berger zemřel v roce 1938 na mrtvici a od této chvíle se život Idy obrátil vzhůru nohama, ostatně jako každému, který byl Norimberskými zákony označen za osobu židovského původu.³⁹³

Osud Idy byl jedním z těch, které nacistická rasová politika německého nacionálního socialismu dohnala k ukončení života formou sebevraždy. Christian Goeschel se ve své knize *Sebevražda v nacistickém Německu*³⁹⁴ věnuje historické analýze fenoménu sebevraždy, jejíž nárůst bylo možné zaznamenat v Německé říši v době druhé světové války a to především v židovské komunitě. Byla sebevražda plodem náhlé slabosti? Podle francouzského sociologa Émila Durkheima, který se této problematice věnoval na konci devatenáctého století, byla sebevražda důsledkem nezačlenění jedince do společnosti,

---

³⁸⁷ Narodila se roku 1844. Dřívější jména: Hirsch.

³⁸⁸ Náhrobek byl postaven libereckým kamenosochařem Josefem F. Elstnerem. Samotný hřbitov byl zbourán v roce 1968. Více viz JAKUBCOVÁ, Zuzana a ŠUBRTOVÁ, Jana: Pomníky lásky a smrti. K firemní produkci sepulkrálních děl na Jablonecku a Liberecku v 19. a první polovině 20. století, in: *Fontes Nissae*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2015, s. 13.

³⁸⁹ NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 984, matrika narozených Liberec N 1878-1900.

³⁹⁰ Korespondence s paní Susan Dwyer Loveridge, 16.10.2021.

³⁹¹ Marie Fischl, in: *Yad Vashem database of victims* [online], [vid. 15.1.2023], dostupné z: <https://yvng.yadvashem.org/nameDetails.html?language=en&itemId=1914853&ind=1>.

³⁹² NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 984, matrika narozených Liberec N 1878-1900.

³⁹³ Korespondence s paní Susan Dwyer Loveridge, 16.10.2021.

³⁹⁴ GOESCHEL, Christian: *Sebevražda v nacistickém Německu*. Přeložil Jiří KASL. Praha: Academia, 2021. Historie (Academia). ISBN 978-80-200-3157-0.

naopak moderní společností je spojována s nemocí. Peter Laslett Durkheimovu teorii aplikoval a tvrdil, že „*sebevražda [je] nejběžnějším ukazatelem společenské demoralizace... a představuje vztah mezi osobní disciplínou a společenským přežitím*”.³⁹⁵ Můžeme rozhodně stát za názorem, že Ida nespáchala sebevraždu, protože trpěla duševní nemocí, učinila tak, protože ji rasová politika nacistického Německa znemožnila „začlenit se do společnosti”, nacisté ji několikrát podrobovali nepříjemným psychickým výsledkům, které se týkaly nejen jejího majetku, a také podnikání jejího zesnulého manžela Salomona. Neviděla tedy jiné východisko, než ukončit svůj život vlastní rukou. Podle vzpomínek její neteře, si ve svém domě v Praze, kde stále bydlela, večer před dalším výslechem gestapa, poslala služebnou do kina a pustila si plyn.³⁹⁶

Nejmladší z dcer byla Therese, která se narodila 5. března 1880 v Liberci.³⁹⁷ Byla velmi vzdělanou ženou, nikdy nepracovala a byla ženou v domácnosti, což bylo pro tehdejší společnost zcela běžné.³⁹⁸

Většinu svého života strávila ve Vídni, kde se dne 9. září 1900 provdala za lékaře Julia Fleischer.³⁹⁹ Podle vzpomínek vnučky Dorothy Eleonore Rothman vystudoval Julius medicínu na univerzitě v Praze, kde strávil nějaký čas i v armádě.⁴⁰⁰ Poslední vídeňskou adresou byla *Leopold Müllergasse 16*. Jejich dům byl v červnu 1941 zkonfiskován.⁴⁰¹ Mezi březnem 1938 a říjnem 1942 bylo ve Vídni arizováno okolo 63 až 70 tisíci židovských bytů.⁴⁰² Manželé byli deportováni z Vídně do polského ghetta Lodž.⁴⁰³ Zde se získané informace o příčině jejich úmrtí rozchází, zatímco vnučka Dorothy E. Rothman sdělila, že byli Therese i Julius pro svůj vysoký věk zastřeleni, jejich syn Georg Julius Fleischer

---

³⁹⁵ GOESCHEL, Christian: *Sebevražda v nacistickém Německu*. Přeložil Jiří KASL. Praha: Academia, 2021. Historie (Academia), s. 14-15.

³⁹⁶ Korespondence se Susan Dwyer Loveridge, 16.10.2021.

³⁹⁷ NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 984, matrika narozených Liberec N 1878-1900.

³⁹⁸ Korespondence s paní Susan Dwyer Loveridge, 16.10.2021.

³⁹⁹ "Österreich, Niederösterreich, Wien, Matriken der Israelitischen Kultusgemeinde, 1784-1911," database with images, in: *FamilySearch* [online], [vid. 2.2.2023], dostupné z: <https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-8BK5-R5C?cc=2028320&wc=4692-DDD%3A344266501%2C344266302%2C344366301>.

⁴⁰⁰ Korespondence s paní Susan Dwyer Loveridge, 1.3.2023.

⁴⁰¹ Therese Fleischer, in: *yadvashem.com* [online], [vid.14.07.2023], dostupné z: https://yvng.yadvashem.org/index.html?language=en&advancedSearch=true&sln_value=Fletcher&sln_type=synonyms&sfn_value=George_Julius&sfn_type=synonyms.

⁴⁰² Sammelwohnungen. *Wien Geschichte Wiki: eine historische Wissensplattform der Stadt Wien* [online]. 2019 [vid. 26.6.2023]. Dostupné z: <https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Sammelwohnungen>.

⁴⁰³ Therese Fleischer, in: *Yad Vashem database of victims* [online], [vid. 2.3.2023], dostupné z: <https://yvng.yadvashem.org/nameDetails.html?language=en&itemId=1918668&ind=2>.

uvedl, že byli posláni do plynové komory. Manželé Fleischer se stali obětmi holocaustu.⁴⁰⁴ Jejich třem dětem; Carlotě, Rose, Georgu Juliusi, z původních čtyř - Eleonore, se válku podařilo přežít.⁴⁰⁵

Podle vzpomínek Dorothy E. Rothman byla Eleonore, narozená roku 1902 ve Vídni, od dětství hluchá. Vzdělávala se u soukromých učitelů a v učení jí pomáhala i její matka Therese. Elly byla i přes svůj handicap velmi inteligentní, kultivovaná a extrémně znalou dívkou orientující se v oblasti německé historie. Po tříletém vyučení se stala profesionální knihařkou. Uprostřed chřipkové epidemie plánovala Elly se svým přítelem výlet, avšak den před tímto výletem oba na nemoc zemřeli.⁴⁰⁶

Druhá dcera Rose se narodila v roce 1903 ve Vídni.⁴⁰⁷ Jejím prvním manželem se roku 1928 stal Henri Weill⁴⁰⁸, původem Švýcar, se kterým měla dceru Dorothy Eleonore⁴⁰⁹. Manželství dlouho nevydrželo, protože se v roce 1931 rozvedli a Rose se znovu provdala za Richarda Augenfeld, se kterým měla syna Johna.⁴¹⁰

Po podepsání Mnichovské dohody se Rose podařilo zařídit finanční pomoc u příbuzného Edwarda Hersch⁴¹¹, žijícího v Peorii. Jedním z pramenů se stal dopis mezi Josefem Lažansky a dcerou Marií Fischl datovaný do druhé poloviny devatenáctého století, kde byly vypsány genealogické informace o rodině Hersch. Díky tomuto dopisu, který se ocitl v rukou rodiny Fleischer, se Rose pravděpodobně podařilo úspěšně emigrovat.⁴¹² Jejich víza přišla v pravý čas, rodině se podařilo úspěšně opustit zemi a odcestovat do Itálie, odkud

---

⁴⁰⁴ Therese Fleischer, in: *Yad Vashem database of victims* [online], [vid. 2.3.2023], dostupné z: <https://yvng.yadvashem.org/nameDetails.html?language=en&itemId=1918668&ind=2>.

⁴⁰⁵ Korespondence s paní Susan Dwyer Loveridge, 16.10.2021.

⁴⁰⁶ Korespondence s paní Susan Dwyer Loveridge, 16.10.2021.

⁴⁰⁷ Rosa Weil/Augenfeld, in: *geni.com* [online], [vid. 25.5.2023], dostupné z: <https://www.geni.com/people/Rosa-Weil-Augenfeld/6000000039399675325?through=6000000035052508202>.

⁴⁰⁸ Zemřel v roce 1951.

⁴⁰⁹ Matka Susan Dwyer Loveridge.

⁴¹⁰ Narodil se v roce 1932.

⁴¹¹ Rodina Hersch (dříve Hirsch) jsou příbuznými první manželky Josefa Lažansky, Therese. Její předci přišli po pogromu v Bavorsku do Čech, kde se rodina usadila na dalších 200 let. Živili se podomním obchodem, pohostinstvím, nebo řeznictvím. Prvním doloženým je Meister Hersch, který se oženil s Ewou, neznámé příjmení za svobodna, a spolu měli syna Meiera, který se oženil s Marií, roz. Fischer. Spolu měli devět dětí, z nichž třetí z nich byl Joachim (otec Therese). I oni spolu měli devět dětí. Jedním z nich byl Leopold (nar. 1835), obchodník, který se oženil s Rose Green. Měli spolu jedno dítě; Edwarda. Později rodina emigrovala do USA, aby unikli vojenské službě. Usadili se právě v Peorii. Edward se později oženil s Minnie a právě tito dva, sponzorovali cestu Rosy Augenfeld, roz. Fleischer a její rodině, uprchnout z Vídně do Ameriky. Edward a Minnie spolu měli dvě děti, Louise a Miriam.

⁴¹² Korespondence s paní Susan Dwyer Loveridge, 1.3.2023.

dne 22. listopadu 1939 odpluli do New Yorku, kam dorazili 6. prosince. Do samotné Peorie přicestovali o tři dny později.⁴¹³

V září roku 1941 obdržela Rose poslední dopis od svých rodičů, Therese a Julia Fleischer. Rose, se díky včasné emigraci a za pomoci příbuzných, kteří dlouhodobě žili ve Spojených státech amerických, podařilo holocaust přežít. Pokojný život v emigraci jí překazila nemoc, přesněji rakovina prsu, na kterou zemřela v roce 1945, ve věku dvaadvaceti let. Její dceři Dorothy Eleonore bylo šestnáct let a synovi Johnovi pouhých dvanáct. Podle rodinných vzpomínek byl v roce 1960 z neznámých důvodů zastřelen jejich otec jejich otec Richard Augenfeld.⁴¹⁴

Jediným synem rodiny Fleischer byl Georg Julius, který se narodil 2. září 1911 ve Vídni. Své jméno si změnil na George Julius Fletcher a svůj život dožil ve Spojeném království. Zemřel v listopadu roku 2002 v Londýně.⁴¹⁵ Jako jeden ze tří přeživších z potomků rodiny Lažansky poskytl mnohé informace na *Yad Vashem*.

Poslední a nejmladší z dětí byla Carlota „Lotte“, narozená v roce 1914 ve Vídni.⁴¹⁶ Lotte se po úspěšné emigraci do Jižní Ameriky provdala za Waltera Minkus.⁴¹⁷ Podle vzpomínek vzdáleného příbuzného Waltera Minkus, opustil Walter v srpnu 1938 Vídeň se svojí sestrou Ritou⁴¹⁸ a společně emigrovali do Argentiny, kde žil jejich bratr Kurt Minkus. V březnu následujícího roku je následovala Lotte spolu s Walterovými rodiči, Emanuelem a Cecilíí. Jeho otec zemřel během samotné plavby a byl pohřben do moře. Jeho matka spolu s Lotte připluly do Uruguaye, kde se Lotte s Walterem vzali. Jejich samotný vstup do Argentiny byl nelegální.⁴¹⁹ Podle dochovaných vzpomínek neměli Lotte s Walterem žádné děti, protože Lotte několikrát potratila.⁴²⁰

Josef Lažansky se nedlouho po smrti první manželky znovu oženil dne 17. května 1881.⁴²¹ Druhou manželkou se stala Anna Gerson⁴²², která pocházela z Drážďan.⁴²³ Za

---

⁴¹³ Korespondence s paní Susan Dwyer Loveridge, 16.10.2021.

⁴¹⁴ Korespondence s paní Susan Dwyer Loveridge, 16.10.2021.

⁴¹⁵ Georg Julius Fleischer, in: *geni.com* [online], [vid. 22.2.2023], dostupné z: <https://www.geni.com/people/George-Georg-Fletcher/600000035053010830?through=600000039399675325>.

⁴¹⁶ Lotte Minkus, in: *geni.com* [online], [vid. 22.5.2023], dostupné z: <https://www.geni.com/people/Lotte-Minkus/600000099234647862?through=600000039399675325>.

⁴¹⁷ Narozen v roce 1911 ve Vídni a zemřel v 80. letech na Parkinsonovu chorobu v Argentině.

⁴¹⁸ V jiných dokumentech nalezeno jméno Theresa Minkus (1907-1971).

⁴¹⁹ Korespondence s panem Raymondem Davidem Minkusem, 27. 3. 2023.

⁴²⁰ Korespondence s paní Susan Dwyer Loveridge, 16. 10. 2021.

⁴²¹ NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 988, matrika oddaných Liberec O 1865-1899.

⁴²² Varianta jména: Anna Gershon.

⁴²³ Zemřela v roce 1929.

zmínění stojí věk Anny Gerson, které bylo v době sňatku pouhých jednadvacet let. Josefova nová rodina se opět rozrostla a ve druhém manželství se narodilo pět dcer; Elisabeth, Helene, Klara, Getrud⁴²⁴ a Adele⁴²⁵.

Prvorozenou dcerou z druhého manželství byla Elisabeth, která se narodila 3. června 1882 v Liberci.⁴²⁶ V roce 1913 se provdala za Waltera Siegfrieda Ostheim, který byl spolujatelem textilního obchodu s látkami Daniela Bernstein.⁴²⁷ Elisabeth se narodila od svého manžela Waltera⁴²⁸ nacistického řádění dožila a stala obětí holocaustu. Dne 10. června 1942 byla deportována transportem AAh, mířícího do polského Ujazdowa.⁴²⁹ Z celkového počtu 1 tisíce osob se konce války dožily jen 3.⁴³⁰

V Liberci dne 7. ledna 1907 se manželům Ostheimovým narodila jediná dcera Hilde Julie.⁴³¹ Po absolvování reformního reálného gymnázia (dnešní Gymnázium F. X. Šaldy) a uměleckoprůmyslové školy Severočeského průmyslového muzea, byla od roku 1931 zaměstnána ve firmě *Johann Liebig & Company*, kde pracovala na pozici textilní kreslířky.⁴³²

V roce 1936 se provdala za svého spolupracovníka Wilibalda Ettrich. Vzhledem k nežidovskému původu jejího manžela se jednalo o případ nábožensky smíšeného manželství, které se později promítlo i do rasového stíhání obou manželů. Po dobu okupace byli oba manželé z rasových důvodů pronásledováni gestapem. Díky svému židovskému původu byla z liebiegovského podniku propuštěna a roku 1943 byla nasazena na nucenou práci v liberecké textilní firmě na odpadkové závody *Sickert & Company*.⁴³³

---

⁴²⁴ NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 984, matrika narozených Liberec N 1878-1900.

⁴²⁵ Narodila se 27.3.1891 v Liberci.

NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 984, matrika narozených Liberec N 1878-1900.

⁴²⁶ NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 984, matrika narozených Liberec N 1878-1900.

⁴²⁷ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci: k dějinám obyvatel města pod Ještědem*. Kruh autorů Liberecka, Liberec 2007, s. 44.

⁴²⁸ Zemřel 14.9.1932 v Liberci.

⁴²⁹ Alžběta Ostheimová, in: *holocaust.cz* [online], [vid. 22.4.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/147454-alzbeta-ostheimova/>.

⁴³⁰ Transport AAh (10.06.1942 Praha -> Ujazdow), in: *holocaust.cz* [online], [vid. 27.2.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/transport/74-aah-praha-ujazdow/>.

⁴³¹ NA, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 985, matrika narozených Liberec N 1900-1915.

⁴³² VÚA Praha, Ministerstvo národní obrany, osobní spis účastníka národního boje za osvobození „255“, 43430/68, Ettrichová Hilde.

⁴³³ VÚA Praha, Ministerstvo národní obrany, osobní spis účastníka národního boje za osvobození „255“, 43430/68, Ettrichová Hilde.

V polovině ledna roku 1945 bylo rozhodnuto, že budou do terezínského ghetta deportováni osoby ze smíšených manželství, tj. židovsko-árijských. Internováni byli osoby z Německa, Rakouska a Protektorátu Čechy a Morava. Měly být nasazeny do pracovního procesu a nahradily pracovní síly podzimních transportů. Od ledna do poloviny dubna bylo do ghetta Terezín deportováno celkem 5 736 osob.⁴³⁴ Jednou z nich byla i Hilde Julie, který byla 1. března 1945 byla převezena transportem XIX/12 z Ústí nad Labem do terezínského ghetta, odkud byla nakonec osvobozena Rudou armádou. Těžká nucená práce a podmínky, ve kterých se ocitla, se podepsaly na jejím zdraví, proto možnost vrátit se po osvobození do práce bylo možné až v roce 1957. Nastoupila do svého původního zaměstnání, v té době do nově vzniklého národního podniku Textilana, odkud roku 1963 odešla do invalidního důchodu.⁴³⁵

Hildin manžel Wilibald se narodil 2. dubna 1907 ve Vrchlabí do německé katolické rodiny.⁴³⁶ Podle vzpomínek se mu, vzhledem k jeho nežidovskému vyznání, říkalo *Christian*.⁴³⁷ Po absolvování uměleckoprůmyslové školy v Jablonci nad Nisou, nastoupil na vojenskou prezenční službu a po jejím ukončení začal pracovat jako návrhář textilního tisku ve firmě *Johann Liebieg & Comp.*⁴³⁸

Po sňatku s Hilde Julií a následném obsazení Liberce nacisty čelil rasovému pronásledování, protože se odmítl rozvést. Po celou dobu nacistické okupace byli manželé vystaveni neustálému pronásledování. Jak Wilibaldovi, tak i jeho ženě bylo zakázáno v Liberci bydlet. Na příkaz Říšské kulturní komory v Berlíně přišel v roce 1942 o své zaměstnání v liebiegovském podniku a jako politicky nespolehlivý člověk se nestal příslušníkem německé armády. Začal pracovat jako pomocný dělník, následně byl nasazen k těžké pozemní práci v Liberci.⁴³⁹ V době války vlastnil byt v Horním Hanychově čp. 65, kde pravděpodobně bydlel spolu s Hilde Julií.⁴⁴⁰

---

⁴³⁴ BLODIG, Vojtěch: Poslední transporty a konec války v Terezíně, in: *holocaust.cz* [online], 23.8.2019 [vid. 24.3.2019], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/ghetto-terezin/posledni-transporty-a-konec-valky-v-terezine/>.

⁴³⁵ VÚA Praha, Ministerstvo národní obrany, osobní spis účastníka národního boje za osvobození „255“, 43430/68, Ettrichová Hilde.

⁴³⁶ VÚA Praha, Ministerstvo národní obrany, osobní spis účastníka národního boje za osvobození „255“, 43429/68, Ettrich Vilibald.

⁴³⁷ Korespondence s paní Susan Dwyer Loveridge, 31.3.2023.

⁴³⁸ VÚA Praha, Ministerstvo národní obrany, osobní spis účastníka národního boje za osvobození „255“, 43429/68, Ettrich Vilibald.

⁴³⁹ VÚA Praha, Ministerstvo národní obrany, osobní spis účastníka národního boje za osvobození „255“, 43429/68, Ettrich Vilibald.

⁴⁴⁰ Gertrud Krausová, in: *holocaust.cz* [online], [vid. 11.07.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-dokumentu/dokument/382580-krausova-gertruda-nezpracovano/>.

Dne 16. listopadu 1944 byl gestapem předán do zajateckého tábora ve Frýdlantě. Jako příčina jeho zatčení byla uvedena již výše zmíněná rasová perzekuce díky židovskému původu jeho manželky. V táboře pracoval nejčastěji v kamenolomech, v lesích a na stavbě krytů spolu s ruskými a francouzskými vojenskými zajatci a politickými vězni. Ze zajateckého tábora byl nakonec osvobozen Rudou armádou. Po konci války se vrátil do Liberce a nastoupil na svoje původní zaměstnání, v té době již do národního podniku Textilana, v němž pracoval do roku 1967, poté odešel do důchodu.⁴⁴¹

V dostupných dokumentech Hilde Julie a Wilibalda Ettrich z roku 1968 byl vznesen nárok podle § 8 zák. č. 255/1946 Sb., týkající se osvědčení o účasti v boji za národní osvobození. Toto osvědčení bylo nakonec uznáno pouze Wilibaldovi. Podle § 24 odst. 2 dekretu prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. byl Wilibald označen za osobu, které po prokázání politické oběti, nebo oběti rasové perzekuce, mohl být navrácen majetek z národní správy.⁴⁴²

Osud Hilde Julie byl pro nás zajímavý tím, že jako jediná z výše zmíněných členů rodiny Lažansky, a tedy i přeživších členů, dožila společně se svým manželem svůj život v Liberci.⁴⁴³

Problematika poválečného osudu židovského obyvatelstva v Československu je téma, kterému není věnována v historii příliš velká pozornost a toto téma má stále co nabídnout.⁴⁴⁴ Nejobtížnější integrace do společnosti byla pro „německé Židy“, protože represe se obrátila na odpor vůči „všemu německému“; úřady jim mnohdy přisoudily německou identitu, i když se s ní dotyční mnohdy ani neztotožňovali a na místo žluté Davidovy hvězdy museli nosit bílou pásku. Diskriminační represe pro mnohé obyvatele válkou neskončily. Aby jim bylo navráceno československé státní občanství museli prokázat svoji loajalitu a státní spolehlivost vůči státu, což se v případě Hilde Julie a Wilibalda podařilo. Mluvit německy nebo jidiš bylo v této době bráno jako důkaz neloajálnosti vůči republice a na důkaz svého češství si proto lidé po válce často změnila svá německy znějící příjmení na česká. Zda to byl případ manželů Ettrichových zatím nebylo zjištěno.⁴⁴⁵

---

⁴⁴¹ VÚA Praha, Ministerstvo národní obrany, osobní spis účastníka národního boje za osvobození „255“, 43429/68, Ettrich Vilibald.

⁴⁴² VÚA Praha, Ministerstvo národní obrany, osobní spis účastníka národního boje za osvobození „255“, 43429/68, Ettrich Vilibald.

⁴⁴³ Výpis židovské obce v Liberci, Příloha 6.

⁴⁴⁴ Více viz von ARBURG, Adrian: Tak či onak. Nucené přesídlení v komplexním pojetí poválečné sídelní politiky v českých zemích, in: *Soudobé dějiny*, 2003, X (3), s. 253-292.

⁴⁴⁵ Poválečnému osudu židovského obyvatelstva v Československu se věnovala ve své diplomové práci Linda Skrbková. Viz, in: SKRBKOVÁ, Linda: *Děti z Liberce v tzv. konečném řešení židovské otázky*. Diplomová práce, Technická univerzita v Liberci 2022, s. 72-73.

Příkladem, kde došlo ke změně příjmení, se stal syn výše zmíněného libereckého libereckého lékaře Siegfrieda Freund, Ludvík Freund. Své jméno si změnil na Ludvík Frejka. Narodil se v Liberci v roce 1904 do rodiny lékaře, jemuž jsme věnovali v dřívější kapitole, jakožto jedné z dalších osob, která bydlela v ulici Nádražní 18. Ludvík jako jediný z rodiny Freund přežil, jeho sestra Marianne⁴⁴⁶ byla deportována stejným transportem B jako většina liberecké elity. Smutný osud postihnul i samotného Ludvíka Frejku o pár let později, kdy byl zatčen a odsouzen k trestu smrti v politickém procesu s Rudolfem Slánským.⁴⁴⁷

V roce 1968 byla libereckou adresou manželů Ettrich ulice Klicperova, dům s číslem 9.⁴⁴⁸ Vzhledem k hrůzám a zničenému zdraví z koncentračního a pracovního tábora, kterým si manželé Ettrichovi museli během války a perzekuce projít, neměli žádné potomky.⁴⁴⁹

Svůj život dožili v Liberci, kam se znovu přihlásili až v roce 1947. Kde však bydleli v blízké době po válce, se zatím zjistit nepodařilo.⁴⁵⁰ Jak silné a emotivní rozhodnutí, vrátit se do Liberce a čelit kromě vzpomínek, také národnostní perzekuci, to muselo pro Hilde Julii a Wilibalda být, si dnes jen stěží dokážeme představit. Smutnější byla o to zpráva, že ze tří příbuzných-přeživších, tj. George Julius, Carlota a Rose s nimi nebyl nikdo v kontaktu, za což pravděpodobně mohlo poválečné rozdělení světa „železnou oponou“.⁴⁵¹

Naproti tomu Anna Rosenbach, dcera advokáta a soudního tlumočníka Jaroslava a Blanky Rosenbach, která se také stala jednou z obětí rasové perzekuce ze strany německého okupačního režimu, a která se konce války dožila, se do Liberci nikdy natrvalo nevrátila. Svůj život pravděpodobně dožila na území Izraele, kam odcestovala spolu s manželem v roce 1948.⁴⁵²

Největší změny na skladbě obyvatelstva nastaly v pohraničí, kde bylo původní německé obyvatelstvo postupně donuceno k odsunu, který probíhal okamžitě po skončení války. Zprvopočátku probíhaly živelné tzv. divoké odsuny, to znamenalo, že lidé byli ze

---

⁴⁴⁶ Marianne Lindtová, in: *holocaust.cz* [online], [vid. 11.07.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/142495-marianne-lindtova/>.

⁴⁴⁷ O rodině Siegfrieda Freund, viz in: PORTMANN, Kateřina a ROHLÍČKOVÁ, Veronika: *Osud rodiny lékaře Siegfrieda Freund*. Nепublikovaný text.

⁴⁴⁸ VÚA Praha, Ministerstvo národní obrany, osobní spis účastníka národního boje za osvobození „255“, 43430/68, Ettrichová Hilde.

⁴⁴⁹ Korespondence s paní Susan Dwyer Loveridge, 31.3.2023.

⁴⁵⁰ Výpis židovské obce v Liberci, Příloha 6.

⁴⁵¹ Korespondence s paní Susan Dwyer Loveridge, 31.3.2023.

⁴⁵² Anna Rosenbachová, in: *rosenbachovavila.cz* [online], [vid. 27.6.2023], dostupné z: <https://www.rosenbachovavila.cz/anna-rosenbachova>. (O rodině Rosenbach viz PORTMANN, Kateřina: „Místa paměti.“ Po stopách bývalých libereckých spoluobčanů. Příběh Anny Rosenbachové a její rodiny, in: *Fontes Nissae*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2018.)

země vypuzeni ještě před podepsáním transferu během postupimské konference v srpnu 1945. Během tohoto odsunu bylo vysídleno více než 58 tisíc osob.⁴⁵³ Na konci války zde žilo více než 3 miliony obyvatel považovaných za Němce a hlásících se k německé národnosti. Židé, kteří byli Norimberskými zákony označeny za Židy, a kteří přežili holocaust, tak museli čelit dalšímu odmítnutí a diskriminaci, zvláště pokud se hlásili k německé národnosti (sčítání lidu 1930) a mluvili německým jazykem. První tzv. organizovaný (legální) odsun byl uskutečněn 28. ledna 1946.⁴⁵⁴ Během tohoto transferu bylo z Československa vysídleno okolo 2 milionů osob.⁴⁵⁵ Odsunu z poválečného Československa se tak mohli vyhnout tři skupiny obyvatel německého původu: osoby ze smíšených manželství, specialisté a antifašisté. Nejvýraznější skupinou byli specialisté, kteří byli vyloučeni z odsunu z hospodářských důvodů, to byl případ i Hilde Julie a Wilibalda, kteří se odsunu vyhnuli právě z tohoto důvodu.⁴⁵⁶

Co do počtu smíšených manželství bylo v Liberci registrováno 436 manželství tzv. smíšeného typu, která požadovala navrácení československého občanství. Mezi nimi byla i Hilde Julie s manželem Wilibaldem. Poslední skupinou, která se mohla vyhnout odsunu, byli antifašisté. Za antifašisty byly označeny osoby, které se hlásily k předválečné německé sociální demokracii a nebo ke komunismu. Získat tento status nebylo nic lehkého a nebylo zaručeno, že dotyčný nebude vystaven represivním opatřením.⁴⁵⁷ Pro mnohé se tak stalo vystěhování jedinou možností, jak uniknout útlaku.

Další dcerou Josefa Lažanskyy z jeho druhého manželství, byla Helene „Helly“, která se narodila 21. května 1883 v Liberci.⁴⁵⁸ Byla jednou z dcer, která svůj život prožila v Liberci. Provdala se za Otty Freund⁴⁵⁹, který byl vlastníkem liberecké firmy *Freund & Münster*, jehož podnik se zaměřoval na obchod se sukrem.⁴⁶⁰ Helene byla

---

⁴⁵³ MELANOVÁ, Miloslava a kol.: Českým městem (1945-1990), in: *Liberec*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2017, s. 333.

⁴⁵⁴ Tamtéž, str. 333.

⁴⁵⁵ PORTMANN, Kateřina: „Jednou Němec, vždycky Němec“ - německy mluvící obyvatelstvo v Československu po druhé světové válce, in: PAŽOUT, Jaroslav; PORTMANN, Kateřina (eds.): „*Nechtění*“ *spoluobčané. Skupiny obyvatel perzekuovaných či marginalizovaných z politických, národnostní, náboženských i jiných důvodů v letech 1945-1989*. Ústav pro studium totalitních režimů - Technická univerzita v Liberci, Liberec 2018, s. 28-34.

⁴⁵⁶ MELANOVÁ, Miloslava a kol.: Českým městem (1945-1990), in: *Liberec*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2017, s. 333.

⁴⁵⁷ Tamtéž, str. 333.

⁴⁵⁸ NA Praha, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 984, matrika narozených Liberec N 1878-1900.

⁴⁵⁹ Zemřel 11.5.1926 v Liberci.

⁴⁶⁰ ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci: k dějinám obyvatel města pod Ještědem*. Kruh autorů Liberecka, Liberec 2007, s. 44.

deportována transportem Au⁴⁶¹, a to nejprve do terezínského ghetta, odkud byla zhruba rok po té převezena transportem Ds⁴⁶², který směřoval do vyhlazovacího tábora Osvětim-Birkenau. S největší pravděpodobností poslána do plynové komory.⁴⁶³

Manželům Freund se narodily dvě dcery Gertrude a Věra. Prvorozená dcera Gertrude se narodila 7. prosince 1906 v Liberci.⁴⁶⁴ Dne 21. května 1929 se provdala za Waltera Gutwillig.⁴⁶⁵ Jejich manželství s Walterem zůstalo bezdětné. Gertrude se židovskému pronásledování nevyhnula a dne 22. prosince 1942 odjela transportem s označením Ck do terezínského ghetta.⁴⁶⁶ Z jejího úmrtního listu bylo možné vyčíst, že bydlela na stejném místě společně se svojí matkou Helene, tj. E III, pokoj číslo 210, zatímco její sestra Věra byla umístěna v L 318.⁴⁶⁷ S největší pravděpodobností ne proto, že by sama byla dítětem (narodila se v roce 24. srpna 1912 v Liberci), ale protože v tomto domově působila jako vychovatelka.⁴⁶⁸

Objekt L 318 byl domov pro nejmladší děti ve věku od čtyř do devíti let.⁴⁶⁹ Mladší děti v ghettu i nadále chodily do školy a večer byly navraceny ke svým matkám.⁴⁷⁰ Děti a mládež byli rozděleni podle věku do pokojů - domovů po dvaceti až třiceti dětech, z nichž každý byl očíslován. Domov L 318 byl specifický tím, že zde děti, jak české, tak německé národnosti žily společně, do jednotlivých pokojů se však dělily dle jazyka.⁴⁷¹ Z celkového počtu 78 libereckých dětí, prošlo 62 terezínským ghettem. Věková hranice se různě lišila, nejméně byla zastoupena nejnižší věková hranice, to ostatně dokazuje fakt, že židovským

---

⁴⁶¹ Transport Au (15.05.1942 Praha -> Terezín), in: *holocaust.cz* [online], [vid. 27.2.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/transport/108-au-1-praha-terezin/>.

⁴⁶² Transport Ds (18.12.1943 Terezín -> Osvětim-Birkenau), in: *holocaust.cz* [online], [vid. 27.2.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/transport/43-ds-terezin-osvetim/>.

⁴⁶³ Helena Freundová, in: *holocaust.cz* [online], [vid. 28.4.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obet/85957-helena-freundova/>.

⁴⁶⁴ Gertrude Gutwillig, in: *geni.com* [online], [vid. 28.4.2023], dostupné z: <https://www.geni.com/people/Gertrude-Gutwillig/6000000024449837909?through=6000000014528134541>.

⁴⁶⁵ O jeho životě mi poskytl mnohé informace pan Rob Pearman, který je manželem Walterovi dcery Michelle Růženy Pearman (rozená Galatová/Gutwilligová).

⁴⁶⁶ Transport Ck (22.12.1942 Praha -> Terezín), in: *geni.com* [online], [vid. 28.4.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/transport/131-ck-praha-terezin/>.

⁴⁶⁷ Gertrude Gutwillig (Galat), in: *geni.com* [online], [vid. 24.2.2023], dostupné z: in: *holocaust.cz* [online], [vid. 27.2.2023], dostupné z: <https://www.geni.com/people/Gertrude-Gutwillig/6000000024449837909>.

⁴⁶⁸ Věra Pick (Freund), in: *geni.com* [online], [vid. 24.2.2023], dostupné z: in: *holocaust.cz* [online], [vid. 27.2.2023], dostupné z: <https://www.geni.com/people/V%C4%9Bra-Pick/6000000022159154214?through=6000000024449837909>.

⁴⁶⁹ KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, Humanitas, str. 130-132.

⁴⁷⁰ Toulky Terezínem, in: *vedem-terezin.cz* [online], [vid. 24.3.2023], dostupné z: <http://vedem-terezin.cz/toulky/11.html>.

⁴⁷¹ KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, Humanitas, str. 132-133.

matkám bylo mateřství a rození dětí zakázáno, a některé se v důsledku války a na základě Norimberských zákonů bály přivádět na svět další potomky, nejvíce byly zastoupeny děti ve věkové hranici od 11 do 20 let.⁴⁷²

Getrude onemocněla plicní tuberkulózou a následnou příčinou úmrtí bylo uvedeno degenerativní onemocnění srdečního svalu. Zemřela 23. června 1943 v terezínském ghettu.⁴⁷³ Z Terezína byly v září vypraveny dva transporty na východ do tzv. *Familienlageru* v Osvětim-Birkenau, které se od ostatních transportů lišily jistými privilegii; lidé nebyli po příjezdu selektováni, rodiny od sebe nebyly rozděleny, vězňům z terezínského ghetta nebyla vyholena hlava a dětem bylo dovoleno pobývat na dětském bloku. V těchto dvou transportech bylo celkem deportováno 5 tisíc osob. V prosinci 1943 do května následujícího roku přibýlo do rodinného tábora dalších 12 500 vězňů, mezi nimiž byla i Věra s manželem.⁴⁷⁴ Zda měli manželé Pick dítě se zatím zjistit nepodařilo.

Jediný, komu se podařilo přežít nacistické řádění je Klara, narozena 23. června 1884 v Liberci.⁴⁷⁵ Dne 19. února 1905 se provdala za inženýra Desideria Schatze⁴⁷⁶, který se podle vzpomínek pohyboval v textilním průmyslu, a kromě toho, že navrhoval textilní stroje, také vlastnil několik továren. Klara se s Desideriem seznámila v Žitavě, kde se také následně usadili.⁴⁷⁷

Manželům se narodili dva synové; starší Erwin⁴⁷⁸ a mladší syn Friedrich⁴⁷⁹. Podle vzpomínek se syn Erwin v roce 1925 oženil, poté do manželského svazku vstoupil ještě třikrát a také zplodil mnoho potomků. Mladší ze synů, Friedrich se oženil, měl dceru a syna a oba údajně po nějakou dobu žili v Curychu. Klara a Desiderius byli několikrát vězněni pro daňové úniky. V návaznosti na jejich nelehkou situaci se rozhodli uprchnout do Německa, poté do Prahy.⁴⁸⁰ V roce 1937 byla adresa rodiny Schatz v Praze U Smaltovny čp. 37 a podle

---

⁴⁷² SKRIBKOVÁ, Linda: *Děti z Liberce v tzv. konečném řešení židovské otázky*. Diplomová práce, Technická univerzita v Liberci 2022, str. 62.

⁴⁷³ Gertrude Gutwillig, in: *geni.com* [online], [vid. 24.2.2023], dostupné z: <https://www.geni.com/people/Gertrude-Gutwillig/6000000024449837909>.

⁴⁷⁴ Terezínský rodinný tábor v Osvětim-Birkenau (1943), in: *holocaust.cz* [online], [vid. 26.6.2023], dostupné na: <https://www.holocaust.cz/dejiny/ghetto-terezin/deportace-terezin/terezinsky-rodinny-tabor-v-osvetimi-birkenau-1943/>.

⁴⁷⁵ NA Praha, fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích, inv. č. 984, matrika narozených Liberec N 1878-1900.

⁴⁷⁶ Narodil se 27. března 1875 v Segedíně.

⁴⁷⁷ Korespondence s paní Susan Dwyer Loveridge, 16.10.2021.

⁴⁷⁸ Narodil se 27. září 1907 v Žitavě.

⁴⁷⁹ Narodil se 7. září 1909 v Žitavě.

⁴⁸⁰ Korespondence s paní Susan Dwyer Loveridge, 16.10.2021.

shromážděných informací patřil dům rodině Morawetz.⁴⁸¹ Nakonec v roce 1939 utekli do Budapešti, kde museli více než sedmnáckrát změnit svoji adresu. Manželé Schatz zemřeli přirozenou smrtí v Budapešti, Klara zemřela v roce 1968.⁴⁸²

Druhé nejmladší z dcer Getrud, manželce Rudolfa Kraus, byla věnována předchozí kapitola.

Nejmladší z potomků rodiny Josefa Lažansky byla Adele, přezdívaná „Adi“, která se narodila 27. března 1891.⁴⁸³ Hlásila se k židovství, za svůj život se nikdy neprovdala a neměla děti. Živila se jako soukromnice fotografka v Praze, a to do doby, než ji německé zákony odepřely tuto činnost vykonávat. V dostupných záznamech byla jejím posledním bydlištěm před deportací adresa na Senovážném náměstí čp. 12, Praha II.⁴⁸⁴

Dne 22. září 1941 došlo k jejímu zadržení, protože se procházela po nábřeží, kde již v té době měli Židé zakázáno chodit. Byla na ni uvalena pokuta 2 000 korun a v případě nezaplacení měla být zadržena do vazby po dobu jednoho týdne. Jejím zastupujícím advokátem se stal židovský právní zástupce Bedřich Mautner. K názorné ukázce jak absurdní zákony v té době byly, zde bude citován odvolací list, vznesený Adele, který zaslala Zemskému úřadu v Praze. *„Dne 22. září 1941 odebrala jsem se z levého břehu Vltavy přes Hlávkův most na pravý břeh a chtěla jsem jít do Berlínské třídy k mé sestře [Alžbětě Ostheimové]. Zamýšlela jsem proto jít malý kus cesty po Švehlově nábřeží a pak Klimentskou ulicí do Berlínské třídy. Šla jsem dosti rychle, nikoliv jako na procházku. Pokud jest mně známo, jest židům policejně zakázáno prodlévati na nábřežích a toto slovo „prodlévati“ /verweilen/ jest v onom policejním nařízení výslovně uvedeno. Jsem názoru toho, že dle striktní interpretace tohoto nařízení znamená „prodlévati“ procházeti se, seděti na lavicích a vůbec jíti za účelem poměrně delšího prodlévání. Jsem však toho přesvědčení, že rychle přecházeti malý kus nábřeží neznamena prodlévati a není proto zakázáno. Jsem úplně zachovalá, nikdy jsem proti žádnému zákonu nebo nařízení neprohřešila a obzvláště přísně zachovávám veškeré předpisy týkající se židů. Jest proto dle mého názoru trestní nález proti mně vyslovený a nezákonný a pak příliš přísný.*

---

⁴⁸¹ Korespondence s panem Davidem Lewinem, 21.10.2020-25.10.2020, Search and Unite. *Holocaust History - A People's History with Survivor and Liberator Stories, Art, and Photos - Remember.org - The Holocaust History - A People's and Survivor History. Completed Search: SCHATZ Family from Czechoslovakia, Hungary and Austria*, in: *Search&Unite.com* [online]. Dostupné z: <http://remember.org/unite/schatz.htm>.

⁴⁸² Korespondence s paní Susan Dwyer Loveridge, 16.10.2021.

⁴⁸³ Adéla Lažanská, in: *holocaust.cz* [online], [vid. 28.4.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/104586-adela-lazanska/>.

⁴⁸⁴ NA, fond Policejního ředitelství v Praze, 1941-1950, sign. L 703/2 Lažanská Adéla.

Kladu svým v přiložené plné moci vykázaným právním zástupcem odvolací návrh: slavný Zemský úřade račiž trestní nález na rubru uvedený zrušiti, in eventum navrhuji, aby pokuta byla značně snížena a to hlavně z toho důvodu, že jsem nemajetná a budu v budoucnosti odkázána na podpory.

S druhé strany nemohu si však vazbu odpykati, poněvadž jsem 50 roků stará a stále churava. In eventum prosím, aby snížená pokuta byla vyslovena podmíněčně s osvědčovací lhůtou, poněvadž jsem úplně zachovalá.

V Praze, dne 23. září 1941. ''⁴⁸⁵

Na základě článku 2. a 3. odst. I. zákona o organizaci politické správy ze dne 14. července 1927 č. 125 Sb., bylo Židům zakázáno trávit čas na vltavských březích mezi Železničním a Hlávkovým mostem.⁴⁸⁶ Nicméně dne 2. ledna 1942 byla pokuta zaplácena, odkud Adi peníze vzala, se zjistit nepodařilo.⁴⁸⁷

Podle vzpomínek Geoga Juliuse Fletchera se Adele stala obětí tzv. „*horsey game*“⁴⁸⁸ v koncentračním táboře blízko Lublaně, v Izbici.⁴⁸⁹ Adi byla deportována transportem W, dne 8. února 1942 z Prahy do terezínského ghetta, kam bylo deportováno celkem 1002 osob, z nichž přežilo pouhých 81.⁴⁹⁰ Mezi nimi byla i Adi, která byla měsíc později téhož roku přemístěna transportem Ab směřujícím do jednoho z největších tranzitních ghatt - Izbica.⁴⁹¹ Do polského ghetta byly vypraveny celkem tři transporty s označením Aa, Ab a transport Aq.⁴⁹² Celkem byl deportován jeden tisíc osob. Okamžitě po příjezdu byli lidé rozřazeni, někteří byli nasazeni na práci na stavbě, část jich dobývala rašeliny, někteří muži byli odvezeni do Janowic, protože v Izbici nebylo mnoho možností pracovního nasazení vězňů a část byla odvedena do táborů nucených prací v blízkém okolí. Deportovaní, především tedy Židé ze zahraničních transportů, byli umístěni do zpusťosených

---

⁴⁸⁵ NA, fond Policejního ředitelství v Praze, odvolání proti trestnímu nálezu, 1941-1950, sign. L 703/2 Lažanská Adéla.

⁴⁸⁶ Prezidium ministerské rady - Záležitosti Židů - organizace, náboženské společnosti, vládní nařízení týkající se Židů aj., 1921-1942, sign. 1590, in: *holocaust.cz* [online], [15.2.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/database-dokumentu/dokument/121141-zakaz-prodlevani-zidu-na-brezich-vltavy-v-praze/>.

⁴⁸⁷ NA, fond Policejního ředitelství v Praze, 1941-1950, sign. L 703/2 Lažanská Adéla.

⁴⁸⁸ Nepodařilo se mi zjistit, co to znamená.

⁴⁸⁹ Adele Lažanská, in: *Yad Vashem database of victim* [online], [vid. 10.2.2023], dostupné z: https://yvng.yadvashem.org/index.html?language=en&advancedSearch=true&sln_value=Fletcher&sln_type=synonyms&sfm_value=George%20Julius&sfm_type=synonyms.

⁴⁹⁰ Transport W (08.02.1942 Praha → Terezín), in: *holocaust.cz* [online], [vid. 27.2.2023], <https://www.holocaust.cz/transport/563-w-praha-terezin/>.

⁴⁹¹ NA, fond Policejního ředitelství v Praze, 1941-1950, sign. L 703/2 Lažanská Adéla.

⁴⁹² Transport s označením Ab byl z Terezína vypraven 17.3.1942. Transport Aa 11.3.1942 a transport Aq 27.4.1942.

a opuštěných domů po původních majitelích. Deportační akce u Izbice byly násilného charakteru, které vždy doprovázely vraždy přímo na ulicích, v domech, na cestě k vlaku, nebo přímo v domech. Většina vězňů z českých transportů byla okamžitě poslána do vyhlazovacích táborů v Belžecu nebo Sobiboru.⁴⁹³ Ani Adi svému osudu neunikla a stala se obětí holocaustu.⁴⁹⁴ Z transportu Ab, ve kterém se nacházela i Adi, se konce války dožily pouze tři osoby.⁴⁹⁵

Ze všech osmi dětí rodiny Lažansky přežila židovské pronásledování pouze dcera Klara Schatz, společně s manželem Desidorem, jejich synové Erwin a Friedrich Schatz; děti Therese Fleischer - Georg Julius Fletcher (Fleischer), Carlota Minkus, Rosa Augenfeld a dcera Elisabeth Ostheim - Hilde Julie Ettrich, společně s manželem Wilibaldem. Hilde s manželem se jako jediní po válce vrátili do Liberce.

Rodina Lažansky byla početnou a rozvětvenou rodinou, ale šance na přežití byla i pro ně velmi mizivá a její potomci žili před válkou v Liberci, v Praze, ve Vídni a Žitavě. Ti, kteří žili svými rodinami v Liberci se v návaznosti na dění v pohraničí přestěhovali do Prahy. Všichni potomci, kterým se podařilo včas emigrovat, o sobě věděli a podíleli se o rodinnou historii a i nadále židovskou víru praktikovali.⁴⁹⁶

---

⁴⁹³ Izbica, in: *Pinkas Synagogue* [online], [vid. 17.5.2023], dostupné z: <https://pinkas.jewishmuseum.cz/cs/cesty-bez-navratu/polsko/izbica>.

⁴⁹⁴ Izbica, in: *Pinkas Synagogue* [online], [vid. 17.5.2023], dostupné z: <https://pinkas.jewishmuseum.cz/cs/cesty-bez-navratu/polsko/izbica>.

⁴⁹⁵ KLEMENTOVÁ, Táňa: *Poslední nástupiště. Brněnské transporty židů v letech 1941-1945*. Diplomová práce, Masarykova univerzita v Brně 2010, str. 64-65.

⁴⁹⁶ Korespondence s paní Susan Dwyer Loveridge, 19.5.2023.

6 Závěr

Na téma holocaustu a tzv. konečného řešení židovské otázky bylo napsáno již mnoho titulů, přesto není stále plnohodně probádané (bavíme-li se o příbězích jednotlivých rodin, které byly Norimberskými zákony označeny za Židy). Na tuto problematiku narážíme i mimo literaturu a sice na ulicích, když míváme malé dlažební kostky s mosazným povrchem, tzv. *Stolpersteine* (česky kameny zmizelých) se jmény lidí a daty o jejich zavraždění. Přečtením této dlažební kostky vzdáváme úctu zemřelému, jenž kdysi býval občanem města. Projekt německého umělce Guntera Demniga je odkazem minulosti, která by měla být uchována pro přítomnost a budoucí generaci. Ze samotného výzkumu, díky kterému dojde ke složení malých střípků mozaiky, může následně vzniknout krátký či delší příběh o rodině, která v domě, před nímž leží *Stolpersteine*, žila.

Každé přiřazené číslo s sebou nese příběh, který nám leckdy pomůže pochopit nebo minimálně nahlédnout do problematiky jednání židovských jednotlivců a rodin, které si museli zvolit mezi emigrací a otázkou obětování vlastního života, což samozřejmě tehdy nikdo netušil. Každé z nich na daném místě a v daném čase něco znamenalo, nebo znamenat mohlo, přesto však se jejich životy ocitly v rukou německé nacistické politiky, která s nimi měla své plány.

V období druhé světové války se konečné řešení židovské otázky dotklo židovských rodin mnohdy tragicky. Nacistické pronásledování se netýkalo pouze osob, které se s židovstvím ztotožňovaly, ale také osob, které byly za Židy označeny, ale víru aktivně nevykonávaly.

Cílem této bakalářské práce bylo rekonstruovat životní osudy rodiny Kraus, která žila před vypuknutím války v Liberci a přenést tak jejich vzpomínku do míst, které nazývali svou zemí a svým domovem. Jejich život skončil fatálně a příliš brzy v polském ghettu Lodž, proto jsem se snažila najít možnost, jak se k jejich životům před okupací, dostat. Díky Robu Pearmanovi, který byl ochotný zodpovědět moje otázky, jsem se dopracovala k informacím, ze kterých jsem mohla sestavit životní příběh, který spíš leckdy připomíná genealogické sběrné informace. Jejich životy se pro nacisty staly pouhými čísly, proto doufám, že se mi podařilo poskládat život jedné z libereckých židovských rodin, která tu po sobě zanechala odkaz v podobě svého jména, i když jim německá nacistická politika přiřkla pouhé označení Žid.

Jejich příběh nemohl být nikým vyprávěn, a proto jsem se rozhodla do práce začlenit sekundární výzkum, zaměřený na rodinu Neumann a Lažansky, který mi pomohl zodpovědět i další otázky, týkající se primárně zkoumané rodiny Kraus. Výsledkem snahy o vylíčení osudů rodiny Kraus jim bude na podzim završena položením kamenů zmizelých, tzv. *Stolpersteine* před dům, ve kterém bydleli ještě před tím, než jej v roce 1938 museli opustit.

V rámci studie se podařilo vyzkoumat následující. Rodina Kraus se hlásila k židovské víře a německé národnosti. Jejich mateřským jazykem byla němčina. Starší generace, tedy především rodiče Rudolfa Kraus, židovskou víru aktivně praktikovali, to ostatně dokazuje pláštík na Tóru, uložený v Židovském muzeu v Praze. Rodina patřila mezi libereckou intelektuální a bohatou elitu; bydlela v domě na ulici Nádražní čp. 79/III určeném především pro zaměstnance banky, ale také významné liberecké obyvatele.

Ústřední postava celého výzkumu, Rudolf Kraus se do Liberce narodil jako jedno ze čtyř dětí textilního obchodníka Karla Kraus. Rodina žila životem střední, možná vyšší společenské třídy; dalo by se říci, že se nesnažila nijak vynikat, ale žít příkladným životem, jaký se jim v Liberci naskytl. Otec Gertrud Kraus, Josef Lažansky se do dějin města zapsal coby čestný občan, který se po dobu tří desítek let zasazoval o zájmy pohřebního bratrstva.

Pokud by to výzkum dovoľoval, ráda bych do práce začlenila kapitolu *o životě rodiny po osvobození*, avšak jejich život rodiny utichl za hranicemi na území dnešního Polska v ghettu Lodž, kam byla deportována většina liberecké židovské elity. Dnes můžeme spekulovat o tom, zda za to mohla nedostatečně rychlá evakuace, nedostatek financí na „vykoupení se“, a nebo zkrátka boj s osudem v naději, že válka a židovské pronásledování brzy skončí. Osobně si myslím, že finanční nouze nebyla tím problémem, minimálně tedy až do doby vyčerpání vlastních úspor, i tak byli manželé Kraus schopni finančně podporovat svého syna Waltera. Rudolfova manželka Gertrud byla spolumajitelkou tří pražských bytů, zda byla tato investice plánovaná, či nikoli, o tom dnes můžeme jen spekulovat.

Rudolf Kraus s manželkou nad emigrací pravděpodobně nepřemýšleli, vzhledem k jejich vysokému věku, na rozdíl od jejich syna Waltera, který kromě vystoupení z židovské náboženské obce, hledal východisko i v podobě emigrace. Walter s Ernou nepřivedli na svět žádné potomky, což byla další skutečnost, která mohla být ovlivněna německou rasovou politikou. Rasová diskriminace mladému páru znemožnila přivést pokračovatele rodiny Kraus, kteří mohli být stejně úspěšní a vážení jako jejich rodiče a prarodiče. Walterovi bylo znemožněno být otcem, jeho kariéra coby budoucího právního advokáta byla nastartovaná, navíc koupí vlastního automobilu se zařadil do elity města, ale i přes všechny zářné začátky o jejich životě rozhodla cizí ruka nacistického Německa. Ze 771 libereckých židovských občanů, přežilo holocaust jen 55 osob. V těchto statistikách byla začleněna i Hilde Julie, Židovka, kterou „zachránilo“ nábožensky smíšené manželství s Wilibaldem, a která byla deportována do Terezína až v roce 1945.⁴⁹⁷

Pokud by se mi dostalo možnosti, více se zaměřit i na další rodiny libereckých židovských advokátů, ráda bych se tomuto tématu věnovala i ve svojí diplomové práci. Bylo prozkoumáno mnoho informací, které jsem do textu nezakomponovala, a které by mohly být rozvedeny; například život Waltera Gutwilliga během a po válce a život manželů Hilde Julie a Wilibalda Ettrich v jejich boji s poválečným odsunem německého obyvatelstva.

Vedle rodiny Kraus byly další tři rodiny advokátů, na které byl tento výzkum zaměřen. Bylo zjištěno, že všechny tři rodiny, které mimo jiné provozovaly svou advokátní kancelář v Železné ulici, se hlásily k německé národnosti a kromě Egona Freund, a poté i Waltera Kraus, se hlásili k židovské víře. Holocaust přežila Marie Rosa Klein, se svou dcerou Hannerl, a to díky emigraci do Palestiny. Kromě členů rodiny Klein, měl šanci na přežití i Kurt Kraus, který byl z nábožensky smíšeného manželství, podobně jako Hilde Julie Ettrich. V žádné databázi židovských obětí jsem na jména rodiny Franze Kraus dosud nenarazila, proto bylo pravděpodobné, že se jim podařilo včas emigrovat. Rodině Freund, tj. Egonovi a Helene se emigrovat do Palestiny za dcerou Miriam Alkan nepodařilo, ale byli deportováni do polského ghetta Lodž, kde oba zahynuli, stejně jako rodina Rudolfa Kraus.

---

⁴⁹⁷ SKRIBKOVÁ, Linda: *Děti z Liberce v tzv. konečném řešení židovské otázky*. Diplomová práce, Technická univerzita v Liberci 2022, příloha č. 1.

Dnes se nemůžeme ptát, *co by se stalo, kdyby ...* přežila rodina Kraus holocaust, bydlela by i nadále v Liberci v podmínkách, ne úplně příhodných pro německé obyvatelstvo, i přesto, že byl Liberec ve své době *jejich* městem. Nebo by se odstěhovala do německy mluvících zemí, Palestiny nebo třeba za oceán? Toto jsou bohužel jen otázky, nad kterými se mi jako budoucímu historikovi nepřísluší spekulovat.

Problematika židovské otázky a holocaustu je pro mnoho lidí dávnou historií, ale pro přeživší - pamětníky, kterých už rok od roku ubývá, to byla otázka, kvůli které měli každé nadcházející ráno hledat důvod proč žít. Jejich osudy se ocitly v rukou nacistické moci, kteří si s jejich životy začali pohrávat. Snad už se dnešní generace lidí, mých vrstevníků a následujících generací, nedá tak snadno oklamat slovy jednoho mocného muže. Snad lidé nepodlehnu vábení krysařovy flétny, a neuvěří nadřazenosti jedné rasy a kultury. Podle slov Jiřího Fraňka existují stále sekty, které zastávají názor, že Židé jsou tu od toho, aby trpěli.⁴⁹⁸ Zničí někdo toto stigma? Nebo je to součástí vzájemného soužití jednotlivých společenských a náboženských kultur?

Pokud jde o Liberec, který byl před válkou průmyslovým městem, zaměřujícím se nejvíce zaměřoval na textil. Ne nadarmo se mu říkalo „*severní Manchester*“ nebo také „*Rakouský Manchester*“, záleží na úhlu pohledu, a také ve srovnání s Brnem, jakožto „*moravským Manchesterem*“. Po konci druhé světové války přišel Liberec o toto privilegované postavení coby průmyslového města; obchody a podniky, vedené židovskými majiteli, kteří nezahynuli v transportech, ghettech, či vyhlazovacích táborech, emigrovali do zahraničí, nebo byli po válce odsunuti. Přeživší ze zkoumaných rodin, které se mi podařilo najít, emigrovali především do Palestiny, USA, Spojeného království, jižní Ameriky a v jednom z případů se dokonce vrátili a natrvalo usadili v Liberci.

Upřímně doufám, že tato bakalářská práce přinesla dostatečné poznatky, nejen o dění v Liberci v průběhu konce devatenáctého a dvacátého století, o době německé okupace a osudu rodiny Kraus a jejich příbuzných, ale také především navrátila čtyřem číslům obětí holocaustu jejich jména a vryla je nazpět do paměti Liberce.

7 Seznam použitých pramenů a literatury

7.1 Prameny

7.1.1 Archivy

Archiv Univerzity Karlovy:

fond Matriky Německé univerzity v Praze.

Národní archiv:

fond Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích.

fond Policejní ředitelství v Praze.

Státní oblastní archiv v Litoměřicích, civilní (matriční) úřad, sign. C12/12.

Státní okresní archiv Liberec, fond Sčítací operáty 1921.

Stavební archiv města Liberec.

Soukromý archiv rodiny Lažansky/Fleischer/Weill/Loveridge.

Soukromý archiv rodiny Gutwillig/Galat.

Vojenský ústřední archiv v Praze, osobní spis „255“

Židovské muzeum v Praze.

7.1.2 Emailová korespondence

Korespondence s paní Susan Dwyer Loveridge, 16.10.2021; 1.3.2023; 7.3.2023; 31.3.2023, 19.5.2023.

Korespondence s panem Robem Pearmanem, 19.10.2021.

Korespondence s Davidem Lewinem, 21.10.2020 - 25.10.2020.

---

⁴⁹⁸ VEBER, Václav: *Židé v novodobých dějinách*: soubor přednášek na FF UK. Karolinum, Praha 1997, s. 39.

Korespondence s kurátorem sbírky textilu Milanem Jančo, Židovské muzeum v Praze, 3.3.2023.

Korespondence s panem Raymondem Davidem Minkusem, 27. 3. 2023.

7.1.3 Online zdroje

Ancestry, Genealogické webové stránky, <https://www.ancestry.com/>.

BLODIG, Vojtěch: Poslední transporty a konec války v Terezíně, in: *holocaust.cz* [online], 23.8.2019 [vid. 24.3.2019], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/ghetto-terezin/posledni-transporty-a-konec-valky-v-terezine/>.

BORÁK, Mečislav: První deportace evropských Židů do Niska nad Sanem (1939-1940), in: *mecislavborak.cz* [online], [vid. 10.3.2023], dostupné z: https://www.mecislavborak.cz/dokumenty/publikace/knihy/17-Prvni_deportace_evropskych_Zidu.pdf.

Byla ukryta před zraky veřejnosti. Teď díla Metznerbundu najdete v liberecké galerii | Liberec. in: *Český rozhlas Liberec* [online]. Copyright © 1997 [cit. 24.03.2023], dostupné z: <https://liberec.rozhlas.cz/byla-ukryta-pred-zraky-verejnosti-ted-dila-metznerbundu-najdete-v-liberecke-6011400>.

FamilySearch.org, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-8BK5-R5C?i=105&wc=4692-DDD%3A344266501%2C344266302%2C344366301&cc=2028320>.

Geni.com, Genealogická webová stránka, <https://www.geni.com/>.
Genocida českých Židů, in: *holocaust.cz* [online], 17.3.2021 [vid. 2.2.2023] dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/odborne-a-dalsi-texty/genocida-ceskych-zidu/>.

Günter Deschner: Reinhard Heydrich. Architekt totální moci. (recenze J. Milotové), in: *holocaust.cz* [online], 31.8.2011 [vid. 9.2.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/bibliografie-knihovny-recenze/recenze/guenter-deschner-reinhard-heydrich-architekt-totalni-moci-recenze-j-milotove/>.

Helene Neuburg, in: *The Edinburgh Star* [online], [vid. 24.10.2021], dostupné z: <https://www.edinburghstar.info/wp-content/uploads/issues/star-11-20.pdf>.

HOFFMANN, prof. Dr. Emil: *Geschichte der Juden in Reichenberg*. [online], [vid. 23.2.2023], dostupné z: <https://digi.landesbibliothek.at/viewer/fullscreen/AC07942390/566/>.

Holocaust.cz, databáze obětí, <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/>.

Holocaust, in: *holocaust.cz* [online], 27.8.2019 [vid. 26.02.2023] dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/holocaust/>.

JewishGen, databáze židovských osob, <https://jewishgen.org/>.

C. K. privilegovaný Rakouský úvěrový ústav pro obchod a průmysl, in: *LIBEREC:REICHENBERG - architektura na severu Čech*, <https://liberec-reichenberg.net/stavby/karta/nazev/81-c-k-privilegovany-rakousky-uverovy-ustav-pro-obchod-a-prumysl>.

MyHeritage.cz, Genealogická webová stránka, <https://www.myheritage.cz/>.

Norimberské zákony (1935), in: *holocaust.cz* [online], 19.8.2019 [vid. 23.1.2023] dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/holocaust/historicky-kontext/nacisticka-ideologie/norimberske-zakony-1935/>.

Obviňování Židů z lichváření, in: *holocaust.cz*, [online], 26.9.2011 [vid. 10.2.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/antisemitismus-2/antisemitismus-po-druhe-svetove-valce/tradicni-protizidovske-predsudky-v-soucasnosti/obvinovani-zidu-z-lichvareni/>.

PADEVĚT, Jiří: *Vyhlazovací tábor Kulmhof/Chelmo a jeho české oběti*. Středisko společných činností Akademie věd ČR, Praha 2020.

Pronásledování Židů v Protektorátu Čechy a Morava, in: *holocaust.cz* [online], 27.8.2019 [vid. 9.2.2023] dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/soa/zide-v-ceskych-zemich-a-konecne-reseni-zidovske-otazky/>.

Před osmdesáti lety zahájili nacisté první transporty Židů z protektorátu do Běloruska, in: *Česká televize* [online], 16.11.2021 [vid. 20.3.2023], dostupné z:

<https://ct24.ceskatelevize.cz/regiony/3400794-pred-osmdesati-lety-zahajili-naciste-prvni-transporty-zidu-z-protektoratu-do>.

Terezínský rodinný tábor v Osvětim-Birkenau (1943), in: *holocaust.cz* [online], [vid. 26.6.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/ghetto-terezin/deportace-terezin/terezinsky-rodinny-tabor-v-osvetimi-birkenau-1943/>.

The History of the Jews in Reichenberg (Liberec) together with Friedland (Frýdlant Čechách) and Deutsch-Gabel (Jablonec v Podještědí). The Religious Community (1861-1932), in: *JewishGen* [online]. Copyright © 2021, JewishGen, Inc. [cit. 19.02.2023], dostupné z: <https://www.jewishgen.org/yizkor/bohemia/boh554.html>.

Toulky Terezínem, in: *vedem-terezin.cz* [online], [vid. 24.3.2023], dostupné z: <http://vedem-terezin.cz/toulky-terezinem.html>.

Universität Wien, univerzitní archiv, <https://scopeq.cc.univie.ac.at/>

Vysvědčení zachovalosti, in: *holocaust.cz* [online], 1.12.2016 [vid. 15.1.2023], dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/help/typy-dokumentu/vysvedceni-zachovalosti/>.

Yad Vashem, databáze obětí, <https://www.yadvashem.org/>.

Zhroucení nacistického Německa. Wayback Machine, in: *holocaust.cz* [online], 28.7.2001 [vid. 10.2.2023], dostupné z: <https://web.archive.org/web/20100307040147/http://holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general12>.

Zprávy jednotlivých oddělení správy kasáren u příležitosti 1. výročí činnosti, 18.2.1943, Židovské muzeum v Praze, [online], © 2023 [vid. 10.2.2023], dostupné z: https://collections.jewishmuseum.cz/index.php/Detail/Object/Show/object_id/76313.

7.1.4 Tištěné prameny

Reichenberger Zeitung.

Die Zeit.

7.2 Literatura

7.2.1. Tištěné publikace

ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. 2., opr. a dopl. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2003. ISBN 80-86598-29-2.

BENDA, Jan: *Teror v pohraničí českých zemí v letech 1938-1939: k příčinám útěků a vyhánění Čechů, Židů a německých antifašistů*. Powerprint, Praha 2021. ISBN 978-80-7568-429-5.

BENDÁSEK, Tomáš: *Příběh rodiny Goltz*. Diplomová práce, Technická univerzita v Liberci 2020.

BERAN, Lukáš a Vladislava VALCHÁŘOVÁ, ed.: *Industriál Libereckého kraje: technické stavby a průmyslová architektura: průvodce*. V Praze: ČVUT, Výzkumné centrum průmyslového dědictví, c2007. ISBN 978-80-01-03798-0, s. 111.

ČAPKOVÁ, Kateřina: *Češi, Němci, Židé? : národní identita Židů v Čechách: 1918-1938*. 2., přeprac. vyd. Paseka, Praha 2013. ISBN 978-80-7432-294-5.

EMMERT, František: *Holocaust*. Mladá fronta, Praha 2018. ISBN 978-80-204-4817-0.

ENGELMANN, Isa: *Židé v Liberci. K dějinám obyvatelstva města pod Ještědem*. KAL pro Židovskou obec v Liberci, Liberec 2007. ISBN 978-80-239-9169-7.

GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan: *Druhá republika 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Paseka, Praha 2004. ISBN 80-7185-626-6.

GOESCHEL, Christian: *Sebevražda v nacistickém Německu*. Přeložil Jiří KASL. Praha: Academia, 2021. Historie (Academia). ISBN 978-80-200-3157-0.

HABÁNOVÁ, Anna: *Metznerbund: dějiny uměleckého spolku Metznerbund = die Geschichte des Kunstvereins Metznerbund : 1920-1945*. Přeložil Anna OHLÍDALOVÁ, přeložil Nikola MIZEROVÁ. Technická univerzita v Liberci, Liberec 2016. ISBN 978-80-7494-322-5.

HYNDRÁKOVÁ, Anna, Helena KREJČOVÁ a Jana SVOBODOVÁ. *Prominenti v ghettu Terezín: (1942-1945)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. ISBN 80-85270-51-X.

KAISEROVÁ, Kristina; NIŽŇANSKÝ, Eduard; SCHULZE WESSEL, Martin, ed.: *Náboženství a národ: Češi, Němci a Slováci ve 20. století*. Ústí nad Labem: pro Česko-německou a Slovensko-německou komisi historiků vydává nakladatelství Kristina Kaiserová - Albis International, 2015. ISBN 978-80-86971-59-9.

KAŇÁK, Petr, Dalibor KRČMÁŘ a Jan VAJSKEBR. *S jasným cílem a plnou silou: nasazení německých policejních složek při rozbití Československa 1938-1939*. [Terezín]: Památník Terezín, 2014. ISBN 978-80-88052-00-5.

KARPAŠ, Roman a kol: *Kniha o Liberci*. Nakladatelství Roman Karpaš, Liberec 2022. ISBN 978-80-87100-49-3.

KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010. ISBN 978-80-7308-327-4.

KÁRNÝ, Miroslav: „Konečné řešení“. *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*. Academia, Praha 1991. ISBN 80-200-0389-4.

KOVTUN, Jiří: *Tajuplná vražda. Případ Leopolda Hilsnera*. Sefer, Praha 1994. ISBN 80-900895-9-3.

KRYL, Miroslav: *Osud vězňů terezínského ghetta*. Brno: Doplněk, 1999. Knihy dokumenty. ISBN 80-7239-042-2.

LAUŠMANOVÁ, Sabina: „Nechtění obyvatelé“ - *osud rodiny Perlmann*. Bakalářská práce, Technická univerzita v Liberci 2019.

LAUŠMANOVÁ, Sabina: *Životní příběh rodiny Theodory Freund*. Diplomová práce, Technická univerzita v Liberci 2022.

LHOTOVÁ, Markéta: *Příspěvek k historii židovských komunit na Jablonecku a Liberecku v období 1938-1939*, in: *Fontes Nissae*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2002. ISBN 80-7083-666-0.

LHOTOVÁ, Markéta: *Synagogy v plamenech: křišťálová noc 1938 v českém pohraničí*. Severočeské muzeum v Liberci, Liberec 2013. ISBN 978-80-87266-14-4.

MELANOVÁ, Miloslava a kol: *Liberec*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2017. ISBN 978-80-7422-484-3.

MÍŠKOVÁ, Alena. *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945: (vedení univerzity a obměna profesorského sboru)*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0129-X.

NEDOMOVÁ, Romana: *Rasové a nacionalistické prvky v německé nacistické ideologii*. Bakalářská práce, Technická univerzita v Liberci 2016.

OSTERLOH, Jörg: *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v říšské župě Sudety v letech 1938-1945*. Argo, Praha 2010. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-0213-0.

PAŽOUT, Jaroslav: *Konference: Vznik Československa a provincie Deustchböhmen v Liberci*, in: *Fontes Nissae*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2018. ISBN 80-7083-666-0. ISSN 1213-5097.

PÁNKOVÁ, Jitka: *Tzv. konečné řešení židovské otázky - případ advokátů z Moskevské ulice v Liberci*. Diplomová práce, Technická univerzita v Liberci 2020.

PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer, Praha 1993. Judaika. ISBN 80-900895-4-2.

PORTMANN, Kateřina: „Jednou Němec, vždycky Němec“ - německy mluvící obyvatelstvo v Československu po druhé světové válce, in: PAŽOUT, Jaroslav; PORTMANN, Kateřina (eds.): *„Nechtění“ spoluobčané. Skupiny obyvatel perzekuovaných či marginalizovaných z politických, národnostní, náboženských i jiných důvodů v letech 1945-1989*. Ústav pro studium totalitních režimů - Technická univerzita v Liberci, Liberec 2018.

PORTMANN, Kateřina: „Místa paměti.“ Po stopách bývalých libereckých spoluobčanů. Příběh Anny Rosenbachové a její rodiny, in: *Fontes Nissae*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2018. ISSN 1213-5097.

PORTMANN, Kateřina: „Místa paměti.“ Po stopách bývalých libereckých spoluobčanů. Příběh rodiny Schurových, in: *Fontes Nissae*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2018. ISSN 1213-5097.

RIEGLER, Evelin: *Virtuelle Rekonstruktion der Synagoge in Liberec*. Diplomová práce, Technická univerzita ve Vídni, Vídeň 2013.

SAK, Tomáš: *Otázka takzvaného „konečného řešení“ a konference ve Wannsee*. Diplomová práce, Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň 2017.

SEEMANN, Richard: *Ghetto Litzmannstadt 1941-1944. Dokumenty a výpovědi o životě českých židů v lodžském ghettu*. Ústav mezinárodních vztahů ve spolupráci s Terezínským památníkem, Praha 200. ISBN 80-85864-97-5.

SKRIBKOVÁ, Linda: *Děti z Liberce v tzv. konečném řešení židovské otázky*. Diplomová práce, Technická univerzita v Liberci 2022.

STEHLÍKOVÁ, Jana: *Hilsnerův proces a projevy antisemitismu na počátku 20. století*. Bakalářská práce, Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň 2016.

SNYDER, Timothy: *Černá země: Holocaust - historie a varování*. Prostor, Praha 2015. ISBN 978-80-7260-322-0.

VEBER, Václav: *Židé v novodobých dějinách: soubor přednášek na FF UK*. Karolinum, Praha 1997. ISBN 80-7184-412-8.

ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*. Praha: Prostor, 2001. Obzor (Prostor). ISBN 80-7203-390-5.

ŽUKOV, Michal: *Vývoj názvů ulic libereckých čtvrtí I-IV od roku 1858*. Bakalářská práce, Technická univerzita v Liberci 2020.

100 let Severočeského muzea v Liberci. [Kol. pracovníků SM]. Severočeské muzeum v Liberci, Liberec 1973.

VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE: *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 3., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2022. Orální historie a soudobé dějiny. ISBN 978-80-246-5335-8.

8 Seznam obrazových příloh

1. Rodina Kraus
2. Rodina Lažansky
3. Železná ulice, Rumunská ulice
4. Liberecká synagoga
5. Korespondence Josefa Lažanského a jeho matky Marie, rozené Hersch z druhé poloviny 19. století
6. Výpis židovské obce v Liberci

Obrazová příloha

Příloha 1: Rodina Kraus

Paula Kraus, rozená Oplatka

(https://yvng.yadvashem.org/index.html?language=en&advancedSearch=true&sln_value=Shnabel&sln_type=synonyms&sfn_value=Tzvi&sfn_type=synonyms)

Ottokar Kraus

(https://yvng.yadvashem.org/index.html?language=en&advancedSearch=true&sln_value=Shnabel&sln_type=synonyms&sfn_value=Tzvi&sfn_type=synonyms)

Magda, rozená Kraus a Peter Schnabel

(https://www.geni.com/photo/view?album_type=photos_of_me&id=6000000026547464066&photo_id=6000000082655597234&position=0)

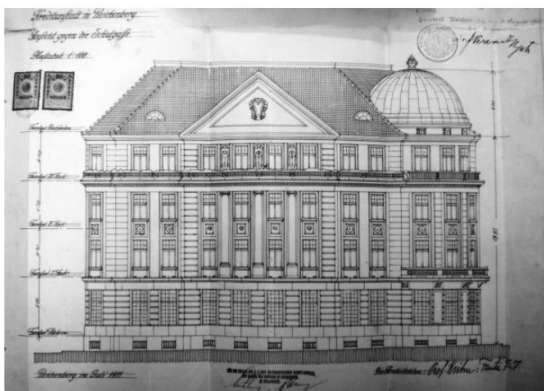

Ulice Nádražní čp. 79/III - č. o. 18 (dříve *Bahnhofstrasse*)

Dnešní ulice I. máje v bytě č. 3 bydlela rodina Kraus

(zdroj: Památkový katalog)

(zdroj: Liberec-Reichenberg: architektura na severu Čech)

Plášťik na Tóru

Koruna Tóry

Zasvěceno Hospodinu.

Gewidmet von Frau Karl Kraus, Reichenberg.

659 p.m.p. (1899)

překlad:

Věnováno ženou pana Karla Kraus, Liberec

659 p.m.p. (1899)

(zdroj: Židovské muzeum v Praze)

Gertrud a Rudolf Kraus

(https://yvng.yadvashem.org/index.html?language=en&s_id=&s_lastName=Kraus%20&s_firstName=Gertrud&s_place=&s_dateOfBirth=&cluster=true;

https://yvng.yadvashem.org/index.html?language=en&advancedSearch=true&sln_value=Shnabel&sln_type=synonyms&sfn_value=Tzvi&sfn_type=synonyms)

Walter Kraus

(NA, fond Policejního ředitelství v Praze 1941-1950, sign. K 5615/1 Kraus Walter, vysvědčení o zkoušce na automobil)

(NA, fond Policejního ředitelství v Praze 1941-1950, sign. K 5615/1 Kraus Walter, žádost o vydání občanské legitimace)

(https://yvng.yadvashem.org/index.html?language=en&advancedSearch=true&sln_value=Shnabel&sln_type=synonyms&sfn_value=Tzvi&sfn_type=synonyms)

Ernestine Kraus, rozená Pollak

(NA, fond Policejního ředitelství v Praze 1931-1940, sign. K 4364/63 Krausová Erna, žádost o vydání nového pasu)

(NA, fond Policejního ředitelství v Praze 1931-1940, sign. K 4364/63 Krausová Erna, žádost o vydání občanské legitimace)

Příloha 2: Rodina Lažansky

Josef Lažansky

(https://www.geni.com/photo/view/6000000035052274446?album_type=photos_of_me&end=&photo_id=6000000082777093961&project_id=&start=&tagged_profiles=)

Adele „Adi” Lažansky

(NA, fond Policejního ředitelství Praha 1941-1950, sign. L 703/2 Lažanská Adéla, žádost o vydání občanské legitimace)

Helena „Hella” Freund, rozená Lažansky

(NA, fond Policejního ředitelství v Praze 1931-1940, sign. F 1463/8 Freundová Helena, cestovní pas)

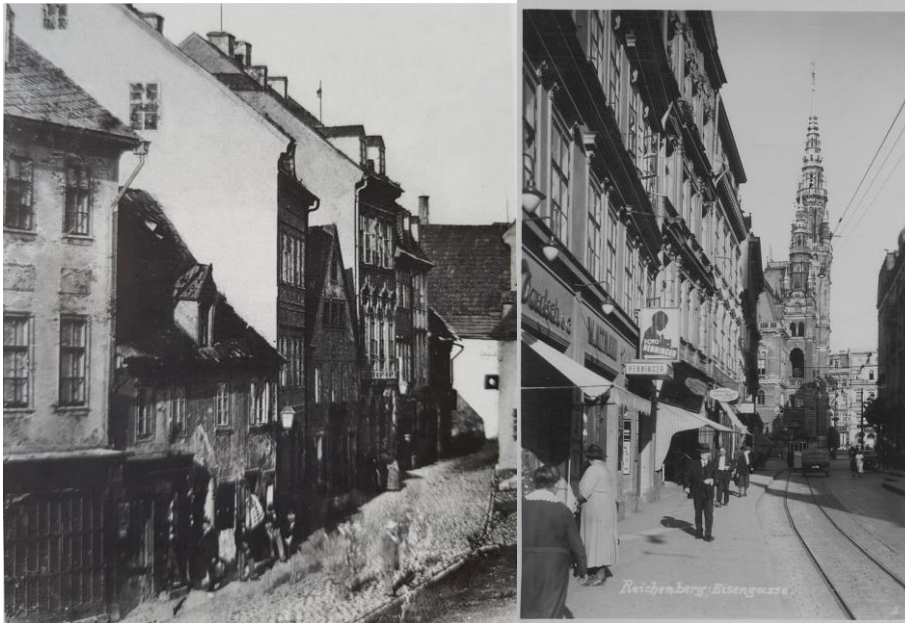

Gertrude Gutwillig, rozená Freund (vlevo) a její manžel Walter Gutwillig (vpravo)

Fotografie z archivu rodiny -

Rob Pearman (manžel Michaely Růženy - dcery Waltera Gutwilliga/Galata), 19. 10. 2021

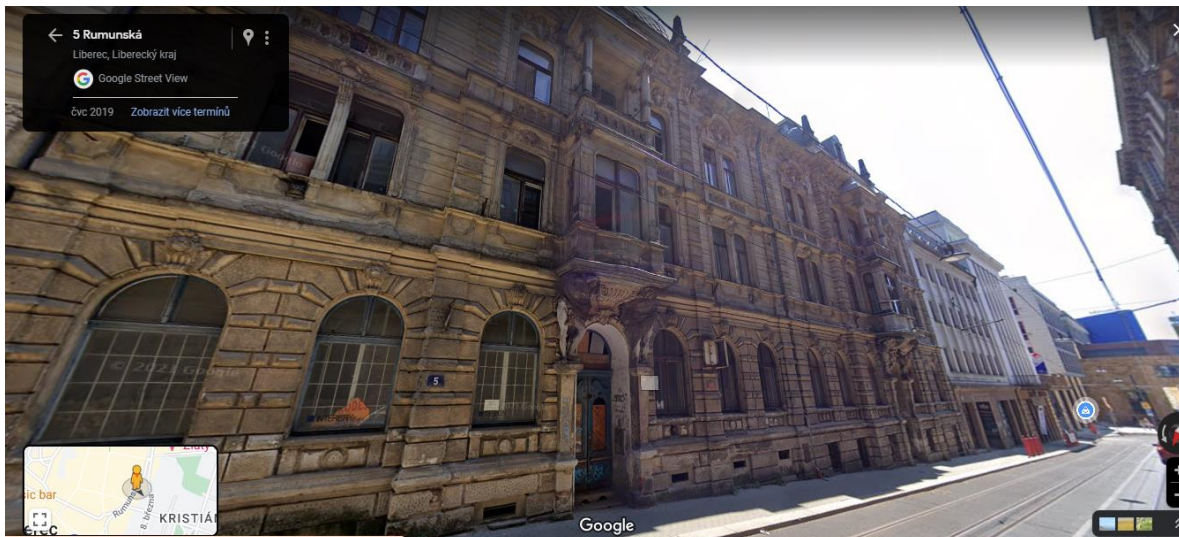
Příloha 3: Železná ulice a Rumunská ulice

Železná ulice (dříve *Eisengasse*) v roce 1870 a mezi lety 1910-1930

Na druhé fotografii je na reklamní tabuli vidět koncovka *-UND*, jedná se o čp. 12, kde provozoval svoji advokátní kancelář dr. Egon Freund.

(zdroj: SOKA Liberec)

Rumunská ulice (dříve *Bräuhofgasse*) v roce 2023

Dům rodiny Josefa Lažanského

(zdroj: Google Maps)

Příloha 4: Liberecká synagoga

Liberecká synagoga v době dostavby mostu přes Turnerovskou ulici, 1895

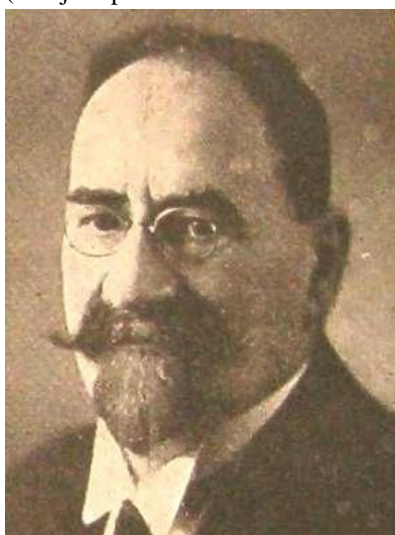
vlevo textilní továrna S. S. Neumanna
(zdroj: SOkA Liberec, sbírka fotografií)

Liberecká synagoga v plamenech, Křišťálová noc v Liberci, 10.11.1938

(zdroj: [https://www.holocaust.cz/dejiny/soa/zide-v-ceskych-zemich-a-konecne-reseni-zidovske-otazky/antisemitismus-za-druhe-republiky/kristalova-noc-v-pohranici-2/vypaleni-synagogy-v-liberci/.](https://www.holocaust.cz/dejiny/soa/zide-v-ceskych-zemich-a-konecne-reseni-zidovske-otazky/antisemitismus-za-druhe-republiky/kristalova-noc-v-pohranici-2/vypaleni-synagogy-v-liberci/))

liberecký rabín prof. Dr. Emil Hoffmann

(zdroj: <http://www.zanikleobce.cz/index.php?lang=d&detail=54827>)

Příloha 5: Korespondence Josefa Lažanského a jeho matky Marie, rozené Hersch z druhé poloviny 19. století

Maximilian Horsch gestorben 26. Juli 1791 72 Jahre alt.

als sein Sohn
 Maximilian Horsch Horschbauer in Werten teilschick geboren am 29. 8. 1802
 Maria geb. Focher sein drittes Tochterkind geboren 1777, gestorben 25. 7. 1807
 geb. 4. 9. 1837

deren Kinder:

1. Franziska (Frumel) geb. 29. 8. 1802	gest. 1857
2. Jakob " 18. 7. 1804	gestorben 25. 7. 1807
3. Elisabeth " 20. 8. 1806	
4. Justitia " 12. 7. 1808	
5. Elisabeth " 12. 8. 1809	
6. Eilher " 15. 5. 1812	
7. Maria " 12. 3. 1814	
8. Eva " 21. 1. 1818	
9. Joseph " 19. 10. 1822	

gest. 21. 11. 1849
 Maximilian Horsch heiratete die Polakka Tochter des Maximilian Horsch aus Erdau
 und des Jakob geborenen Scheller aus Hohen...

deren Kinder:

1. Tereza geboren 11. 5. 1823	wied. (geb. 1848/51)
2. Leopold " 26. 12. 1825	
3. Jakob " 30. 3. 1827	
4. Maria " 25. 12. 1828	
5. Julie " 10. 11. 1830	wied. Kohn
6. Hermann " 30. 8. 1832	gest. 1902
7. Karoline (Kohn) " 17. 7. 1834	wied. 1844, Loggauer, gest. 1880
8. Ignaz " 5. 2. 1837	
9. Michael " 28. 1. 1849	

Justitia (Frumel) heiratete am 29. 9. 1823 den Herrn Focher aus...

deren Kinder:

1. Justitia geboren 3. 2. 1824	
2. Jakob " 2. 3. 1826	gestorben 5/2. 1850
3. Jakob " 24. 5. 1828	
4. Karoline " 8. 5. 1830	
5. Tereza " 7. 7. 1832	
6. Ignaz " 6. 6. 1834	
7. Leopold " 6. 8. 1836	
8. Josef " 22. 1. 1839	

Justitia Horsch heiratete am 1. Mai 1834 den Leopold Frumel Wirtschafter aus...

deren Kinder:

1. Justitia geboren 16. 4. 1835	
2. Zozika " 26. 8. 1836	
3. Bernard " 3. 7. 1838	
4. Markus " 23. 10. 1840	
5. Hermann " 24. 12. 1842	
6. Josef " 8. 11. 1844	

Justitia heiratete am 11. Mai 1846 den Bernard Heller aus Hohen...

Evangelische Maria Horsch geb. Focher starb am 4. 2. 1837 im Alter von 59 Jahren
 Jakob geb. Horsch " 21. 11. 1849

Maximilian Horsch heiratete am 5. 1. 1841 die Polakka Theresia Tochter des Maximilian Horsch aus Erdau
 und des Jakob geborenen Scheller aus Hohen...

deren Kinder:

1. Bernard geboren am 19. 10. 1841	
2. Eva Horsch katholische evangelische Tochter Abraham geboren am 22. 7. 1840	

Handwritten text in German, likely a letter or document, containing several paragraphs of cursive script.

Ich bin sehr dankbar für die Güte und Freigebigkeit, die ich von Ihnen empfangen habe...
 Ich habe die Ehre, Ihnen hiermit zu danken...
 Ich bin sehr dankbar für die Güte und Freigebigkeit, die ich von Ihnen empfangen habe...
 Ich habe die Ehre, Ihnen hiermit zu danken...
 Ich bin sehr dankbar für die Güte und Freigebigkeit, die ich von Ihnen empfangen habe...
 Ich habe die Ehre, Ihnen hiermit zu danken...

Kopie dopisu z archivu rodiny Susan Dwyer Loveridge, 27. 10. 2021

Příloha 6: Výpis židovské obce v Liberci

Laschansky (Lažansky) Josef, ♂, ∞, Y 06.02.1839 Jindřichovice/Datschitz, β Reichenberg, Eltern: Eduard u. Rosalia, mosaisch, Kaufmann, Teppichhandel, ∞ 17.05.1881 Dresden, ®^ 19.01.1887,

H Neustädter Platz 15, Vorsitzender des Tempelbau-Comités, Mitglied des Tempelbau-Finanzcomités, Vorstandsmitglied der KG, Tempelvorsteher, Armenvater der KG., 30 Jahre Vorsteher der Chewra-Kadischa u. 1. Ehrenmitglied. · 11.08.1915. » JUDr. Wilhelm Hersch

L. Anna, Y Gerson, Gattin, Y 28.11.1854 Dresden, i.R.s. 1881, β Reichenberg, deutsch, mosaisch, Private, · 22.02.1929 Reichenberg.

L. Maria, Tochter, o, Y 03.10.1871 Reichenberg, mosaisch, ∞ 17.05.1892 Fischl Josef, » Fischl Marie.

L. Ida, Tochter, o, Y 08.05.1878 Reichenberg, mosaisch, ∞ JUDr. Salomon Berger 1899, H Prag.

L. Therese, Tochter, o, Y 05.03.1880 Reichenberg, mosaisch, ∞ Dr. Fleischer, » Fleischer Dr. Julius.

L. Elisabeth, Tochter, o, Y 03.06.1882 Reichenberg, mosaisch, ∞ Walter Ostheim, » Ostheim Walter.

L. Helene, Tochter, o, Y 23.05.1883 Reichenberg, mosaisch, ∞ Otto Freund, » Freund Otto.

L. Clara, Tochter, o, Y 23.06.1884 Reichenberg, mosaisch, ∞ 19.02.1905 Dr. Schatz, Zittau.

L. Gertrud, Tochter, o, Y 08.09.1886 Reichenberg, mosaisch, ∞ 06.04.1913 JUDr. Rudolf Kraus, ^® 06.04.1913. » Kraus JUDr. Rudolf.

L. Adele (Adi), Tochter, o, Y 27.03.1891 Reichenberg, mosaisch, Porträtfotografin, Turnerstr. 27, ^® Prag 29.09.1938.

T.p.k.: S. 337, Transp. W Praha/Prag ® Terezín/Theresienstadt 08.02.1942, Transp. Ab 17.03.1942 ® Izbica 6

Ostheim Walter Siegfried, ♂, ∞, Y 04.10.1878 Elberfeld, Eltern: Julius u. Helene Y Bernstein. i.R.s. 1893, β Reichenberg, deutsch, mosaisch, Webwarenkaufmann, selbständiger Inhaber der Webwaren-Großhandlung D. Bernstein, Reichenberg, Bahnhofstrasse, ®^ 09.02.1904, ∞ 20.12.1903 Reichenberg, · 12.09.1932 Reichenberg.

AHPF: D. Bernstein, Woll- u. Baumwollwarenerzeugung; Gesellschafter: Walter u. Ing. Georg Ostheim.

O. Elise (Elisabeth) Y Lažansky, Gattin, Y 03.06.1882 Reichenberg, Eltern: Josef u. Anna, Y Gerson; i.R.s.d.G., β Reichenberg, deutsch, mosaisch, Private, Hausfrau, JWR: Witwe, Handelsagentur u. Kommission, Gutenbergstr. 1, ^® 01.1940 Prag.

T.p.k.: S. 671, Transport AAh Praha/Prag ® Terezín/Theresienstadt 16.06.1942. 6

O. Hilde Julie, Tochter, o, Y 07.01.1907 Reichenberg, β Reichenberg, mosaisch, Zeichnerin X Joh. Liebieg & Co., ∞ 07.07.1936 mit Willibald Ettrich, » Ettrich Willibald.

Ettrich Willibald, ♂, ∞, * 02.04.1907 Hohenebel, Eltern: Franz u. Franziska * Goder, r.k., Musterzeichner X Joh. Liebieg & Co., Ober-Hanichen. ∞ 07.07.1936, Oberhanichen Nr. 45, Gefangenenlager Friedland ®^ 04.02.1947 Liberec, Klicperova 9.

E. Hilde Y Ostheim, Gattin, Y 07.01.1907 Reichenberg, Eltern: Walter u. Elise Y Lažansky, i.R.s.d.G., deutsch, mosaisch/kath., Schülerin, Zeichnerin X Joh. Liebieg & Co.

T.p.k.: S. 1323, Transp. XIX Ústi nad Labem/Aussig ® Terezín/Theresienstadt 02.03.1945, V Terezín/Theresienstadt ®^ 04.02.1947 Liberec, Klicperova 9.